

SANAT İLE İLGİLİ BAZI KAVRAM VE TERİMLER

SANAT: İnsan zekasının doğayı işlemesi, kendi amaçlarına göre onu etkilemesidir.

GÖRSEL SANATLAR(PLASTİK SANATLAR) : Çizgi, boya ve hacim veren maddelerle göz duyumuzu algılayan sanatlara denir. Resim, heykel, mimari ve fotoğraf sanatı gibi...

GÜZEL SANATLAR: Beş dalda gruplandırılır. Mimari, resim, heykel, müzik ve edebiyattır. Bunlardan mimari, resim ve heykelle plastik sanatlar denir. Plastik sanatlar deyimi bu sanatların üç boyutlu oluşu ve derinlik ifadesinin bu sanatların anlatım alanına girmesi.

ANATOMİ: Resim ve heykelde vücut yapısı.

RENK: Renk göz ile anlaşılan bir ışık tesiridir. Işığın eşya üzerine çarpması ile yansıyan ışınlardan gözümüzde meydana gelen duyumların her birine **renk** denir.

Sarı, kırmızı ve mavi renklerin (esas renkler) belli miktarlarda birleştirilmesi ile fizik (ışık bakımından) **beyaz** Resim (boya bakımından) **siyah** meydana gelir. Buna da **Akromatizm (renksizlik)** denir. Zıt renklerin birleşimi ile **beyaz ışık** meydana gelir. **Komplemanter** iki renk boya olarak karıştırılırsa **kahverengi-gri**... Işık olarak karıştırılırsa **sarı ışık** meydana gelir.

AKİM: Değişik sanat görüşleri

ANTİK: Eski Yunan ve Roma sanat eserlerine verilen ad.

BÜST: Baş ve göğsün üst kısmını içine alan insan heykeli.

BİÇİM: Form bir şeyin şekli.

BOYA: Bünyesinde renk bulunan maddelere boya denir.

DEFORMASYON: Konunun özelliğini bozmadan, konuyu daha etkili anlatabilmek için bazı yerlerini olduğundan fazla göstermek. Resimde biçim bozma.

DETAY: Bir bütünün en küçük parçaları, en ince noktaları, ayrıntı.

ESKİZ: Bir resme başlamadan önce yapılacakları tasarlamak, taslak, ön çalışma.

ESTETİK: Sanatta güzellik, duygulara hoş gelen anlamına gelir.

FANTASTİK: Gerçek olmayan, hayal edilen.

FİGÜR: İnsan ve hayvan resimleri.

FRESKO: Kireç ve mermer tozu karışımı yaş siva üzerine yapılan resim... Duvar resmi.

FORM: Resim ve heykel sanatında yapının tümünü kapsayan ışık-gölge, açık-koyu, dış görünüş, bünye, anatomi gibi o yapıtı oluşturan elemanların tümü.

GRAFİK SANATLAR: Yapılan resimleri türlü baskı teknikleriyle çoğaltma sanatı. **Dürer'** den bu yana gittikçe gelişmiş olan grafik sanatlar özellikle çağımızda büyük bir gelişme kaydetmiştir.

KLASİK: Her zaman için beğenilen, modası geçmeyen, eskimeyen esere verilen ad.

KONTUR: Kenar çizgisi.

KROKİ: Görülen yada tasarlanan şeyi not alır gibi ayrıntısız olarak çizmek.

LEKE: Resim yüzeyi üzerine boya ile yapılmış iz.

MODELAJ: Kil gibi şekillendirmeye uygun malzemeleri şekillendirmeye denir.

MODLE ETME: Resim ve heykelde form verme işi. Üç boyutlu gösterme çabasıdır.

MODÜL: Bütünü oluşturan parçalar. En küçük parça, birim anlamında.

AMBLEM: Bir şeyin yazı yada resimle sembolleştirilmesi.

NAİF: Çocuksu bir anlam ve yapı özelliği taşıyan, eğitim görmemiş amatör sanatçı ve bunların eserlerine denir.

NÜ: Çıplak insan konu alan resim.

NÜANS: Renk ayrıntısı, renk derecesi.

PASPARTU: Ortası boş olarak, çerçeve şeklinde kesilmiş mukavva yada kartonlara denir. Resme daha rahat bakma kolaylığı sağlar.

PLASTİK SANAT: Genel olarak boşlukta yer kaplayan sanatlara verilen ad.

PRİMİTİF SANAT: İlkel sanat . İlk kavimlerin sanatı.

PROFİL: Bir şeyin yalnız yan taraftan bakıldığında görünen ve resmedilen şekli.

PROPORSİYON: Oran, nisbet. Bir alanın dengeli ve ahenkli bölünebilmesi için büyük parçalarla küçük parçaların arasındaki orana denir.

RAKURSI: Kısa görünüş, modelin karşıdan, yandan bakıldığında çizgilerinin olduğundan kısa görünmesi.

RÖPRODÜKSİYON: Bir eserin aslına uygun kopya edilmesi.

RÖTUŞ: Eser üzerinde sonradan yapılan düzeltmeler.

RİTM: Bir kompozisyonda farklı unsurların sıra ile belirli aralıklarla bir birini izlemeleri. Tekrarlar.

SANATÇI: Güzel sanatların her hangi bir dalında yaratıcılığı olan, eser üreten kişi.

SANATKAR: Bir işi ustalıkla yapan.

SANATSAL: Sanata ilişkin sanatla ilgili.

SİLÜET: Bir cismin leke biçimindeki görünümü.

SİTİLİZASYON: Özelliğini bozmadan basitleştirilerek, esas görüntüsünü muhafaza eden çalışmalar.

TASLAK: Sonradan çalışarak bitirmek üzere, bir resim yada heykelin önceden hazırlanan şekli.

TEZYİNAT: Süsleme sanatı.

TUŞ: Fırçanın tuval üzerinde sağa sola, aşağı yukarı hareket ettirmeden bıraktığı iz.

ÜSLUP: Yol, tarz, sanat stili.

VALÖR: Bir rengin en açığından en koyusuna kadar olan dereceleri.

HACİM: Bir nesnenin atmosfer içinde kapladığı yere denir. Genişlik, yükseklik ve derinlik içerir.

ALAN: Bir nesnenin çevresini meydana getiren ve onu atmosferden ayıran çevresine denir. Yalnız yüksekliği ve genişliği vardır.

ÇİZGİ: İki alanın kesiştiği sınıra çizgi denir. Yalnız uzunluğu vardır.

NOKTA: İki çizginin kesiştiği yere denir. Hiçbir biçim özelliği göstermez.

KOMPOZİSYON: Ritm, denge, hareket, oran, kontrastlık, arm oni gibi elemanların tablo alanına matematik ve geometrik ölçü ve düzenlerde yerleştirilmesidir. Parçaların bir bütün içinde, bir düzen gösterecek biçimde bir araya getirilmesidir.

KANON: İnsan figürünün çiziminde kullanılan orantılar ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini içeren bir kural yada sistemdir. Kanon "modül" adı verilen bir ölçü birimini temel alır.

TARNSFORMASYON: Bir konudan diğerine değişiklik getirmektir.

DOKU: Plastik sanatlarda, model olarak kullanılan varlıkların yüzeyini kaplayan örtünün görünümü ve niteliğine denir.

PERSPEKTİF: Doğadaki varlıklar, bize yakınsa gerçek ölçüleri ve renkleri ile görünür. Bizden uzaklaştıkça küçülüyor ve renkleri de soluyor hissini verir. İşte gözümüzün bu görüş hissini resimde çizgi ve renk olarak gösterme işine *Perspektif* denir.

DENGE: Resimde denge, çizgiler, renkler, biçimler ve lekelerle kurulur. Simetrik çizgiler, biçimler ve renklerle denge kurmak kolaydır. Ancak simetri resme monoton bir hava verdiği için değişik ölçüler arasında denge aranmalıdır. Resimde dengeyi daha çok dik ve yatay çizgiler kurar. Tek yönlü eğik çizgiler dengeyi bozarlar. Eğik çizgileri bir birinin zıt yönlerde yerleştirmek suretiyle denge sağlanabilir.

DESEN: Konunun çizici resim araçlarıyla bir yüzey üzerine işlenmesine denir. İki tarzda çalışılır. 1- Doğrudan doğruya çizgi ile yapılan desen 2- Çizgi ve açık – koyu değerlerle yapılan desen. Ortaçağ deseni sanat eseri olarak tanınamıştır. Sanat eseri olarak desen ilk kez 15 yy.' da görülür.

HAREKET: Çizgi ve yüzeylerde yapılan yön değişiklikleri resme hareket kazandırır. Genel olarak yatay ve dik çizgiler durgunluk; eğik ve kavisli çizgiler de hareket yaratır. Resimde simetri nasıl monoton bir etki bırakırsa, hareketsizlikte durgunluk verir.

IŞIK-GÖLGE: Model çizgi ile tesbit edildikten sonra işleniş ışık-gölge ile sağlanır. Böylece modelin hacim ve derinliği daha belirgin hale gelir. Işığın aydınlatma derecesine genel olarak *ton* denir.

REFLE: Eşya üzerindeki ışığın yansıması ile başka yüzeyler üzerinde meydana gelen aydınlatmaya denir.

İMGESEL RESİM: Gerçekleşmesi olanaksız veya çok güç olan konuların resmini yapmaktır.

BELLEKTEN RESİM: Daha önce görülmüş, öğrenilmiş yada başımızdan geçmiş bir olayı canlandıran resimlere denir.

PORTRE: Belli bir kimsenin yüz ve baş karakterini gösteren resimlere denir. Baş, göğüs ve hatta dize kadar yapılabilir. En iyi portreler, başı biraz sağa veya sola döndürerek hareket sağlananlardır.

ENTERİYÖR: Bina içini gösteren resimlere denir. Konular oda içi, koridor yada tarihi eserlerin iç kısımlarından olabilir.

NATÜRMORT: Hareketsiz durgun doğa anlamına gelmektedir. Ölü doğa.

PEYZAJ: Konusunu doğanın bir parçasından alan resimlere denir. Bu anlamda doğa çalışmaları ilk olarak İspanya' da *El Greco* ile başlamıştır. İkinci derecede figürlerin arkasında fon olarak kullanılan manzara resmi Rönesans ve Rönesans öncesinde de görülmektedir. Barok sanatta, *Rembrandt* ve *Rubens*' in yanında *Velazquez*' in de manzara resimleri vardır.

LAVİ: Çini mürekkebinin sulandırılarak fırça yardımı ile yapılan resimlere denir. Bu resimlerde çini mürekkebi yerine tek renk suluboya da kullanılabilir.

RENK PERSPEKTİFİ: Varlıkların gözden uzaklaştıkça küçülüyor gibi görünmelerinin yanı sıra renkler de uzaklaştıkça soluyormuş gibi görünürler. Bu yüzden aynı şiddetteki renkten bize yakın olanı daha parlak, uzakta olan da daha donuk görünür. Buna renk perspektifi denir.

PLAN: Cisimlerin atmosfer içinde uzaklaştıkça renklerini değiştirmeleri, hacimlerinin ve boyutlarının farklılık göstermesi resimde plan farklılıklarını meydana getirir. *Birinci Plan:* Bize en yakın olan kısımdır. Burada bulunan tüm biçim ve renkler en ince ayrıntılarına kadar görünürler. *İkinci Plan:* Cisimlerin biçim ve renkleri, birinci plandaki kadar tüm ayrıntıları ile görünmezler. Biraz renk kaybı görülür. *Üçüncü Plan:* Cisimler burada sanki bir sis perdesi ile kaplanmış gibidir. *Dördüncü*

Bölüm: Resimde en geride bulunan dağ ve bulutların kapladığı sahadır. Artık biçimler ve renkler, havanın maviliği içinde erimiş ve yayılmış görünürler.

FİKZATİF: Pastel resimlerde boyalar, sarsıntı ile kağıdın üzerinden dökülebilir yada rutubet etkisi ile bozulur. Boyaların dökülmemesi için fikzatif denen sabitleyici sprey hazırlanmalı ve çalışma fikse edilmelidir.

SPATÜL: Ağaçtan saplı olan çelikten yapılmış ince bir levhadır. Mala biçiminde olan bu araç, boya karıştırmaya, resim üzerindeki fazla boyaları kazımaya ve farklı leke etkileri oluşturmaya yarar.

MONOTİP BASKI: Tek bir baskı olanağı veren grafik tekniğidir. Gravür gibi basılan yönteminin yanı sıra cam üzerine de basılan şekli vardır. Cam üzerine rulo merdane ile matbaa mürekkebi sürülür, üzerine kağıt konarak kağıdın üstüne sert bir uçla çizim yapılır ve basılır. *Degas* çeşitli monotipler yapmıştır.

LİNOLYUM BASKI: Özgün bir baskı türü Linol Baskı, linolyum denen bir çeşit yer muşambası üzerine kazıma yöntemiyle kalıp hazırlama ve boya verme yöntemiyle basılır. Bu baskıya *yüksek baskı* da denir. Ağaç baskısı gibidir.

GRAVÜR: Çok eski bir baskı tekniğidir. Bu baskıya çukur baskıda denir. Kalıp olarak çinko, bakır gibi metal levhalar kullanılır. Keskin uçlarla oyma ve aside yatırma şeklinde basılacak kısımlar oyulmuş olarak kalıp hazırlanır. Daha sonra mürekkep verilerek preste basılır. Gravür bir eserin kazıma suretiyle yapıp kağıda aktarılması şekline *reprodüksiyon* denir. Bu baskı türüne *çinko baskı* da denir.

LİTOGRAFI: Bu baskıya *düz baskı* da denir. Suyun ve yağın bir birini itmesinden ve baskı taşının basacak ve basmayacak kısımlarının hazırlanmasından ibarettir. Bu baskıda sert kireç taşları (*lito taşı*) kullanılır. Bu teknik, Bavyeralı *Senefelder* tarafından 1796-98 yılları arasında bulunmuş ve geliştirilmiştir. *İngres, Delacroix, Daumier, Gavarni, Goya, Lautrec* bu tekniği uygulayan sanatçılardır.

SERİGRAFI: Şablon baskı yöntemine benzer. Şablon olarak ince dokulu ipek bir bez kullanılır. Bu yüzden bu baskı yöntemine *İpek Baskı* da denir. Kapatıcı madde olarak emülsiyon kullanılır. Boya alması gereken yerler açık bırakılıp diğer kısımlar bu kapatıcı madde ile kapatılır ve istenilen renklerde baskı yapılabilir. *Rakle* yardımı ile boya kalıba yedirilir.

TIPOGRAFI: Farklı yazı karakterlerinden oluşturulmuş düzenlemelere ve bu tarz çalışmalara denir. Harf ve rakamlardan yola çıkılarak yapılan kompozisyon düzenlemelere denir.

KSİLOGRAFI: En eski baskı türlerinden biridir. Yapılış şekli bakımından linolyum baskıya benzer. Kalıp olarak tahta kullanılır. Bu yüzden de bu baskı türüne *Ağaç baskı* da denir.

KOLAJ: Kağıt, kumaş, plastik, boya vb. malzemeler ile bir yüzey üzerine yapılan resim tekniğidir.

VİTRAY: Dekoratif amaçlı cam kesme, boyama ve süsleme tekniğidir. Temel malzeme cam olacak şekilde bir çok farklı uygulama yöntemleri vardır.

PİGTOGRAM: işaret, gösterge, simge. Kolay kavranan kavranılınca kolay unutulmayan (iz bırakan), işaret ve sembollere indirgenmiş bilgi ve mesaj taşıyıcılarıdır.

SİMETRİ: Bir eksene göre iki yanda, aynı mesafede karşılıklı olarak yer alma. Bir eksene göre aynı mesafede olma.

ASİMETRİ: Bir eksene göre iki yanda, farklı mesafelerde yer alma.

KOMPLEMANTER (Tamamlayıcı) ZİTLİK: Renk çemberinde karşı karşıya bulunan renkler, karıştıkları zaman, ışık olarak "beyaz", boya olarak "gri" yani renksizlik yaratırlar. Kırmızı-Yeşil, Sarı- Mor, Mavi-Turuncu renk ikilileri, ana renklerin renk dairesindeki zıtlıklarıdır. Bu renkler aynı zamanda aralarında bütünleyici-tamamlayıcı özelliğe sahiptirler.

KONTRASLIK (Renk zıtlıkları) : Zıt renklerdir. Bunlarda renk çemberinde bir birinin tam karşısına denk gelen renklerdir. Mavi- Turuncu , Kırmızı- Yeşil , Sarı- Mor gibi. Zıt renkler bir birinin kuvvetlerini artırır, şiddetlendirir.

SÜMÜLTANE KONTRAST : Kendiliğinden yada " anında zıtlık " da denir. Açık yada koyu zemindeki renkler, olduklarından daha koyu ya da açık görünmesidir.

TON: Rengin ışığa göre aldığı derecelerine ton denir.

İLLÜSTRASYON: Her hangi bir konunun resimle anlatımı. Kitap resmi.

KROS: Matbaacılıkta kullanılan bir terimdir. Montajı yapılan filmlerin kaymaması için köşelere atılan + şeklindeki işarete denir.

LOGO: Her hangi bir marka, şirket ve firma isminin özgün bir yazı karakteri ile tasarlanması ve sürekli bu karakterin kullanılmasına denir. Örnek; coca -cola markasının hep aynı tasarımda kullanımı gibi.

ESPAS: Kompozisyon elemanları içinde bırakılması gereken anlamlı boşluklara denir.

VİZÖR: Resmi yapılacak kompozisyonu çerçeveleme olayına ve hazırlanan dik açılı içi boş çerçeveye verilen isimdir.

TEKSTÜR: Objelerin dış yapı özelliklerini gösteren dokularına denir.

STRÜKTÜR: Eş yada bir birleriyle sık bağlantılı, benzer formların iki yada üç boyut üzerinde tekrarlanmasından *Strüktür* doğar. Her hangi bir objenin iç yapısal dokusu anlamındadır.

ENFORMAL SANAT: Geometrik biçimlere dayanmayan sanat. 1930'lardan sonra ortaya atılan bir sanat türü. Bu sanat taraftarları giderek nesnesizlikten biçim yokluğuna değin bir çalışma içine girdiler. *Enformal* sanat anlayışında olanlar, strüktürler, tekstürler ve malzeme kırıklıklarının etkilerine değin yeni bir çok şeyi resme soktular. Bu sanat türünde her türlü boya ve malzeme denemeleri de yapılır. Lirik soyutlama anlayışı da enformal sanat içinde yer almaktadır. (*Lekecilik*)

TRAM: Matbaa dilinde kullanılan bir tür dokusal çalışmadır. Baskısı yapılacak bir resim, zemin veya fonun farklı dokusalıklarda hazırlanmasına denir. Film olarak hazırlanıp istenilen renkler verilerek basılır.

AİR-BRUSH: Grafik sanatlarında kullanılan ve kompresörden faydalanılarak püskürtme tarzı renkli çalışmaya denir. Genellikle illüstrasyon çalışmalarında kullanılır. Bilgisayarla grafik tasarımında da programlar içinde kullanılır.

STORY-BOARD: Reklamcılıkta öykü tablosu anlamında kullanılır. TV için reklam amacıyla hazırlanmış bir filmin ana hatlarıyla grafik tasarımını anlıyoruz. Reklam filminin çekilecek her karesinin çizilip boyanması ile tasarlanır.

İTALİK: Sağa eğik yazı anlamında kullanılır. *Tipografik* bir deyimdir.

EKSLİPRİZ: Bir kimsenin isminin baş harflerini ilgili bir resimle birlikte düzenleyip sembolize etmektir. Bu semboller etiket olarak hazırlanır ve kişinin sahip olduğu kitap kapaklarının iç yüzüne konulur. Özgün baskı teknikleriyle basılır.

ANİMASYON: Resimlere hareket kazandırma sanatı. Çizgi filmler ve bazı reklam filmlerindeki hareketli yazı ve resimler.

AFİŞ: Bir ürün , olay veya düşünce amacıyla yapılan, görsel öğelerle (yazı, resim) oluşan vitrin veya duvar resmi. En eski afiş tasarlayan sanatçı *lautrec* 'tir.

ARMA: Amblem anlamında da kullanılabilir. Bir kuruluş, isim veya firmanın şekilden oluşan simgesidir.

FLOMASTER: Keçe veya cam elyaf uçlu kalem.

FÜZEN: Söğüt ağacı dallarından yapılan ve desen çiziminde de kullanılan bir tür kömür.

KAVRAMSAL: Düşünerek anlaşılan, düşünerek algılanan.

MONOTOMİ: Tek düzelik.

OPTİK: Görsel etki.

ÖZGÜN: Orijinal, benzersiz, otantik.

PSİŞİK: İç tepkisel.

RAPİDO: Çini mürekkeple çizim yapılan sivri uçlu dolmakalem. Mimari çizimlerinde ve Grafik sanatlarında kullanılır.

SİNEMATOĞRAFİ: Hareketli resimlerle görüntü sanatı.

SOMUT: Nesnel olarak varlığı algılanabilen.

SOYUT: Gözle görülüp algılanamayan, hissedilen.

TİFDURUK: Çukur baskı yöntemidir. Gravürde olduğu gibi madeni plakaların kazınan ya da asitle yedirilen yerlerine doldurulan mürekkebi baskı yoluyla kağıt üzerine geçirme tekniğidir. Matbaacılıkta kullanılan ve çok iyi baskı sonucu alınan bir tekniktir.

AKRİLİK: Akrilik reçinesinden elde edilen sentetik bir boyadır. Yağlıboya yoğunluğunda, sulu boya parlaklığında, çabuk kuruyabilen bir boyadır. Dış etkenlere yağlıboyadan daha dayanıklıdır.

ALTINKESİT: Plastik sanatlarda geçerliliği görülen bir ölçü oranıdır. Bir doğru parçası eşit olmayan öyle iki parçaya bölünmelidir ki, küçük parçanın büyük parçaya oranı, büyük parçanın tüm doğru parçasına eşit olsun. Yani: $A:B = B : (A+B)$

ARABESK: Bir biri içine girip çıkan hat ve eğrilerin meydana getirdiği bir bezeme biçimi.

BAROK: 1600 ile 1750 yılları arasında Avrupada uygulanan bir sanat üslubudur. Barokta bütün formlar şişirilmiş ve çıkıntılar haline gelmekte ve yüzeyler girintili çıkıntılı biçimde düzenlenmektedir. Bu tarz önce mimaride, sonra heykelde görülmesine rağmen, barok eğilimi önce *Michelangelo*'nun şişkin formulu heykellerinde gözlenmiştir. Heykelle mimari yapı, bir birine tamamen kaynaşmış durumdadır.

BORDÜR: Kapı ve pencere gibi mimari kısımların, panoların, halıların etrafını kuşatan çerçeve biçiminde, süslü ya da süssüz, düz ya da çıkıntılı, dar ve uzun parçalara denir.

DETAY: Bir bütünün en küçük parçaları, en ince noktaları, ayrıntı.

DİZAYN: Bu terim güzel sanatların bütün çeşitleriyle ilgilidir. Renkli ve çizgi resimde, renklerin, biçimlerin, düzenini ve dengesini anlatır.

EGZOTİZM: Yabancı ülkelere ve oralardaki yaşama olan hayranlıktır. Fransız klazim zamanında Fransa'da Doğu yaşamına olan ilgide görülür.

ESİN: Bir sanatçının aldığı izlenimlerle kafasında birden doğan son derece ilginç kişisel görüşlere denir.

ESTETİK: Güzelliğin insan aklı ve duyu üzerindeki etkilerini konu olarak ele alınan felsefe dalı.

FANTEZİ: Tasarım ve hayal demektir. Sanatçının fantazisi denince sanatçının tasarım ve hayal gücü anlaşılır.

FIGÜRATİF: Resim ve heykelde doğayı ve nesneyi biçim olarak gösteren eser. Son zamanlarda soyut sanatın ortaya çıkmasından sonra, eserde doğadan istifade edildiğini belli etmek için figüratif terimi kullanılarak sanatçının doğacı anlayışı açıklanmaktadır.

GELENEKSEL SANAT: Akademik sanat. Belli kurallara göre yapılmış eser.

GOTİK: Ortaçağ sanatında bir üslup devresidir. Bu ismin ortaya çıkmasında italyan ressam *Ghiberti* nin rolü olmuştur. Barbar sanatı olarak bilinen gotik daha çok mimaride uygulanmıştır. Fransız mimarisinde gotik üslubu rönesansa kadar sürmüştür.

HAT SANATI: Arap harflerini kullanarak yapılan ve resimsel bir estetik değer taşıyan yazı sanatıdır.

İDEALİZM: Hayali düşüncelere yani idelere göre eser yaratma görüşüdür. Eski yunan klasik dönem anlayışı. Descartes, Goethe ve Hegel idealist felsefesinin öncüleridir.

İLKEL SANAT (Primitif sanat): İkel kavimlerin sanatı. Mimarilerinde ağaç, saz, balçık kullanılır. Resim yalnız eşya süslemelerinde kullanılır.

KAİDE: Bir sütunun oturduğu alt kısım. Mermer kaide de denir.

KALİGRAFI: Güzel el yazısı demektir. Hattatların yazdıkları sanat yazılarına denir.

KAPALI (klasik) KOMPOZİSYON: Resme alınan öğelerin tümünün, tablo sınırı içinde bırakıldığı kompozisyon türü.

KARTUŞ: Etrafı kabartmalı bitki motifleri ya da silmelerle çevrili kitabeliklere denir. Kartuşlar bilhassa barok mimarisinde sık sık kullanılmıştır. Bu kartuşların içine yazılar, sancaklar ya da amblemler resmedilir.

KIRIK RENK: Esas rengi biraz öldürülmüş renk.

KONSTRÜKTİVİZM: 1913'ten sonra görülen ve saf geometrik biçimleri benimseyen resim anlayışıdır. Bu tarz özellikle çağımızın mimarlık ve grafik sanatlar alanında önemli çalışmalarada olanak sağlamıştır.

LAK: Bir tür vernik. İlk zamanlar lakın sadece siyah ve beyaz renkleri vardı. Sonraları altın ve gümüş rengine benzeyen tozların ilavesi ile yeni bir rengi elde edildi. Eğer 30-40 tabaka sürülürse *kesilebilir tabakalar* elde edilir. Lakı çinliler bulmuştur.

MİNİMAL SANAT: Bu kavram, 1965'te *Filozof Richard Wolheim* tarafından ortaya atıldı ve Amerikan sanatı çevresi içinde soyut ekspresyonizme ve Pop-Art'a bir tepki sonucu gelişti. Bu akımın öncülerine göre sorun plastik objeler yaratmaktır.

MİTOLOJİ: Bir milletin yarattığı ve inandığı efsanelerin tümüne verilen addır.

MODÜLASYON: Farklı renk değerleriyle bir birine bağlı geçişler. Cezanne'nin resimlerinde modülasyonu görmek mümkün.

MONOĞRAFİ: Yalnız bir sanatçının hayat ve eserleri hakkında yazılmış kitaba denir.

MONOGRAM: Sanatçı isimlerinin başlangıç harflerine denir.

PANORAMA: Bir noktadan bütün çevrenin görünüşünü gösteren manzara resimlerine denir.

PİTORESK RESİM: Boyanın kendi güzelliğinin görünüşüne önem vererek yapılmış doğa resmi.

PİYASA GRAFİĞİ: Ticare piyasası grafiği. Kimlik simgesi (ekslibris), afiş, endüstrinin gerek duyduğu kutu resimlemeleri yani ambalaj tasarımları, kitap ve dergi

resimlemeleri ve kapak resimlemeleri gibi. İlk kez 19 yy.' da piyasa (endüstri) grafiğine ihtiyaç duyulmuştur. 1975' lerden sonra ise bilgisayar grafiği önemli bir yer tutmuştur.

POLİKRAMİ: Çok renklilik.

RUTİN: Yaratmaya dayanmayan ve meleke haline gelmiş bir yetenekle yapılan çalışma.

SANGİN: Demir oksitli, kiremit renginde bir boyadır. Sangin kalem olarak ve sulu tarzda Rönesans ve Barokta kullanılmıştır.

STATİK: Sanat eserinde kuvvetlerin dengesi ile yapılmış eserlere statik eser denir.

TEZYİNAT: Süsleme, bezeme sanatı.

TURKUAZ: Türk mavisi anlamına gelen turkuaz rengi yeşile çalan açık bir mavidir. Türk çinilerinde kullanılmıştır.

MODERNİZM: Çadaş anlayışa uyarak bilinen teknikler içinde sanat yapma görüşü ve mesleği, çağcılık. Modernizm, bu nedenle bir diğer anlamda yaratıcılıktan uzaklaşmayı, akademileşmiş modern anlayışı da ifade eder.

SANAT KAVRAMLARI

AÇIK KOMPOZİSYON (Open Composition) : Resim düzlemi üzerinde betimlenen gerçekliğin, gerçekte resmin sınırları dışında da sürüp giden doğal gerçekliğin bir parçası olduğu izlenimini verecek şekilde kompoze edilmesi. Kapalı kompozisyonun tam karşıtı bir sanatsal davranış biçimidir. Açık kompozisyon, asıl gerçekliğin tüm öğelerini resim düzlemi içine sığdırmayı amaçlamaz. Tersine, böyle bir çabanın olanaksız olduğunu varsayar. Açık kompozisyon doğadaki gerçeklik düzleminin bir kesimini içeren bir çerçeve gibi de düşünülebilir. Rönesans'ın aksine, Barok açık kompozisyonu yeğlemiştir.

AKADEMİZM (Academicism) : Akademizm sözcüğü, bir sanat dalında her türden yeni atılımı yadsıyarak, değişmez olduğu varsayılan onaylanmış, standartlaşmış ilke ve kurallara uygun olarak çalışmak anlamında kullanılır. Yeni sanatsal arayışlara karşı çıkan bir tutumu ifade ettiği için, sözcük olumsuz niteliktedir.

ALLEGORİ (Allegory) : Bir öykü, bir düşünce ya da kavramın figüratif bir simge halinde betimlenişi.

ALTIN ORAN (Golden Section) : "Altın Bölüm" ya da "Altın Kesit" de denir. Herhangi bir geometrik biçimde, varlığı ESTETİK bir üstünlük sayılan ORAN. Parçalar arasındaki orantıda, küçük parçanın büyük parçaya oranı, büyük parçanın bütün parçaya oranına eşittir. Cebirsel olarak; $a/b = b/(a+b)$ biçiminde ifade edilir. Parçalar arasındaki oranın değeri olan 1.618 ya da yaklaşık 3/5, "altın sayı" adını alır. Altın Oran geometrik olarak, iki kareden oluşan bir dikdörtgenin köşegeni aracılığıyla kurulur. Antik Çağ' dan bu yana matematikçilere ve sanat kuramcılarına konu olan Altın Oran, bu adı 19.yy' da almıştır. Eski Yunanlılar' ın kısaca bölüm olarak adlandırdıkları bu orana , İtalyan matematikçi Luca Pacioli divina proportione; LEONARDO DA VINCI ise sectio aurea adını vermiştir. Altın Oran' ın aritmetik, cebir ve geometri özellikleri taşımasının yanısıra, doğada, müzikte ve insan vücudunun organları arasında varolan çeşitli oranlarla da yakın ilişkisi bulunduğu, bütün öteki oranlara üstünlüğününse çeşitlilik içinde birlik özelliğinden kaynaklandığı öne sürülür. Bazı kaynaklara göre, insanlar , Altın Oran' a yaklaşan orantıları daha çok beğenmektedir.

AMORF (fr. Amorfe) : BİÇİM' i belirli bir düzene uymayan. Tanımlanması zor, düzensiz biçimlerde bulunan mineral, madde ya da nesnelere için kullanılır.

AMULET (İngilizce) : Kötülükleri uzaklaştırdığına, uğur getirdiğine, hastalıkları iyileştirdiğine ve özel güçlere sahip olduğuna inanılan , doğal ya da insan eliyle yapılmış nesne; bir tür nazarlık ya da muska. Üstte taşınabildiği gibi çeşitli yerlerde de saklanabilir. Değerli taşlar, metaller, hayvan dişleri ve pençeleri gibi pek çok nesne amulet olarak kullanılmıştır. Amuletin kökeni Eski Mısır'a dayanır. Mısırlılar kendilerini kötü günlerden, düşmanlardan ve tehlikelerden korumak için SKARABE, engerek başı, sembolik gözler ve KARTUŞ gibi amuletler kullanmıştır. Pek çok uygarlıkta da hematit, yeşim, ametis, LAPİS LAZULİ ve kantaşı gibi taşların kendilerine özgü koruyucu güçleri olduğuna inanılmıştır. Bir inanışa göre mercen, şeytanın evlerdeki kötü etkisini uzaklaştırma gücüne sahiptir. Hristiyanlıkta encolpia denen amulet , haçlar, aziz kemikleri vb. Dinle ilgili RÖLİK' lerdir. Boyna asılarak taşınanlar periapta, ikiye katlanabilenler pycracium adını alır.

ANKOSTİK RESİM (Encaustic Painting) : Eriyik halde balmumu BAĞLAYICI ile PİGMENTLERİN karışımından elde edilmiş BOYA' larla yapılan RESİM türü. Romalı bilgin ve yazar Yaşlı Pilius' a (MS 23-79) göre, mermer üstüne yapılan ankostik resimde pigmentler balmumuyla, fildişi üstüne yapılanlarda da (cero- strotum/ cestrotum) bitkisel kökenli saydam zamkla karıştırılıyor, cestrum ya da viriculum adı verilen bir tür SPATULA ile zemine yayılıyordu. Cestrum' un bir ucu sivri olduğundan fildişi üstüne ince çizgiler de çizilebiliyordu. Cauterium olarak bilinen ve ısıtılarak uygulanan yuvarlak uçlu bir aletle, boyalı zemin üstündeki spatula ve fırça izleri gideriliyordu. Antik Çağ' daki belli başlı resim tekniklerinden biri olan ankostik resim, MÖ 4. yy' da YUNAN sanatçı Pausias tarafından yetkinleştirilmişti. Günümüze ulaşan en önemli örnekler, MISIR' da el- Feyyum Vahası' nda ROMA dönemine ait mezarlarda bulunan Feyyum Portreleri' dir (2. yy). Ankostik tekniği erken Hristiyan Sanatı' nda da (GEÇ ANTİK) kullanılmış, ancak 8. ve 9. yy' larda unutulmuştur. 19. yy' da Fransız koleksiyoncu Kont Caylus' un (1692- 1765) araştırmaları aracılığıyla canlandırılmak istenmişse de başarılı olunamamıştır. 19. yy' da Fransa ve İngiltere' de çeşitli karışımlar denenmiş, alman Ressam Julius Schnorr von Carolsfeld (1794-1872) orijinale en yakın karışımı uygulamıştır. Günümüzde yaygın olmamakla birlikte balmumu ve reçine bağlayıcı bir karışım kullanılmaktadır.

ANONİM (Anonymous) : 1. Sanat tarihinde sanatçısı bilinmeyen yapıtlar için kullanılır. Özellikle, halk sanatı ürünleri anonim niteliktedir. 2. Antik Yunan dönemi öncesinde, Mısır ve Mezopotamya'da, tarih öncesinde sanat yapıtı anonimdir.

ATMOSFER (Atmosphere) : Sanat yapıtının izleyici üzerinde bıraktığı etki, nedeni olduğu ruh hali.

ATÖLYE : Tarihsel Gelişim: Tarih öncesi çağlarda (PREHISTORYA) zanaatçıların nasıl örgütlendiklerine ilişkin kesin bulgular olamamkla birlikte EL SANATLARI kapsamındaki ürünlerin önceleri aile işliklerinde üretildiği, ama daha zor işlenen metalin (MADEN SANATI) kullanılmaya başlanmasıyla birlikte aile dışı bir örgütlemeye gidildiği varsayılabilir. Eski MISIR' da ya da MEZOPOTAMYA' da önemli yapıları inşasında da yapı ustalarıyla işçilerin belli bir hiyerarşi içinde çalıştıkları düşünülmektedir. Atölyelere ilişkin ilk arkeolojik bulgular Tel-el Amarna' nın (Mısır) MÖ ykl. 1375' te kuruluşu sırasında kent dolaylarında ustalar için kurulan yaşama ve çalışma alanlarının varlığıdır. Aynı dönemde günlük kullanım eşyası genellikle evlerde ve aile reisinin denetimi altında üretilirken, özel yapım teknikleri gerektiren metal eşya çoğu kez gezgin ustalar tarafından ve geçici kurulan atölyelerde yapılmıştır. Yunanistan' da Antik Çağ' da üretilen SERAMİK' lerin üstün niteliği bu kapların geçici değil, yerleşik atölyelerde üretildiğini kanıtlamaktadır. Bu dönemde babadan oğula geçen aile ilişkileri giderek ortadan kalkmış, yerine, özellikle ünlü ressamın açtığı özel atölyeler yaygınlaşmaya başlamıştır. Büyük yapı projeleri ise genellikle yapı alanında toplanan ustalarla sürdürülmüştür. ROMA döneminde de ilk atölyeler aile işletmeleriydi. Daha sonra geç Cumhuriyet Dönemi' nde bu işlikler aile egemenliğinden çıkarak aynı atadan gelen soy gruplarının (gens) eline geçmiş ve bu gruplar uzun yıllar saray ayrıcalıklarından yararlanmışlardır. Kuşaklar boyu zanaatçı yetiştiren Roma dönemi atölyeleri bir süre sonra bir anlamda seri üretime geçmiş, dönemin beğenisini yansıtan farklı üsluplara bağlı olarak çalışmışlardır. İlk heykel atölyeleri de yine Roma döneminde açılmıştır. Roma' nın sanat atölyeleri genellikle babadan oğula geçerdi ama, aile bireylerinden çok, yöreden toplanan usta ve çıraklarla döndürüldü.

GEÇ ANTİK VE ERKEN HRİSTİYAN dönemiyle BİZANS döneminde sanatsal değerde üretim yapan atölyeler saray çevresinde toplanmaya başlamış ve giderek daha bürokratik bir örgüt niteliğine bürünmüştür. DUVAR HALISI, DOKUMA ve mücevherlerin yapıldığı bu tür büyük atölyeler desteklenirken özel atölyeler yok olmuştur. Büyük Constantinos (I. Constantinus) döneminde (306-337), ustaların aileleri ve atölyeleriyle birlikte imparatorluğun her yanından Konstantinopolis' e (İSTANBUL) gelmeleri özendirmiş, aynı işle uğraşan atölyeler kentin aynı bölgesinde yerleşmiştir. Ortaçağ boyunca atölyeler, LONCA' larla birlikte hem üretim hem de eğitim merkezleri olmuş, saray manastır ya da kentler tarafından desteklenmiş ve korunmuşlardır. Bu tür büyük atölyelerde ya az sayıda müşteri için üstün nitelikli küçük eşya üretilmiş ya da yapımı uzun yıllar süren KATEDRAL'

ler gibi büyük yapı projeleri yürütülmüştür.

İsmerleyenlerle projeyi yürütenler arasında kurulan yakın ilişki sonucunda yeni yapım sistemleri denenebilmiş, ROMANESK ve GOTİK gibi birçok ÜSLUP bu atölyelerdeki denemelerin de etkisiyle biçim bulmuştur. Ayrıca, birer merkezi planlama ünitesi olarak da işlev gören ve mimari bezemelerle ilgili daha küçük atölyeleri bünyesinde barındıran bu tür atölyeler önceleri Fransız keşiş Suger gibi aydın din adamlarının denetimi altında çalışmış, daha sonra bu görevi kilise meclisi ya da İtalya' da olduğu gibi sivil yönetim üstlenmiştir.

13. yy' ın sonlarında atölyeler bir yandan projeler üretirken, bir yandan da bunları gerçekleştirmek için gerekli ustaları da bulmaya başlamıştır. Çoğu gezgin olan ustalar atölyenin başıyla birlikte kent kent dolaşırlardı. Üslupların bir bölgeden öbür bölgeye yayılmasında bu gezici atölyelerin önemli katkısı olmuştur. 14. yy' da sanatçı yaşam öykülerinin yazımına geçilmesiyle birlikte (VASARI) atölyelere ilişkin bilgiler de kesinlik kazanmaya başlamıştır. Atölyelerdeki usta, yardımcı ve çırak düzeni de yasalarla belirlenmişti. Usta hem atölyenin başıydı hem de yanında çalışanların eğitiminden sorumluydu. Çıraklık 13-14 yaşında başlar, beş- altı yıllık bir eğitimle sona ererdi. Bu süreyi izleyen üç- dört yıllık ikinci çalışma döneminden sonra zanaatçı artık usta sayılır ve dilerse kendi atölyesini açabilirdi. Eğitim işlevini 15. yy boyunca ve 16.yy' ın başlarında sürdüren atölyeler, 16. yy içinde akademilerin ortaya çıkmaya başlamasıyla yalnız üretime yönelmiştir. 18. yy ortalarında Endüstri Devrimi' yle birlikte KÜÇÜK EL SANATLARI makinelerde üretilmeye başlamış, sanatsal değerdelerse tek tek sanatçılar tarafından üretilmiştir.

Ortadoğu' da da atölyeler çoğu kez saraya bağlı çalışırdı. Özellikle MİNYATÜR, CİLT ve TEZHİP' in yanısıra HALI dokumacılığı gibi sanatlar bu saray atölyelerinde geliştirilmiş ve üsluplaşmıştır. Öte yandan Osmanlılar' da ilk saray atölyesi Fatih Sultan Mehmet (hd. 1451-81) döneminde Topkapı Sarayı' nda açılmıştır. " Nakkaşhane" (OSMANLI, Klasik Dönem) adıyla anılan bu atölyede küçük el sanatları üretiminin yanısıra İstanbul dışındaki bazı atölyeler için de desenler üretilmiştir. İznik ÇİNİ ve seramiklerinin doruk noktasını yaşadığı dönemlerde desenler Nakkaşhane' de geliştirilip üretim için İznik' e yollanıyordu. Osmanlı' nın HASSA MİMARLAR OCAĞI da benzer bir örgütlenme şeması içinde imparatorluğun hemen tüm mimarlık etkinliklerini yürütmüştür.

B »» BAKIŞ AÇISI (Viewpoint, Vantage Point) : Sanatçının bir konuyu resmetmek için baktığı varsayılan nokta.

BİÇİM (Shape) : Bir nesnenin görme ya da dokunma duyuları ile algılanmasını sağlayan kendine özgü gerçekliği.

BİÇİM BOZMA (Distortion) : Özellikle GÜZEL SANATLAR'da, fotoğrafta (FOTOĞRAFÇILIK) ve dansa verilerini doğadan alan ve belirli normların ya da normal (olağan) biçimlerin bulunduğu kabul edilen görüntülerde biçimi abartarak sunma, "normal" in göstergelerini tümüyle yok etmeden değiştirme. Biçimbozmada amaç, daha güçlü bir etki yaratmak ya da güçlü bir anlatım sağlamaktır. DIŞAVURUMCULUK ya da GOTİK sanat gibi duygu ve anlatımın vurgulandığı, izleyiciyle iletişimin etkili olmasının amaçlandığı sanat türlerinde biçimbozma yoğun olarak kullanılmıştır. Öte yandan özellikle 20. yy'ın serbest yaklaşımı içinde PICASSO ya da H. MOORE gibi bir çok sanatçı biçim olanaklarını artırmak için, kaynakları doğa olsa bile biçimbozmayı bir araç olarak kullanmışlardır. GERÇEKÜSTÜCÜLÜK' teyse biçimbozma, duygu ve düşlerdeki gerçekleri anlatabilmenin aracı olmuştur. Öte yandan YENİ- DIŞAVURUMCULUK gibi, "normal" kavramlara bağlı olmayan ve doğanın tüm görüntü kullanımından bağımsız biçim yaratan sanat üsluplarında biçimbozmadan söz edilemez; çünkü bu üsluplarda normalin ne olduğu hakkında belli ilkeler yoktur. Fotoğrafta biçimbozma çekim sırasında aynalar ya da merceklerle ya da çekimden sonra baskı sırasında mekanik ve kimyevi yöntemlerle görüntüyü değiştirerek elde edilir.

BİYOMORFİK BİÇİM (Biomorphic Form) : SOYUT SANAT'ta geometrik biçimlerden çok bitki ya da hayvan biçimlerini anımsatan eğrisel dış çizgilerle oluşturulmuş biçimler. En tipik örnekleri ARP'ın resimlerinde görülür.

BİRLİK (Unity) : Resimde tüm öğelerin koordinasyonu ile asıl temanın, amacın vurgulanacağı bir birlik yaratılması.

BOYUT (Dimension) : 1. Bir nesnenin uzunluk ölçüsüyle ifade edilebilen büyüklüğü. 2. Sanat yapıtında boyut kavramı, onun algılayıcıyla olan ilişkisini anlatmaktadır. Örneğin, resim sanatı iki boyutludur. Resmin betimlediği obje yüzeysel olmasa bile, sanat ürünü onu iki boyutlu bir yüzey üzerinde sunmakta ve izleyicide onu iki boyutlu algılamaktadır. Buna karşılık, heykel üç boyutlu bir sanat yapıtıdır. Mimari ürün ise dört boyutlu sayılmaktadır. Çünkü, mimari ürünü kullanan kişi onu yalnızca eni, boyu ve derinliği bulunan bir obje olarak değil, içinde eylemde bulunan bir yapıt olarak algılamaktadır. Kişinin yapıt içindeki ya da dışındaki sürekli devingenliği onu tek bir

noktadan algılanan diğer sanat ürünlerinden ayırmaktadır. Mimari mekan zaman içinde değişen konuma göre, farklı sanatsal yaşantılar edinilmesini sağlar. O halde, en, boy ve derinlik boyutlarına ek olarak mimari yapıtta bir de zaman boyutu söz konusudur.

C »» CHIAROSCURO (Chiaroscuro) : Yağlıboya resminde keskin karşıtlıklar yaratacak biçimde düzenlenmiş ışık-gölge dağılımı. İlk kez İtalyan ressamı Correggio tarafından 16. yüzyılın başında kullanıldı. Caravaggio ve izleyicileri bu tekniği geliştirdiler. Georges de la Tour bu alanda ilginç örnekler verdi. Rembrandt ise, en büyük chiaroscuro ustası sayılır.

ÇEŞİTLİLİK (Variety) : Resimdeki ana temanın birliğinin çerçevesi içerisinde canlı ve zengin bir çeşitliliğin de elde edilebilmesi resmin albenisini arttıran önemli bir unsurdur.

ÇİZGİ (Line) : Nokta olarak başlarlar ve her yönde "düz, kıvrımlı, kırık, kalın/ince, koyu/açık" olabilirler.

ÇİZGİSEL (Linear) : 1. Bir yüzey üzerinde bir çizgi doğrultusunda yapılmış ya da düzenlenmiş betileri ve ya öğeleri niteler. 2. ince kontur çizgileriyle oluşturulmuş betileri ve bu tür betileri içeren resimsel yapıtları niteler.

ÇİZGİSEL KOMPOZİSYON (Linear Composition) : Hareket eden bir noktanın yüzeyde bıraktığı iz olarak tanımlanabilecek olan çizginin, kompozisyonda üstlendiği, formu ortaya çıkaran, hareketi ifade etme, dokuyu verme, dengeyi sağlama gibi rollerin başat olduğu türdeki kompozisyonlar "çizgisel kompozisyonlar" olarak tanımlanır.

Sanatın ilk adımlarının, Lascaux mağarasında olduğu gibi, çizgiyle atıldığı ve çizginin özellikle perspektif kurallarının henüz yeterince bilinmediği Rönesans öncesinde önemli olduğu bilinir. Barok dönemde ışık-gölge kullanımının devreye girişiyle çizgisellik ışığın imkan verdiği ölçüde kullanılır. Bu dönemde konturlar, çizgisel kompozisyonlarda olduğu gibi belirgin olmaz. 19. yy'da Neo-klasik dönemde yeniden önem kazanan çizgi ve çizgisel kompozisyon Romantizm ile birlikte neredeyse kaybolmuştur. Empresyonistler tarafından da tamamen kaldırılmıştır. Sanatçıların bireysel çıkışlar yaptığı 20. yy'da ise Henri Rousseau, Paul Klee gibi sanatçılar tarafından kendi belirledikleri amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır.

D »» DEĞER (Value) : Bir nesnenin maddi ya da parasal karşılığı, değişim ortamı ya da benzeri bir standarda göre tahmin edilebilen miktar; ayrıca, nesnenin gerçek ya da olması gereken kıymetine, YARARLIK'ına ya da önemine göre göreceli statüsü. Felsefe, hukuk, işletme, matematik, dilbilim, psikolinguistik, resim, müzik, sibernetik, televizyon gibi alanlarda "değer" sözcüğü değişik anlamlar taşımakta ve farklı tanımlanmaktadır. Felsefenin bir dalı olan "aksiyoloji", değerlerin estetikte, dinde, ahlakta ve metafiziksel alandaki tip ve nitelikleriyle ilgilenmektedir. Değer kuramıysa kıymetleri önem sırasına göre ayırıp sınıflandıran bir görüştür. Değerlerin nicel olarak ölçülebilme durumuna göre nesnel ve öznel değerlerden söz edilmektedir. Sanat ve mimarlık alanında mimari bir yapıya, bir sanat nesnesine ya da endüstri ürününe ilişkin iki tür değer tanımlanmaktadır. : Kullanıcının gereksinimini karşılamaya yönelik ürünün faydasıyla tanımlanan "kullanım değeri" ve mimarlık ya da sanat ürününün özellikle pazarlama ürünü olarak ortaya çıkmasıyla belirlenen "değişim değeri". Kullanım değerine ilişkin değer yargıları kişiden kişiye, gruptan gruba değişebilmektedir. Örneğin bir sanat nesnesinin ESTETİK değerinden söz edildiğinde, o ürünü oluşturan bileşenlerin KOMPOZİSYON'u, BOYUT'ları, ölçeği, RENK'i, DOKU'su, UYUM'u vb. Sanat ve estetik kavramıyla ifade edilen, öznel nitelikli göreceli kıymeti anlaşılmalıdır. Bir mimarlık ürününün ön kullanım değeriye o ürünün PERFORMANS' ı yani kullanım sırasında ortaya çıkan fiziksel, psikolojik, örgütsel, estetik vb gereksinmelere yanıt verebilme durumuyla tanımlanabilmektedir. Ayrıca herhangi bir ürünün bir meta olarak ekonomik değerinden (değişim değeri) söz edilebilir.

DEKALKOMANİ : 1930' larda Oscar Dominguez' in (1906-58) GERÇEKÜSTÜCÜLÜK akımının OTOMATİZM kavramından yola çıkarak oluşturduğu teknik. Bu teknikte boya kalın bir fırçayla ince bir kağıdın üstüne sıçratılır ve kurumadan ikinci bir kağıtla yavaşça sürtülerek gelişigüzel dağılması sağlanır. Daha sonraları ERNST tarafından YAĞLIBOYA' ya uygulanan bu tekniğin en önemli özelliği, yapının ön tasarimsız oluşturulmasıdır.

DEKOLAJ : Duvarlara üst üste yapıştırılmış afiş ya da benzerlerinden koparılan parçalarla yapılmış bir tür KOLAJ. İlk kez 1950' lerde Alman sanatçı Wolf Vostell (d. 1932) bu türde çalışmalar yapmış, ayrıca Fransa'da AFİŞÇİLER de bu tekniği uygulamıştır.

DENGE (Balance) : Dengenin sanatta nasıl kullanıldığı "tahtaravalli"yi modeli ile kolayca anlayabilirsiniz. Aynı kilodaki iki kişi "simetrik" olarak oturduklarında oluşan denge, farklı kilolardaki kişilerle de "asimetrik"

oturmalarla sağlanabilir; bu ikinci hal "dinamik denge" olarak da nitelendirilebilir.

DERECELENDİRME (Gradation) : Tonlarla, taramalarla vb. ile dereceli etkilerin yaratılması.

DERİNLİK (Depth) : Resimde oluşturulan planlar ile elde edilen derinlik duygusu veya yanılsaması.

DETRAMP : Kuru sıva üzerine zamlı boya ile yapılan duvar resmi.

DEVİNİM (Movement) : Resim sanatında resim düzlemi üzerinde yer alan betilerin yoğunlaşp seyrelmesinden ve pozlarından kaynaklanan durağan dengenin bilinçli biçimde bozulması etkisi.

DIŞ SINIR (Contour) : Bir biçim (shape)in veya hacim (form)in dış çizgisi veya en dış kenarı ('siluet'i).

DİMETRİ (Dimetry) : Aksonometrik perspektifin bir türü. Üzerinde çizimi yapılacak nesnenin en, boy ve yükseklik ölçülerinin alındığı eksenler, dimetride birbirleriyle izometridekinin aksine eşit açılar yapmazlar. Dolayısıyla, nesnenin iki boyutunun ölçüleri aynı oranda küçültülerek çizilirken, üçüncü boyutu bunlardan farklı oranda küçültülür.

DOKU (Texture) : Bir sanat yapıtının yüzeyinin görünümü ve/veya hissedilmesi, ki düz ve/veya parlaktan kaba ve/veya mata kadar çeşitlenebilir.

DÜZLEM (Plane) : MEKAN'ın iki boyutlu, düşey ya da yatay bir uzantısı. Mimari kompozisyonlarda somut değeri olsa da, RESİM'de mekan ve hareket yanılsamasının ön koşuludur. HEYKEL'de ise çok yalın geometrik biçimler dışında düzlem çokça ilgilenilen bir öge değildir. Resimde tuvalin yüzeyi resimdeki mekanın en yakın boyutu olarak hissedilmekle birlikte, bu yüzeyin alt bölümü izleyiciye en yakın, en üstüye en uzak mekanı içeren bir yer düzlemi olarak da yanılsanır. DERİNLİK yanılsamasını amaçlayam KOMPOZİSYON'larda ön plan, orta plan, arka plan anlatımları bunları algılatan farklı derinlik düzlemlerinin vurgulanmasıyla oluşturulur.

E »» EKLEKTİSİZM (Eclecticism) : Farklı sanatsal dizgelerden alınan öğelerin yeni bir dizge içinde yeniden kullanılması eylemi. Sanatta farklı çağ ve üsluplardan seçilip devşirilen öğelerin yeni bir tasarım ya da ürün oluşturmak için ele alınması olgusunu ifade eder. Bu durum 19. yüzyılda çok yaygın biçimde görülür. Bununla birlikte, eklektisizm bir üslup değil, bir davranış biçimi olarak değerlendirilmelidir. Ancak, farklı eklektisist üsluplardan söz edilebilir. Bu üslupların hepsinde davranış biçimi ortak olduğu halde, biçim malzemesinin devşirildiği çağ ya da üslup ve bunların yeniden düzgeleştirilşi farklıdır.

EKORŞE (Ekorche) : İnsan ya da hayvan figürünü, kas yapısını göstermek amacıyla derisi yüzülmüş olarak betimleyen anatomik çizim. 15.yy'da Batılı sanatçıların anatomiye ilgilerinin artmasıyla atölyelerde, bu türden yapma modeller kullanma geleneği yerleşmişti. Özellikle LEONARDO DA VINCI gibi birçok sanatçı böyle modellerden çizim yapmıştır. Ekorşe figür çalışmalarının en önemli örneği, George Stubbs'ın (1724-1806) Anatomy of the Horse (1766; Atın Anatomisi) adlı ASİDE YEDİRME BASKI dizisidir. Stubbs bu çalışması için yaklaşık 10 yıl boyunca hayvan kadvralarını incelemiş ve 18 ay da çizim yapmıştır. Özgün çizimleri bugün Londra Kraliyet Akademisinde bulunan bu dizi, özellikle veterinerler ve hayvan ressamaları arasında gerçeğe uygunluğuyla ün yapmıştır. 20.yy'da PARIS OKULU'ndan SOUTINE, Derisi Yüzülmüş Öküz (1920, Grenoble Müzesi) adlı resminde olduğu gibi bazı yapıtlarında ekorşe figürler kullanmıştır.

EKSENSEL (Aksial) : Bir eksen doğrultusunda ya da bir eksene göre oluşturulmuş kompozisyonları nitelemek için kullanılır. Örneğin, Rönesans resimleri eksensel bir düzen gösterir.

ETNOGRAFYA (Ethnography) : Toplumların kültürlerini inceleyen bilim dalı. Çoğunlukla ilkel toplulukları ve halk kültürünü ele alır.

EX LIBRIS (Ex libris) : Bir kitabın başlık sayfasında yer alan ve sahibinin kim olduğunu gösteren özel simge ya da damga.

F »» FİGÜRATİF SANAT (Figürative Art) : Resim ve heykel sanatlarında, yalnızca gerçek varlık ve nesnelere gönderme yapan betileri kullanan sanat anlayışı. Soyut yada nonfigüratif sanata karşıt bir yönelimdir.

FROTAJ : OTOMATİZM doğrultusunda çalışan Gerçeküstücü sanatçıların uyguladığı "sürtme" tekniği. ERNST tarafından geliştirilen bu teknikte ahşap, taş ya da dokuma gibi dokulu bir yüzey üstüne yerleştirilen kağıda siyah ya da renkli bir malzeme sürtülerek dokunun kağıda geçmesi sağlanır. Böyle elde edilen rastlantısal desenler resimsel tasarımın temelini oluşturur. Türkçe'de "sürtme" ya da "ovalama" terimleriyle de karşılanır.

G »» GEÇİŞ : Yan yana gelen BİÇİM'lerin farklı nitelikleri arasında uyum ve algı sürekliliğini sağlayan geçiş ya da uyarılma için kullanılan terim; özellikle klasik KOMPOZİSYON'larda bütünlüğü bozmamak için önemlidir.

GÖLGE-İŞIK IŞIK DÜZENİ ya da DAĞILIMI (Light and Shade Effect) : Yalnızca batı resim sanatına özgü bir kavram olan "gölge-ışık düzeni", sanatsal gerçekliğin yeniden üretilmesi için gerekli olan bir yanılsama tekniğidir. Resimsel yapıtın içerdiği tüm betiler, bu teknik sayesinde bir kısmı gölgeli, diğer kesimleri ise aydınlıkmiş izlenimi verecek biçimde betimlenirler. Böylelikle, bir yüzey sanatı olan resmin üç boyutlu nesnelere ifade etmekteki yetersizliği bir ölçüde giderilmek istenmiştir. Gölge-ışık düzeni Batı sanatının çeşitli dönemlerinde farklı bir tutumla gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Rönesans resimlerinde betiler tek ve noktasal bir ışık kaynağından aydınlatılmış nitelikte betimledikleri halde, Barok'ta hemen hemen her beti ayrı ışık kaynaklarından aydınlanmış gibi resmedilmiştir. İzlenimci resmin ortaya çıkışı sonrasında gölge-ışık düzeni bütünüyle kullanım alanından çekilir ve Modern Sanat'ta hiç görülmez. Son yıllar Yeni Gerçekçilik gibibazı figüratif akımlar bu tekniği yeniden gündeme getirmeyi denemektedirler.

H »» HACİM (FORM) : Heykel gibi, mekanda yer işgal eden bir kütle veya hacime dairdir. Bu yanılsamayı sağlayabilmek için sanatçılar modle etme (modelling) veya tarama(hatching) gibi teknikler kullanırlar.

HAREKET (MOVEMENT, DYNAMISM) : Enerjisi veya gücü var gibi görünen , resimlerin devinim halinde olduğu izlenimi veren yanları. Bu devinim aslında gerçekte yoktur; ancak öznelere akla getirdiği gayretkeş eylemlerin yarattığı yanılsamadır.

HAVA PERSPEKTİFİ : "Atmosferik Perspektif" olarak da bilinir. Resim sanatında fon farklılıklarıyla yaratılan derinlik YANILSAMA'sı. Uzaktaki nesnelere havanın

etkisiyle daha açık tonla algılanması temeli üzerine kurulmuştur. Atmosferdeki nem, toz parçacıkları ve benzeri maddeler, ışığın saçılmasına neden olur. Bu saçılmanın derecesiyse renge, yani ışığın dalga boyuna bağlıdır. Kısa dalga boyuna sahip olan mavi en fazla saçılım yarattığından, renklerin uzaklaştıkça maviye çaldığı görülür. Uzun dalga boyuna sahip olan kırmızıysa en az saçılıma olanak tanıdığından, uzaktaki parlak nesnelere mavinin azalmasına ve renklerin kırmızıya çalmasına neden olur.

Bir terim olarak ilk kez LEONARDO da VİNCİ tarafından kullanılmakla birlikte hava perspektifi Antik Çağ'dan beri bilinmektedir. ROMA döneminde Pompei'deki duvar resimlerinde kullanılmış, 8.yy'daysa ÇİN resimlerinde görülmüş ve en yetkin düzeyine Song dönemi manzara resimleriyle ulaşmıştır. Bütün Ortaçağ boyunca unutulmuş bu teknik, 15. yy'da Flaman ressamınca yağlıboya resimle birlikte yeniden kullanılmaya başlanmıştır. 16. yy'da Vinci'nin dışında bu teknikten yararlanan en önemli RÖNESANS ressamı CORREGGİO ve TIZIANO'ydu. 17. yy'da RUBENS, CLAUDE LORRAIN, Albert Cuyt ve HOBBEEMA özellikle MANZARA resimlerinde hava perspektifini ustaca kullanmışlardır. Bu tekniği bütün olanaklarıyla doruk noktasına çıkaran sanatçıysa J.M.W.TURNER olmuştur. Turner'ın resimlerinde sonsuza uzanan MEKAN duygusu ve buğulu atmosfer, daha sonra MONET ve İZLENİMCİLİK'in öbür temsilcileri tarafından da kullanılmıştır.

I »» İDEALİZM (Idealism) : İdealizm en basit deyişle standartlaşmış biçim anlamına gelir. Sanat alanında maddesel bir nesneyi değil de, onun zihinsel kavramının tasarımını karşılayan sanat yapıtı, aslında bir idea'nın tasarımıdır. Platon'a göre idealar tek gerçekliklerdir ve sanatın gerçek işlevi de tek gerçeklikler olan bu ideal biçimlerin yansıtılmasıdır. Böylece mimesis (öykünme, taklit) kuramı oluşur. Mimesis kuramının oranlara, klasik armoni kurallarına ve geometriye dayalı ilgisinin yüzyıllardır insan zihninde yer alması sanatçıları seçme yapmaya zorlamış ve mutlak güzellik anlayışına ulaşmak için ideal biçimler yaratılmıştır.

İdeal sanatın kurucuları Yunanlı sanatçılardır. Yunan tanrı ve tanrıçalarında, Roma'da imparatorluk tasvirlerinde, Rönesans'ta genel figür anlayışı içerisinde kullanım bulan bu anlayıştan, modern dönemde de lider tasvirleri söz konusu olduğunda yararlanılmıştır.

İKONOGRAFI (Iconography) : (1) Dinsel içerikli sanat yapıtlarında dinsel olay ya da kişi ile ilgili tipleşmiş hatta

bir ölçüde standartlaşmış biçim düzenlerini veya kalıplarını inceleyen bilimsel disiplin. (2) Simgesel dil.

IŞIK - GÖLGE (Chiarascuro) : Tek renkli resimlerde ton farklılıklarıyla elde edilen aydınlık ve karanlık alanları tanımlar. Resimden önce ağaç baskıda uygulanan ışık-gölge karşıtlığı figüre heykelsi bir görünüm kazandırır. Resim alanında önce Leonardo da Vinci'nin yapıtlarında uygulanmakla birlikte, Barok dönemde yaygınlık kazanır ve Romantik dönemde de yoğun duygusal etki yaratmak amacıyla kullanılır.

Çizgisel bir kompozisyonda ışık genel anlamda kullanılırken, Leonardo sonrasında ve özellikle de Barok dönemde genellikle kompozisyonun bir köşesinden geldiği düşünülen diagonal ışık kullanımı söz konusudur ve kompozisyonun ışıklı kısmı belirginlik kazanır. Böylelikle Barok resim bir tiyatro sahnesi kullanılan ışık da takip ışığı gibi algılanır. Işığın verdiği imkanlar çerçevesinde sınırlanan kontur çizgisinin eriyip arka fondaki gölgeli kısma geçmesi ışık-gölge kullanımına dayalı kompozisyonların tipik özelliğidir.

İZOKEFALİ : Bir KOMPOZİSYON'da tüm figürlerin boy ve önem farkı gözetilmeksizin başları aynı hizaya gelecek biçimde yerleştirilmesi. Özellikle YUNAN sanatının Klasik Dönem kabartmaları için kullanılan bu terim, RESİM ve GRAFİK SANATI'nda da geçerlidir.

J »» JANR-TÜR RESMİ (Genre): 17. yy itibarıyla burjuva kesiminin gündelik yaşamını gerçekçi bir biçimde betimleyen küçük boyutlu resimler için kullanılmaktadır. Tür resminin konusunu orta sınıftan ve de özellikle de köylülerin yaşamı oluşturur. 17. yy Hollanda' sının Protestan kesiminde öne çıkan bu tür resimler, boyutları itibarıyla burjuva kesiminin evlerine de girebilmiştir. Karşıt görüşler bulunmakla birlikte bu resimlerde Protestan ahlakının yüceltildiği ve resimlerin herbirinin ahlaki çıkarımlar sağladığı bilinir.

K »» KADRAJ : Her türlü resimsel düzenin çerçeve sınırlarının belirlenmesi işlemi. Özellikle fotoğraf sanatı ürünleri için kullanılır.

KAPALI KOMPOZİSYON (Closed Composition) : Resim sanatında bir yüzey üzerinde betimlenen tüm "gerçeklik" in kompozisyonun sınırları içinde bulunması durumu. Böyle bir kompozisyonda betinin tümü resim

düzlemi içinde bulunmak zorundadır; sadece bir kesiminin resmedilmesi söz konusu olamaz. Doğal gerçeklik düzleminde betimlenmesi amaçlanan tüm nesnelere düzenli bir "istif" içinde bakış açısı içinde yer almazlar. Kapalı kompozisyon bunları sanatsal gerçeklik düzleminde yeniden ürettiği zaman, hepsi bakış açımız içinde bulunuyormuşçasına betimler.

Kapalı kompozisyonun en belirgin örnekleriyle Rönesans sanatında karşılaşılır. Bu tür örnekler, resim düzlemi üzerinde betimlenenin dışında dışın da kalan dünyayla ilgili hiçbir ipucu vermezler. Buna karşılık, karşıt uç olan açık kompozisyonda ve onun en yoğun kullanıldığı Barok'ta, betimler doğadan alınmış bir kesitmişçesine kompoze edilir. Doğal gerçeklik kompozisyonu sınırlarının ötesinde de varlığını sürdürmektedir; resim bu izlenimi vermeyi amaçlar.

KARŞITLIK (Contrast) : Resmin diğer tüm unsurları arasındaki karşıtlıklar resmin anlatım olanaklarının en önemli unsurlarından birisidir.

KARŞI SANAT : Dadacılar'ca öne sürülen bir terim. Her tür akademikleşmiş sanata karşı olan dada akımı yandaşlarınca günün geçerli tutucu eğilimlerini eleştiri amacıyla üretilen tüm yapıtları niteler. Bu eleştirel tutum bir pisuarın sanat yapıtı olarak sergilenmesine dek varmıştır. İster eklektisist ister modern doğrultuda olsun, sanatta yaratma sorunuyla ilgilenen tüm anlayışları yadsımıştır. Karşı-sanat yandaşları için bir biçim bulma ya da oluşturma kaygısı söz konusu değildir. Onlar biçimleri veya sanatsal öğeleri, ancak çevrelerindeki nesnelere arasından seçerler; ama, kendileri bir üretime kalkışmazlar.

KISALTIM (Rakursi) : Resim sanatında tek bir figürün ya da nesnenin, derinlik duygusu verecek şekilde betimlenmesi anlamına gelen terim, derinlik duygusunu yanılsama yoluyla yaratması açısından bir perspektif türü olarak kabul edilir. Kısaltımda, betimlenen nesneye ya da figüre belli bir uzaklıktan ya da alışılmadık bir açıdan bakıldığında ortaya çıkan biçimbozmalar yumuşatılarak tuvale aktarılır. Örneğin; yatan bir figürün ayak ucundan bakıldığında, ayaklar olduğundan büyük, baş da küçük görünür. Kısaltımı kullanan sanatçı, ayakları görüldüğünden küçük, başı da o oranda büyük vererek biçimbozmaları yumuşatır. Sanat tarihinde kısaltımın en iyi bilinen örneği Mantegna'nın Ölü İsa adlı kompozisyonudur.

KITSCH : Özellikle 20. yy içinde üretilmiş çeşitli nesnelere rastlanan zevksiz, kökeni belirsiz ve estetik değeri

taşımayan bir tasarım anlayışını nitelemek için kullanılan bir terim. Türkçe'de yakın anlamı olarak "rüküş" sözcüğüyle karşılanabilir. Kitsch, grafikten endüstri tasarımına ve mimarlığa kadar uzanan geniş bir alanda estetik düzey düşüklüğünü nitelemek için kullanılır. Stuttgart'ta bu tür ürünleri sergilemek için bir de müze açılmıştır.

KOLAJ (Collage) : Dadacılarca yaratılmış bir resim tekniği. Elde mevcut her türlü basılı, çizili ya da fotografik malzemenin bir yüzey üzerine yeni bir kompozisyon oluşturacak düzende yapıştırılmasıyla elde edilir. Böylelikle, kendileri sanatsal nitelikte olmayan çeşitli malzemeler, yalnızca yeni bir kompozisyon oluşturmak için kullanılmaları sayesinde bir sanat yapıtı meydana getirirler. Bu durumda sanatsal üretim süreci, sadece bir kompoze etme etkinliğine indirgenmiş olur.

KOMPOZİSYON (Composition) : Bir sanat yapıtında öğelerin düzenlenmesi - bir ölçüde iskelete benzetilebilir - vazgeçilemez ancak görünmez olan alt yapı...

KONSTRÜKSİYON (Costruction) : (1) Bir yapıda taşıyıcı nitelikte olan ya da olmayan bütün imalatlar. Bir inşa etme eylemi sonucunda ortaya çıkan ve bir araya gelerek yapıyı oluşturan öğeler bütünü. (2) İnşa etme etkinliği. Yapım.

KONTRAPOSTO ya da KONTRAPOST (Contrapposto) : Resim ve heykelle insan betisi resmedilir ya da heykeli yapılırken kullanılan klasik duruş (poz) biçimlerinden biri. Bu pozda ayakta duran kişi, kalçası ve bacaklarıyla gövdesinin üst kısmı hafifçe farklı yönlere dönük olarak betimlenir. Sözcüğün kökeni İtalyanca "contrapposto"dur.

KONTUR (Contour): Dış çizgi. Bir nesnenin dış hatları, sınırları anlamına gelen terim, nesnelere silüetlerinin ya da kütle içindeki biçimlerinin çizgisel olarak belirlenmesine yarar.

KROKİ (Sketch) : Resim sanatında yalnızca çizgi ile yapılan ve ana hatları gösteren, ayrıntılara inmeyen taslak. Kroki bir yapıtın ön çalışması niteliğinde olabileceği gibi, böyle bir amaç gözetilmeden de yapılabilir. "Eskiz" sözcüğü ile yakın anlamlıdır. Mimarlıktaysa, daha çok, bir yapıyı çevresiyle birlikte gösteren ayrıntısız ve şematik bir plan anlamına gelir.

KROMATİK (Cromatic) : Sanat yapıtında "renkli" anlamında niteleyici olarak kullanılır.

M »» MEKAN (Space, Espas) : Uzayın sınırlanmış parçası. Mimarlık mesleğinin konusunu oluşturur. Aynı zamanda, mekan bir mimari ürünün vazgeçilmez tek niteliği, bir mimari ürünü var eden temel koşuldur. Bir mekan oluşturmak için onun mutlaka her yönden kesin engellerle sınırlanması gerekmez. Mekanı oluşturan sınırlama fiziksel olabileceği gibi, yalnızca görsel de olabilir. Örneğin, ışık herhangi bir somut engel niteliği taşımadığı halde, bir mekanı belirleyebilir. Mekan yalnızca bir yapının "içi" olarak düşünülmemelidir; yapıların tek başlarına ve diğer yapılarla birlikte oluşturduğu bir "dış mekan" da söz edilebilir.

Ayrıca, mekan bir mimari ürünün dördüncü boyutudur. Bir yapıyı üç boyutlu bir kitle olmaktan çıkararak özellik bir mekana sahip olmasıdır. Yapı onun sayesinde, en, boy ve yüksekliğin ötesinde bireyin devingenliğinden kaynaklanan anlık yaşantılarla edinilen bir mekan boyutu kazanır. Mekan boyutunun kişinin devingenliğinden ötürü, sayısız yaşantılar yaratabilme niteliği mimarlıkta birinci boyuttan bahsedebilmeyi olanaklı kılmaktadır.

MODELAJ - MODELASYON : Kil ya da balmumu gibi yoğrulabilen malzemelerle üç boyutlu plastik biçim oluşturma anlamına gelir. Bu biçim heykel yapımında döküm ya da model için kullanılabileceği gibi, sanatsal bir ürün olarak da değerlendirilebilir. Terim; resim, çizim ve fotoğrafçılıkta ışık, ton karşıtlığı, renk ve perspektif denetimiyle iki boyutlu biçimlere gerçekteki üç boyutluluk yansımalarını kazandırmak için yapılan uygulamayı karşılar.

MODLE ETME (Modelling) : Resimde gölgeleri, gölgelemeyi ve ışıklı noktaları kullanarak biçimlerin gerçek oldukları ve hacme sahip oldukları yansımalarını sağlama tekniği.

MONOKROMİ (Monochromy) : Bütün görsel sanatlar ve mimarlıkta tek renklilik. Yalnızca siyah ve çeşitli gri tonları kullanılarak yapılabileceği gibi, aynı rengin tonlarıyla da gerçekleştirilebilir. Polikromi (çok renklilik) sözcüğünün karşıt anlamıdır.

MOTİF (Pattern) : Bir yapıtta yinelenen çizgi ve renklerin her birine verilen ad.

MULAJ (Moulage, Impression) : (1) Heykel yapımı için alçı ya da metal eriyiğini kalıba dökme işlemi. (2) Herhangi bir

nesnenin alçı ya da bal mumu ile kalıbının alınması işlemi. (3) Yukarıdaki işlerin sonucunda elde edilen kalıp.

MSURHMK (kıs.) : Mimar Sinan Üniversitesi Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu

N »» NAİF RESİM (Naive Painting) : Herhangi bir mesleki eğitim görmemiş ressamınca üretilen ve çocuksu bir betimleme anlayışını yansıtan resim sanatı ürünleri. Naif resim perspektifin kurallarını yadsıyışı ve çocuksu anlatımı dışında genel üslup özellikleri göstermez. Naif ressamınca geliştirilen teknik ve üsluplar, hemen daima kişisel niteliktedir. Bunlarda çoğu kez büyük bir ayrıntı zenginliği gözlemlenir. Dış gerçekliği akademikleşmiş yanılsama teknikleriyle değil de, adeta "masum bir gözle" algılayıp betimlemeleri açısından sanatsal değer taşırlar. 19. yüzyılın ikinci yarısında beliren Naif Resim'in en tanınmış ustaları H. Rousseau ve G. Moses'dir.

NONFİGÜRATİF SANAT (Non-Figurative Art) : Resim ve heykelde, gerçek varlık ve nesnelere gönderme yapan betileri kullanmayan sanat anlayışı. Non figüratif sanatta betiler gerçek birer nesne ya da varlık olarak tanınmazlar. Onlar yalnızca sanatsal gerçeklik düzleminde varolurlar.

"Non-figüratif sanat" sözcükleri günümüzde artık sanat yazını alanında pek kullanılmamaktadır. Sözcük anlamının "betisel olmayan sanat" oluşu nedeniyle, "nonfigüratif" nitelmesi gerçekte bu sanat anlayışını tam olarak anlatamamaktadır. Hangi anlayışta üretilirlerse üretilsinler, tüm resim ve heykel yapıtları betisel niteliktedir. Dolayısıyla, ayırıcı ölçüt bu değil, betilerin gerçek varlıklara mı, yoksa sanatçının imgelem dünyasına mı gönderme yaptığıdır. Bundan ötürü, nonfigüratif sanat yerine günümüzde Soyut Sanat terimi yeğlenmektedir.

NÜ (Nude) : Resim ve heykel sanatında çıplak kadın betisi. İlk olarak Antik Yunan ve Roma sanatlarında görülen nü, Ortaçağ'da hemen hemen ortadan silinir. Bu dönemde çıplak kadın betisi sadece Havva'yı ve cehennemde cezalandırılma sahnelerini resmetmek için kullanılmıştır. Rönesans nü'yü yeniden keşfederek geniş ölçüde uygulamıştır. Bu dönemden başlayarak kullanımı Avrupa sanatında hiç azalmadan sürer. İslam ve genel olarak Doğu sanatlarında ya hiç, ya da pek seyrek görülür.

O »» OEUVRE (Oeuvre) : Fransızca kökenli bu sözcük, bir sanatçının yaşamı boyunca ürettiği tüm yapıtları ifade eder. Türkçe'de çok seyrek kullanılır.

ORAN (Proportion) : Resimde oranlar ile çok farklı yanılsamalar sağlanabilir.

ÖNE ÇIKARMA (Emphasis) : Resmin içindeki bir veya bir kaç öğenin vurgulanması.

ÖZGÜN BASKI (Print) : Çeşitli basım teknikleriyle çoğaltılmış resimsel sanat yapıtı. Bir yapıtın özgün baskı sayılabilmesi için çoğaltılmak amacıyla yaratılması gerekir. Örneğin, ünlü tabloların basım yoluyla çoğaltılması (reprodüksiyon) tekniği bir özgün baskı türü değildir. Özgün baskı yapımında her türlü kazı resim tekniği yanında, serigrafi, taşbaskı vs. gibi teknikler de kullanılır.

P »» PANORAMA (Panorama) : (1) Bir doğal ya da kentsel manzarayı ufka kadar uzanan ve çok geniş bir bakış açısıyla betimleyen resim. (2) Büyük boyutlu panoramaları sergilemek amacıyla inşa edilmiş yapı türü. Silindirik biçiminde olan ve ışığı üstten alan bu yapılarda, resim tüm düşey yüzeyleri kesiksiz olarak kaplar ve silindirin tabanında bulunan yükseltilmiş bir platformdan seyredilirdi. Bu türden ilk gösteri 1799'da Paris'te R. Fulton tarafından yapılmış, sonraları, 19. yüzyıl boyunca tüm Avrupa kentlerinde yaygınlaşmıştı. Panorama yapılarında genellikle doğal görüntüler ve savaş sahneleri sergilenirdi.

PENTÜR (Painting) : Yağlıboya tablo anlamında kullanılır. Kökeni Fransızcadır.

PERSPEKTİF (Perspective) : Üç boyutlu gerçeklikleri iki boyutlu resim düzlemi üzerinde betimleyerek, üçüncü boyut yanılsaması yaratma işine yarayan bir resim ve çizim tekniği. Antikite de bugünkü anlamıyla perspektif tekniği kullanıldığı söylenemezse de, örneğin, Pompei duvar resimlerinde üçüncü boyut verme çabası önemli bir yer tutar. Fakat, gerçek perspektifin ancak 15. yüzyılda Rönesans'la birlikte ortaya çıktığı kesindir.

PİGMENT : Her türlü boyanın renk verici ana maddesi.

PİTORESK (Picturesque) : Estetik etkiyi matematiksel düzen bağıntılarıyla değil de, doğadaki gibi bir

rastlantısallıkla elde etmeye çalışan her tür sanatsal tutumu niteler. 18.yy İngiliz bahçe tasarımı Yakınçağ'da pitoresk tutumun ilk örneklerini vermiştir. Bu dönemde doğanın Barok'taki gibi geometrik biçimde düzenlenmesi yadsınıp doğal öğeler kullanılarak "düzenlenmemiş", "el değmemiş" doğa izlenimi yaratacak bahçeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı tutum hemen hemen zamandaş olarak resim sanatında da görülür. Bu anlayıştaki resimler doğayı bir yandan "olduğu gibi" yansıtmaya çabalarken, öte yandan da, onu "yabani" olmaktan uzaklaştırmışlardır. Dolayısıyla, pitoreski romantizmden bağımsız düşünmek olanaksızdır.

PLAN (Plan) : Bir nesnenin ya da yapıtın yatay bir düzlem üzerindeki izdüşümü. Milattan 1500 yıl öncesine ait Mezopotamya tabletleri üzerinde bile planlara rastlandığına göre, kullanımının çok eski olduğu anlaşılmaktadır. Eski Mısır'da da bilinirdi. Antikite'de özellikle de Roma'da plan yapımı mimari etkinliğin önemli bir parçasıydı. Ortaçağ başlarında işe, 11. ve 12. yy.'a dek, mimari planlar yapımı tek çizgili basit krokiler çizmekten öteye gidemezdi. Bu durumun Gotik üslubun başlangıcıyla birlikte değiştiği ve plan yapımının yeniden ortaya çıktığı görülür. Rönesans'ta ise, plan vazgeçilmez bir mimari projelendirme tekniği olarak yerini iyice sağlamlaştırmıştır. Türkiye ve İslam ülkelerinde mimari planların kullanımı konusunda elimizde pek çok bilgi olmasına karşın, Türkistan'dan 16.yy'a, Türkiye'den ise 18. yy'a ait bazı örnekler dışında, elde çizili belge yoktur. Bu örneklerde modüler bir ızgara kullanılmıştır.

POLİKROMİ (Polychromy) : Görsel sanatlar ve mimarlıkta çok renklilik. Özellikle mimarlık alanında rastlanılan bir sözcüktür. Diğer sanatlarda çok büyük ölçüde kullanıldığından, bunların ürünlerini polikromiyle nitelenmek pek gerekli olmaz. Buna karşılık mimarlık alanında polikromi ancak bazı çağlar ve üsluplarda görülür. Örneğin Antik Yunan mimarlığı polikromiktir. Bugün yüzyılların aşındırması sonucunda doğal renklerine bürünen tapınaklar gibi önemli kamu yapıları, özgün durumlarında renkli bir dış dekorasyona sahiptirler.

POLİPTİK (Polyptich) : (1) Avrupa sanatında üçten fazla sayıda birbirine bitişik resim levhasını içeren dinsel içerikli sanat yapıtlarına verilen genel ad. Bu tür yapıtlar genellikle kiliselerin sunak bölümlerine yerleştirildi. Rönesans'tan sonra poliptik yapılmamıştır. (2) Antik Roma'da üzerine yazı yazmak için kullanılan, birbirine bağlı, katlanabilir ikiden fazla levhayı içeren ahşap tablet. (3) Erken Ortaçağ'da Batı Avrupa manastırlarının emlak ve gelirlerinin kaydedildiği defter.

POŞAT (Pochade) : Türkçe'de çok seyrek kullanılan sözcük Fransızca "Pochade" den kaynaklanır. Doğrudan doğruya doğa içinde yapılan renkli yağlıboya küçük resim eskizi anlamındadır.

PRİMİTİF (Primitive) : 1. M.S. 1500 yılından önce yaşamış ressamın çoğunlukla arkaik tarzda yapılmış resimlerine verilen ad. 2. Sanatta, kendini eğitmiş ve/ya resimlerinde sade bir üslup kullanan sanatçıların çalışmaları. 3. Afrika Zencileri, Okyanusya ve Amerikan Kızılderilileri'nin sanatı. Terim, bu anlamıyla üçüncü dünya ülkeleri sanatını aşığılayıcı bir niteliğe sahiptir.

PRİMİTİVİZM (Primitivism) : 1. İçinde primitif öğeler taşıyan sanat. 2. Rusya'da 1905 ile 1920 arasında gelişen, kübizm ve fütürizm düşüncesi ile Rus halk sanatının etkisinde gelişen sanat hareketi. Larinov, Goncharova ve Malevich'in ilk dönem çalışmaları örnek gösterilebilir.

Q »» QUADRATURA (Quadratura) : Bir yapıda tavan ya da duvar üzerine resmedilerek, içinde yer aldığı mekanın devam ettiği yanılması yaratan resim. Özellikle Barok iç mekan düzenlemelerinde çok sık biçimde uygulanmıştır. Örneğin bir duvar boyunca uzanan gerçek boyutlarda bir mimari iç mekan perspektifi quadratura sayılır.

R »» READY-MADE (İngilizce) : Bir sanat yapıtı olarak benzerleri arasından seçilip değerlendirilmiş, üzerinde bir değişiklik yapılmaksızın kullanılmış ya da üzerindeki değişiklik sadece üretimi sırasındaki rastlantılara bağlı olarak ortaya çıkmış endüstri ürünü obje. İlk kez Dada Akımı'nın ünlü beyni M. Duchamp tarafından öne sürülmüştür. Gerçekte, bir sanat yapıtı olmaktan çok, sanat alanındaki geleneksel yaratma yöntemlerine eleştiri olarak yorumlanabilir.

RENK (Color) : Üç temel renk vardır : kırmızı, mavi ve sarı. Siyah renk değildir; çünkü üzerinde ışığın yansıtılabileceği boya yoktur. Beyaz ise gökkuşağındaki tüm renklerin yutulmasından kaynaklanır.

RENK (Hue) : Renk tonu, renk. Bir renge daha teknik ve spesifik olarak deyiniirken kullanılır.

RESİM DÜZLEMİ (Picture Plane) : Resim sanatında üç boyutlu nesne ve varlıkların iki boyutlu olarak üzerinde

betimlendiği düzlem. Kullanımı tüm uygarlık ve üsluplarda farklıdır. Örneğin Rönesans ve sonrasında Modernizm'in başlangıcına dek, Avrupa resim sanatını nesnelere sanatçının gözüne gelen ışınların kestiği saydam bir düzlem olarak değerlendirmiştir. Bu anlamıyla resim düzlemi sanatçının gördüğünü, "gördüğü biçimde" resmetmesini sağlayan bir araçtır. Oysa, diğer toplumların resim sanatlarında resim düzlemi ancak varsayımsal bir gerçeklik taşır. Batı sanatında "resmetmenin aracı" olan resim düzlemi, diğer toplumlar için "resmin amacı" dır. Gerçekler izdüşümüyle onun üzerine saptanmaz; tam tersine, gerçekleştirilmek istenen şey, betileri onun üzerinde amaçlanan etkiyi verecek biçimde kompozit etmektir. Dolayısıyla, nesnelere gerçekte nasıl göründükleri değil, resim düzlemi üzerinde nasıl düzenledikleri sorunu ağırlık taşır. Örneğin, Türk resim sanatı bu anlayışla çalışmıştır.

RESİMSİ (Painterly) : İlk kez ünlü İsviçreli sanat tarihçisi Wöfflin tarafından ortaya atılan ve resim sanatı tarihinde görülen iki karşıt anlayıştan birini anlatmak için kullanılan bir terim. Almanca olan özgün biçimi "malerisch"tir. Rönesans'ta rastlanan kesin konturla sınırlanmış resimsel betiler yapma anlayışına karşıt olarak, Barok'ta betilerin oluşturulmasında çizgi ağırlık taşımaz; renk nüansları ve tonlarla ışık - gölge düzeni betiyi vareden ana öğelerdir. Bu resmetme anlayışı "resimsi" olarak nitelenir.

RETROSPEKTİF (Retrospective) : Retrospektif, "geriye bakış" anlamına gelir. "Retrospektif Sergiler" ise bir sanatçının sanat yaşamı boyunca gerçekleştirdiği yapıtlardan örneklerin irdelendiği ve değerlendirildiği toplu sergilemeler için kullanılan bir terimdir.

RİTM (Rhythm) : Gözle görülebilir devamlı biçimlerin tekrarı ile elde edilen akıcılık veya devamlılık. Ölçülü vurguların kullanılması. Renkler, motifler veya fırça ve/veya spatul darbeleri ile yakalanan müzikalitelere...

RÖPRODÜKSİYON (Reproduction) : Bir sanat ürününün, özellikle resmin çoğaltılması. Bu işlem genellikle basım yöntemleri kullanılarak yapılır. Bir sanat eserinin bu anlamda çoğaltılması ve röprodüksiyon sayılabilmesi için, özgün yapının gerçekte tek nüsha olarak yapılmış olması gerekir. Röprodüksiyonu kopyadan ayıran özellik, onun taklit olmayıp, yalnızca özgün yapının özgün tekniği dışında bir teknikle yeniden üretilmesidir.

S »» SALON (Salon; Room) : Fransız Krallık Resim ve Heykel Akademisi üyelerinin sergilerine verilen ad. Sözcük

bu sergilerin Louvre'daki Apollon Salonu'nda açılmasından kaynaklanmaktadır. Sergi 1737'den Fransız Devrimi'ne kadar iki yılda bir, daha sonra ise, yılda bir açıldı. Akademizmin katı kurallarına bağlılığından ötürü, ileri sanatsal çabaları reddetmesi yoğun tepkilere neden olunca, 1863'te salona alınmayan sanatçılar için III. Napoleon'un buyruğuyla ayrı bir Salon des Refusés açıldı. 1881'de yeniden örgütlenen salon, hala yeni ve ilerici eğilimlere karşıt tutumunu sürdürmektedir.

SFUMATO TEKNİĞİ : Resim ya da çizimde, renk ve tonlar arasında yumuşak geçişleri sağlayan gölgeleme yöntemi. İlk kez Leonardo da Vinci tarafından uygulanan bu yöntem, çoğu kez aydınlık alanlardan karanlık alanlara geçişlerde kullanılır. Bu tekniğin geliştirilmesiyle 15. yüzyılın keskin dış çizgili biçimleri belli bir yumuşaklık kazanmıştır.

SHADE (İngilizce) : Bir rengi daha koyu yapmak için siyah eklenir ise, ortaya çıkan renge "shade" denir.

SICAK (Warm) : Bazı renkler bize sıcak şeyleri anımsatırlar, kırmızılar gibi. Kırmızılardan ve sarılardan elde edilen renkler- toprak tonlarında olduğu gibi güçlerini yitirseler de- sıcak renklerdirler.

SİNKRETİZM (Syncrethism) : (1) Aynı sanat yapıtı üzerinde farklı anlayış, üslup ya da akımların sentezleşmemiş nitelikte bir bütün olarak yer almaları durumu. (2) Bir ülkede sanatsal yaratımın henüz sentezine ulaşmamış, dolayısıyla, farklı odakların etkilerini seçilebilir biçimde yansıtması durumu.

SİMETRİ, ASİMETRİ (Symmetry, Asymmetry) : Simetri, parçaların orta eksenin iki yanında, biçimlerin, motiflerin ve renklerin eşdeş olacakları biçimde düzenlenmeleri sonucunda her iki yarımın birbirinin yansıması olmasıdır. Asimetri ise, orta çizgi ile bölünen karşıt yanların parçalarının eşdeş olmadığı bir düzenlemedir.

SOĞUK (Cool) : Bazı renkler bize soğuk olan şeyleri anımsatırlar; buz grileri veya teskin edici maviler gibi. Her renk beyaz katılarak daha "cool" yapılabilir.

ŞASİ : Tuvalin üzerine gerildiği ahşap çerçeve.

ŞÖVALE RESMİ (Easel Painting) : Şövale üzerinde yapılan ve taşınabilir boyuttaki küçük yağlıboya resim. 17. yy'da burjuvazinin gelişimi sonucunda yaygınlaşmış ve resmin

evlere girmesine olanak vermiştir. Önceki dönemin dinsel konulara ağırlık veren büyük boyutlu resim yapıtlarına karşıt bir din dışı sanat anlayışının doğuşuyla eş zamanlı olarak belirmiştir.

T »» TEMPERA (İngilizce) : Boyar maddenin tutkallı suyla, genellikle de yumurta akıyla karıştırılmasıyla elde edilen bir boya türü ve bu boya kullanılarak yapılmış resim. Tempera Ortaçağ'da sık kullanılmış, 15. yy'dan sonra yağlıboya resmin gelişimiyle birlikte ortadan kalmıştır.

TERRACOTTA (İngilizce) : Her tür pişmiş topraktan yapılmış kullanım eşyasının genel adı. Tuğla, kiremit gibi kaba yapı malzemeleri pişmiş toprak ya da keramik sayıldıkları halde, terracotta değildirler.

TERS PERSPEKTİF (False Perspective) : Resim sanatında kaçış noktasının, betilerin ardında ve ufuk çizgisi üzerinde değil, betilerle seyirci arasında yer aldığı perspektif türü. Böyle bir perspektifte betilerin seyirciye göre daha uzakta olan kesimleri küçük görüneceklerine, aksine daha irileşirler. Bu nedenle betimlenen nesnelere gerçektekinin tam tersi bir görünümde resmedilmişlerdir. Ters perspektif Ortaçağ boyunca hem Batı, hem de Doğu sanatında egemen olmuştur. Batı'da Rönesans'la birlikte ortadan kalkar.

TINT (İngilizce) : Bir renge onu daha açık yapmak için beyaz eklendiğinde ortaya çıkan renk bir "tint"tir.

TİPOLOJİ (Typology) : Bir sanat dalında ya da onun belirli bir alanındaki tüm yapıtların ya da yapıtı oluşturan tek tek öğelerin incelenerek, tiplerin belirlenip gerçek örneklerin bunlara göre sınıflanması işlemi. Örneğin, resim sanatında tüm Rönesans Madonna'larının bir tipolojisi yapılabileceği gibi, mimarlıkta da Mardin konutlarının pencere tipolojisi oluşturulabilir.

TON (Tone) : Boyalı bir cismin planlarının aydınlık ve karanlık dereceleri. Nesnelere çeşitli bölgeleri birbirleriyle karşılaştırıldıklarında, aralarındaki açıklık ve koyuluk farklarına ton denir.

TOPLUMSAL ÇERÇEVE, KAPSAM, BAĞLAM (Context) : Bir yapıtın içinde gerçekleştirildiği sosyal veya tarihsel ortam. Tüm sanatçılar etkileşim içinde oldukları değerleri ve gelenekleri olan sosyal çevrelerde çalışırlar. Bir sanat yapıtının içinde gerçekleştirildiği koşullar üzerine düşünmek üç açıdan önemlidir. İlki , onu gerçekleştiren sanatçı veya içinde yaratıldığı kültür hakkında bilgi

edinmemizi sağlamasıdır. İkinci olarak gözden kaçırmamız gereken bir nokta, bir yapıya baktığımızda veya ondan bir şeyler öğrendiğimizde, bunların içinde yaşadığımız zaman, deneyimlerimiz ve inançlarımız nedeniyle önyargılı olabileceğinin bilincine varmaktır. Bizim yorumumuz, resmin yaratıldığı devirdeki yorumdan oldukça farklı olabilir. Üçüncü olarak, bir yapının bir kitapta yer alan imgesinin, gerçekleştirildiği yapı içerisinde olduğundan da, halkın izlemesi için bulunduğu müzeden de farklı algılanacağıdır. Bir sanat eserinin içinde yer aldığı güncel kapsam da bizim onun hakkında ne düşündüğümüz üzerinde belirleyici olabilir.

TOPOGRAFİK SANAT (Topographical Art) : Doğada büyük boyutlu topografik değişiklikler yaparak yapıtlar oluşturmaya yönelik sanat dalı. Topografik sanatçılar, genellikle inşaat makineleri kullanarak, yapay yeryüzü şekilleri yaratmaya çalışırlar. 1960'larda beliren topografik sanat, özellikle ABD'de izleyiciler bulmuştur.

TOPRAK BOYA (Earth Colour) : Renkli taş ya da toprağın öğütülmesiyle elde edilen doğal boya. Maden oksitlerini içerir. Günümüzde sentetik boyaların belirişi sonucunda artık pek kullanılmamaktadır.

TORSO (İngilizce) : Kollar, bacaklar ve baş dışında kalan insan gövdesinin heykeli.

TRİPTİK (Triptich) : Birbirine menteşeli üç ahşap levhadan oluşan Avupa resim sanatı ürünü. Genellikle, kilisede sunağın üzerinde yer almış ve ikonografik sahnelerle bezenmiştir.

TROMPE-L' OEIL : Bir düzlem üzerinde sanat içeriği olan resimsel bir etki amaçlamaksızın, gerçeklik izlenimi vermeye çalışan her tür çizim, boyama vs. En basit trompe-l' oeil örneği olarak, sağır bir duvar üzerine yapılmış gerçek boyutlarında bir kapı resmi verilebilir. Böyle bir durumda resim yapma etkinliği tümüyle bir yanılsama yaratma işine indirgenmiş olmaktadır.

TUŞ (Touche) : Yağlıboya resimde fırça darbesiyle yüzey üzerinde oluşan boya lekesi. İzlenimci resme dek ressamın tuşların görülebilir olmasından özellikle kaçınmış ve homojen yüzeyler elde etmeyi amaçlamışlardır. İzlenimci resim ise, aksine, büyük oranda tuşların farkedilebilir nitelikte bırakılması tekniğini yeğlemiştir. Tuş kullanımının daha ön plana çıktığı bir resim akımı ise Taşizm'dir.

U »» URNA (İngilizce) : Antik Roma'da taş, pişmiş toprak ya da tunçtan yapılan vazoya benzer kapaklı veya kapaksız kap. Sıvıların konulması için kullanıldıkları gibi, ölümlerin küllerinin korunması amacıyla da hizmet ederlerdi. Ölümlerin küllerinin içine konduğu urnalar üzerinde bir yazıt yeri bulunur ve buraya ölünün adı yazılırdı. Urnaların bezemeli ya da sade olanları vardır.

UYGULAMA SÜRECİ/ İCRA (Process) : Yapıtın gerçekleştirilmesinin özellikleri, ayrıntıları, verileri.

UYUM (Harmony) : Bütünü meydana getiren ilgili öğelerin/parçaların kendi aralarındaki iletişimi. W.Kandinsky'e göre : "Armoni, kompozisyonudur." Müzikten ödünç alınan bu terim, resim unsurlarının tatmin edici veya hoşça gidecek biçimde düzenlendiği duygusunu dile getirir.

V »» VALÖR (Valeur, Değer) : Bir tonun göreceli şiddeti veya bir tona ait kuvvet. Bir tondaki ışık ve gölgelerin derecesinin getirdiği fark. Renklerin içlerindeki siyah ve beyaz ile ilgilerinden doğan koyu-açık farklarına, değerlerine renklerin valörleri denir.

VEDUTA : İtalyanca'da "görünüm" anlamına gelen sözcük, büyük ölçüde gerçeğe dayanılarak yapılan ayrıntılı kent resimleri, çizimleri ve oymabaskıları için kullanılır. Gerçeğe dayanmayan düşsel örnekler, "veduta ideata" ya da "capriccio" olarak anılır. İlk vedutalar büyük olasılıkla, Flaman manzara ressamı Paul Brill gibi İtalya'da çalışan kuzeyli ressamlar tarafından yapılmıştı. Ancak bu türün en başarılı ustaları Venedikli sanatçılardır. Bunların içinde en ünlüsü olan CANALETTO, Venedik'in tarihsel yapılarını gerçeğe son derece uygun betimlemiştir. Guardi ailesinden Francesco GUARDİ, babası Domenico ve ağabeyi Gianantonio da çok sayıda Venedik görünümü yapmışlardır. Francesco özellikle Caneletto'dan etkilenmiş, ama ondan daha özgür bir anlatım geliştirmiştir. Özellikle yapı kalıntılarını betimleyen Giovanni Pannini de önemli bir veduta ustasıydı. Bu türü oymabaskıya uygulayan sanatçıların başında gene 1941'de bir dizi aside yedirme baskı yapan Canaletto gelir. Mimar, arkeolog ve oymabaskı ustası PİRANESİ ise Roma'yı betimlediği veduta baskılarıyla tanınır. Çoğu düşsel olan bu dizideki görünüm, belli ölçek farklılıkları ve eklemelere karşın epeyce gerçekçidir. Düşsel veduta örnekleri arasında Canaletto'nun "Düklük Sarayı"yla San Pietro Kilisesi kubbesini aynı kompozisyonda ele aldığı çizimi ile William Marlow'un Londra'daki St. Paul

Katedrali, Venedik'teki "Büyük Kanal'la Birlikte" adlı yapıtı sayılabilir.

Y »» YANILSAMA (Illusion) : Resim sanatına özgü bir terim olan yanılsama, resimsel yapıtta yer alan betilerin gerçek dünyadaki nesne ve gerçeklikler olarak tanınabilmesi anlamına gelir. Betiler gerçeklikle gönderme yapan sanatsal öğelerdir; onları gönderme yaptıkları gerçeklikler olarak kavramak ancak yanısamanın varlığı halinde olanaklıdır. Dolayısıyla, yanılsama gerçeğin sanat yapıtında "yeniden üretilmesi" demektir ve çoğunlukla üç boyutlu olan gerçek varlıkların iki boyutlu bir yüzey üzerinde betimlenebilmesini sağlar. Bu amaçla perspektif, ışık - gölge ve modle gibi yanılsama teknikleri kullanılır. Bu teknikleri hiç ya da pek az kullanan ve dolayısıyla, resim düzleminin iki boyutlu olduğu gerçeğini aşmaya çalışmayan toplum ve çağların sanatlarında yanısamadan söz edilemez.

Z »» ZEMİN : Resim sanatında genel olarak PANO, TUVAL ya da benzeri bir zemin anlamında kullanılsa da teknik açıdan zeminin BOYA'ya hazırlanmasıdır. Amaç, boya ile zemini ayırarak emiciliğini azaltmak ve boyaların parlaklığını sağlamaktır. ASTAR'la karıştırılmaması gereken zeminin hazırlanmasında farklı malzemeler kullanılır. Floransalı ressam ve sanat tarihçisi Cennino Cennini'ye göre, kimi zaman deri ya da tuvalle kaplanan panonun üstüne zemin olarak hayvansal kökenli tutkalla karıştırılmış alçı BAĞLAYICI olarak kullanılırdı. Ancak bu malzeme esnek olmadığından tuvale uygun değildi. 8. ya da 10. yy'da yaşadığı düşünülen Heraclius, teknikleri anlattığı "De coloribus et artibus romanorum" (Resimde Eski Uygulamalar: British Museum, Sloane 1754) adlı yapıtında, tuvalin önce şeker nişasta karışımı bir yapışkanla kaplandığını, üstüne de ince bir kat gesso sürüldüğünü belirtmiştir. İtalya'da kullanılan bir başka yöntemdeyse gesso'ya sabun ve bal eklendiği bilinir. 17.yy'da sanatçıların zemin olarak bitkisel zamk üstüne yağlı bir malzeme sürdükleri ve çabuk kuruması için içine doğal kurşun oksit kattıkları belirtilmektedir. Ancak bu yöntemin çok dayanıklı olmadığı görülünce alçı taşıyla tutkal karışımı bir zemin yeğlenmiştir. Pergamonlu hekim Galenos 2.yy'da beyaz alçı zeminin yansımasını azaltmak için hafif renkli sırların kullanıldığından söz eder. Benzer bir uygulama ortaçağ sonuyla RÖNESANS başında da kullanılmış; bir çok sanatçı zemin üstüne "imprimatura" olarak bilinen toprak rengi saydam bir sır (astar) çekmiştir.

VAKIF TERİMLERİ

A

ÂBÂ – ECDÂD: âbâ eb'in, ecdâd cedd'in çoğuludur. Eb, baba, ced, büyükbaba demektir. Neseb ve veraset gibi hususlar bakımından "baba" ve "büyükbaba/dede" hukukta bazı meselelerde bahis konusu olur. Neseb, ortak bir asıldan ve müteakiben birbirinden husule gelen şahıslar arasındaki birleşme ve bağlantıdan ibarettir ki biri tûlen, diğeri arzen olmak üzere iki kısma ayrılır. Tûlen neseb baba, oğul, torun gibi asıl ve fer'ler arasındaki birleşmedir. Yukarıya doğru olan şahıslar tûlen nesebin usul, aşağıya doğru olan şahıslar furu' kısmıdır. Arzen neseb, bir asıldan dikine olmayarak kolsalan (dallanan) hısımlar arasında bulunan birleşme/bağlantı ve irtibattır. Kardeşler, kardeş çocukları, amcalar, halalar ve bunların çocukları arasındaki ittisal (birleşme) bu kabildendir ki buna havaşi ve civar hısımlığı denir. Zikri geçen maddelerdeki civar hısımlığı tabirleriyle bu nevi neseb münasebeti ifade olunmuştur. Her ne zaman âbâ ve ecdâd denirse tûlen nesebin usul kısmı ve evlad ve ahfad denince furu' kısmı kastedilmiş olur.

ÂB-KEŞ: âb su, keş ise çekmek mânasına olan "keşîden" masdarındandır. Âb-keş su çeken demektir. Vakıf hayır müesseselerinin su ihtiyacını karşılamak üzere kuyu ve çeşmelerden su temin eden kimsedir.

ÂB-RÎZÎ: Pislik kabı, havruz gibi hastahanelerde lâzımlıkları döken hizmetçiye âb-rîzî denir.

ÂDİ GEDİK: Haremeyn yani Mekke-Medine ve Mahmud-ı Adlî gediklerinden maada vakıf gedikleridir. Haremeyn ve Mahmud-ı Adlî vakıf gedikleri te'min-i deyn (borcu temin etmek) gibi bazı nizami hükümleri ihtiva ettiğinden bunlara nizamlı gedik denmiştir.

AHFÂD : Hâfid' in çoğuludur. Hafid torun demektir. Bir kimsenin çocuklarının çocukları ve bunların çocukları ... o kimsenin torunudur. Ahfâd her batında furûa şâmil olduğundan 1284 tarihli Arâzî-i Emîriye ve Mevkûfenin Tevsi-i İntikali hakkındaki nizamnamenin 1. maddesinde evladın furûu anlaşılmamak için ahfâd tâbiri tefsire lüzum görülerek "fakat mîrî ve mevkûf arâzi mutasarrıflarının erkek ve kız çocukları mevcut olmadığı halde uhdesinde bulunan arâzî ikinci derece ahfadına yâni erkek ve kız çocuklarının oğluna ve kızına" denerek ahfaddan ne kastedildiği açıklanmıştır.

ÂİLE VAKFI: Evlad ve ahfad ve sair aile efradı menfaatine yapılan vakıftır. Medenî Kanununun 322. maddesinde beyan

olunduğu üzere aile efradının talim ve terbiyesine, donatma veya yardımına ve bunlara benzer gayelere gerekli masrafların ödenmesi için eşhas ve miras hukukuna dair hükümlere uyarak yapılan vakıflara aile vakfı denir. Bahsi geçen maddenin son fıkrasıyla bir mal veya bir hakkın devir ve ferağ edilememek üzere bir aileye tahsisine ve aile efradı arasında tarz-ı intikaline dair her türlü tasarruf ve bu tarzda bir tasarrufun tesisat ihdası fikriyle mezci (karıştırılması) menolunmuştur. Daha evvelki esaslarda ise gerek müstakillen ve gerek mezc suretinde bir malın her hangi bir aileye tahsisi ve aile efradı arasında intikali câzdi.

AKÂR: Bina, arazi, bağ ve bahçe gibi başka yere nakli mümkün olmayan maldır. Bu nevi mala gayr-ı menkul denir. Asıl akar, arsa ve araziden ibarettir. Bina ve ağaçların akarda dahil olması, üzerinde buldukları yerin mütemmim cüzü olmak itibariyledir. Halk akar lafzını kira getiren gayr-i menkulde kullanmaktadır. Mesken olarak intifa olunan, bina ve meyvesinden şahsen istifade edilen bağ ve bahçelere akar denmektedir. Bu mana örfdeki kullanım itibariyledir.

AKÂRÂT-I MEVKÛFE : Akarât, akarın çoğulu olup mevkûfenin sıfatıdır. Vakf olunmuş gelir getiren akarlar demektir. Vakf olunan mallar iki kısım. Bir kısmına müessesat-ı hayrîye, diğesine akarat-ı mevkûfe denir. Müessesât-ı hayriyenin (Hayır müesseselerinin) bekası, yaşatılması, görüp gözetilmesi, tamir ve termimi (bakım ve onarımı), ihtiyaç halinde genişletme ve yeniden inşası bir takım masrafa bağlıdır. Bunu temin için her hangi bir hayrî müessese vakfedilirken han, hamam, mezraa, bağ, bahçe gibi vâridât (gelir getirecek) akarlar da vakfolunur. Bunlardan elde edilecek vâridâtla hayrî müesseselerin muhtaç olduğu masraflar temin edilir. Hayır müesseselerinin masraflarını karşılamak için vakfedilecek malın mutlaka akar olması şart değildir. Bazan para olur ve bu para istirbah edilerek (işletilerek) ihtiyaçlar paradan elde edilen gelir (nema) ile sağlanır. Bunun için hayır müesseselerinin yanında ekseriyetle ya akar veya para vakfolunagelmıştır. Sırf fukaraya meşrut vakıflarda vakfolunan akarın vâridâtı bunların imarına (bakım ve onarımına) sarf ve kalanı şart mucibince fukaraya harcanır.

AKÇE: Tarihlerin verdikleri bilgiye nazaran akçe Osmanlı padişahlarından Sultan Orhan Gazi zamanında kesilen ilk Osmanlı gümüş parasıdır, Hicri 729 tarihinde Bursa'da kesilmiştir. O zamana kadar dirhem esası üzerine Selçuklu Devleti paraları tedavülde idi. Bahsi geçen tarihte dirhem terkedilerek, Moğol dilinde beyaz sikke manasına olan akçe usulü kabul olunmuştur. Orhan Gazi zamanında iki akçelik sikke olduğu gibi Fatih Sultan Mehmet zamanında on akçelik sikkeler varmış. Zaman zaman akçenin hem vezin hem de ayarında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler daha ziyade akçenin vezin ve ayarı indirilmek suretiyle olmuş, nihâyet bu hal tağşiş ve taklitlere yol

açmıştır.

1234 tarihine kadar vâhid-i kıyâsî (para birimi) akçe iken bu tarihte sahteleri beliren akçe basımı terkolunarak kuruş üzerine müesses usul kabul edilmiştir. Muhtelif devirlerde tedâvül eden akçelerin sonradan tedâvüle konulan madenî meskûkât (sikkeler) ile kâğıt paralarla muâdilini tâyin etmek hayli güç bir meseledir. Gerçi gümüşün râyici itibariyle bunu tâyin mümkün ise de satın alma kudreti ve eşya fiatlarındaki değişmeler bakımından tam olarak muadilini bulmak güçtür. Bazı vakfiyelerde meşrut (şartolunan) vazife ve ücret meyanında akçe tabirlerine Mesela, filana şu kadar akçe ve falana şu kadar akçe verile gibi şartlara tesadüf olunmaktadır. Bunların muâdilini aramaya kalkışmaktan ise bu vakıfların varidat ve eşya fiatları gözönüne alınarak vakfedenin maksat ve tayin ettiği nispete göre hak sahiplerine verilecek mikdarın tayini muvafık olur.

AKİB: Ayak ökçesi, ayak arkası demektir. Çoğulu a'kab'dır. Bu münasebetle bir şahsın çocukları ve onların çocuklarına, çocuklarının çocuklarına o kimsenin akibi denir. Örfen evlad ve erkek evladın evladı ve evlad-ı evladıdır. Bu tabir kızların evladına şâmil değildir. Meğer ki, kız evladın kocaları o kimsenin erkek evladında bulunsun. Hülâsa; bir kimsenin akibi nesep yönünden babaları ile o kimseye kadar olanlardır. Babaları o kimsenin evladından olmayanlar onun akibinden sayılmaz. Bu tabire bazı vakfiyelerde tesadüf olunur ve örfe göre, yazıldığı surette tefsir olunur. Mesela, bir kimse "vakfımın geliri (gallesi) A'ya ve sonra bunun akibine verilsin demiş olsa sağ oldukça galleye A ve vefatından sonra çocukları ve erkek çocuklarının çocukları müstehak olur.

AKREB: En yakın olan demektir. Vakıfta akreb, neseb cihetinden vâkıfa en yakın olan kimsedir. Vakfeden kimseye nesep ve rahim cihetinden en yakın kim ise şart ona masruf olur. Mesela, evlad, ana babadan daha yakındır. Binaenaleyh bir kimse vakfının gelirini veya gelirin muayyen bir kısmını akrebine ve bundan sonra fukaraya şart eylese, vakfeden kimsenin oğlu veya kızı ve bunlardan biri ile ana ve babası bulunsa gelir, oğlu veya kızına verilip ana ve babasına verilmez. En yakın olanlar müteaddit iseler menfaat müsavi olarak onlara ait olur. Biri vefat edince hissesi diğerine verilmeyip fukaraya verilir. Diğer de vefat ederse sonraki yakınları birşey alamayıp fukaraya kalır. Meğer ki el-akreb fe'l-akreb gibi sonrakilere verileceğine dair bir sarahat olsun. Mesela, yukarıdaki misale göre vakfedenin bir oğlu, bir kızı ve babası olsa; şart gereği vakfın gelirini oğul ve kız alır. Oğul vefat etse buna ait yarım hisse fukaraya verilir. Kız da vefat edince gelir tamamen fukaraya kalır. Fakat vakfeden, vakfımın geliri "akaribime el-akreb fe'l-akreb sureti ile verilsin ve sonra fukaraya sarf olunsun" demiş olsa, evlad kalmayınca babaya verilir. Yukarıda da beyan olduğu üzere "akreb" den maksat vâkıfa neseb ve rahim cihetinden en yakın olandır. İrs itibariyle yakın olan

demek değildir. Binaenaleyh ondaki rüchan nazara alınmaz. Çünkü İrs dereceleri neseb ve rahim cihetiyle değil başka mülahazalarladır. Mesele şu umumi kaidelerle hülâsa edilebilir: 1-Vakfedene en yakın olan cüz'ü, sonra aslıdır. Binaenaleyh vâkıfın babası, oğlunun oğluna ana ve babası, oğlunun oğluna tercih olunur. 2- Vâkıfın aslı, cüz'ünün cüz'ünden mukaddemdir. Binaenaleyh vâkıfın oğlunun oğluna tercih olunur. 3-Vâkıfın cüz'ü, aslının cüz'ünden mukaddemdir. Binaenaleyh vâkıfın oğlunun oğlu veya kızının kızı kardeşlerinden yakındır. 4-Vâkıfa bir derece ile müntesib olan iki derece ile müntesib olandan yakındır. Binaenaleyh vâkıfın kızının kızı, oğlunun oğlunun oğlu üzerine tercih olunur.

AKREB-İ MEKNİYYAT: Akreb, yakın manasına olan karib'in; mekniyyat, kinaye manasını ifade eden mekniyyün'ün çoğuludur. Kinaye, manası sarih olmayan bir lafız ile bir şeyden tabir etmek mânâsıdır. Birinci ve ikinci şahıs zamirlerinden başka üçüncü şahıs zamirleri, manalarında sarih olmadığından bu cihetle bu kabil zamirlere kinaye denir ve hilâfına karine olmadıkça kinaye olan zamirler en yakın mercie sarfolunur. Mesela, bir vakfiyede vâkıf vakfının tevliyetini evvela kendisine, sonra oğlu M'ye ve sonra evladına şart etti, diye yazılı olsa, evladına sözündeki zamir M' ye aittir ve maksadın M' nin evladı olduğuna hükmlenir. Vâkıfa ait olarak kabul olunmaz. Fakat kinaye zamirlerden, uzak kasd olduğuna karine bulunursa yakına irca olunmayıp karine delâleti vechile uzağa gönderilir. Mesela, yukardaki misalde vâkıf, vakfının tevliyetini evvelâ nefesine, sonra şahsına mahsus olmak üzere oğlu M' ye ve sonra evladına şart etti denmiş olsa şahsına mahsus olmak tabiri karinesi ile evladına kelimesindeki zamirden M değil vâkıf kasdolunduğu anlaşılır ve ibare bu suretle tefsir edilmek iktiza eder.

AKRİBÂ: Karib'in çoğuludur, karib, vâkıfa yakın kimse demektir. Akribâ tabiri vâkıf zamanında mevcut olanlara şâmil olduğu gibi vâkıfdan sonra hâdis olanlara (sonradan doğanlara) da şâmil olur. Vâkıf, akribâ tabirini nefesine bağlamıyarak vakfımın gelirini akribaya şart ettim demiş olsa örfen kendi akribası anlaşılır. Akriba tabirinde çocuklar ve ana baba dahil değildir. Çünkü bunlara örfen akriba denmez; yani, akriba denince bunların gayri yakınlar kasdolunur. Bir içtihadı göre akribaya vakıfta en yakın olan tercih olunur ve diğer bir içtihadı göre uzak yakın bütün yakınlar şâmil olup müsavat üzere vakfın menfaatine hak sahibi olurlar. Mutlaka akribaya meşrut vakıflar müslim ve gayr-i müslim, zengin, fakir, küçük, büyük, şartın mefhumunda dahil olur. Fakat akriba tabiri müslim veya gayr-i müslim fakir veya zengin vasıfları ile kayıtlırsa kayıd vechile amel olunur.

AKSA'L-EB: Çok uzak ve nihâyet manalarını ifade eden aksa, ve baba manasına olan eb kelimelerinden müteşekkil olan bu Arapça terkip, lûgat manası itibariyle en uzak baba demektir. İslâm devrini yani Hazret-i

Peygamberin zaman-ı saadetlerini idrak etmiş olup, neslen kendisine ittisali taayyün etmiş bulunan kimsenin son babasıdır ki, bu şahsın müslim veya gayr-i müslim olması, aksa'l-eb tabirinde dahil olması için şart değildir.

ÂL: Evlad, iyâl ve etba' demek olup, ehil, aslen mensup, mâlik, sahib, karı ve koca ve saire gibi manaları tazammun eder. Baba cihetinden İslamiyet devrini idrak eden son babaya mensup kimselerdir. Ondan evvelkiler âl mefhumuna dahil değildirler. Bazı tefsirlere göre son babanın müslim olması şarttır ve bazılarında göre müslim olması şart olmayıp yalnız İslâmı idrak etmesi kâfidir. Gerek âl ve gerek ehil tabirleri, vakıf zamanında mevcud veya vakıftan sonra gelirin zuhurundan itibaren altı aydan az bir müddet içinde dünyaya gelen kimselere denir ki bunlar vakıf da dahil olurlar.

ALÂMET: Nişan ve işaret demektir. Bir yere ne maksatla konmuşsa ona delâlet eder. Mesela, iki tarlanın sınırlarını göstermek için sıra ile konan taşlar birer alâmettir. Yollarda mesafe veya istikameti göstermek için konulan işaretler de birer alâmettir. Bunlardan başka her hangi bir şeyin yapıldığı yeri veya bunları satanları gösteren ve bir şeyi tayin için onun üzerine konulan mühür, damga, nişan birer alâmettir.

ÂLİM: Örfen bir veya müteaddit ilimlerde meleke ve ihtisas sahibi olan ve şer'an fıkıh, tefsir, hadis gibi faydalı ilimleri lâıyıkı veçhile bilen zata denir.

A'MÂ : Gözleri görmeyen kimse demektir. Vakfiyelerde geçen a'ma tâbiri bu mânadadır. Çünkü halk arasında a'ma, görmek nimetinden mahrum olan şahsa denir. Az ve çok görebilenler vakfiyelerde geçen a'ma tâbirinin şumulünden hariç kalırlar.

AN'ANE: Arapça an-fülânin, an-fülânin ... terkiibinden kısaltılmış bir kelimedir. Ağızdan ağıza nakil ve rivâyet demektir. Çoğulunda an'aneler manasına "an'anât" denir. An'ane-i diniye, an'ane-i tarihiye gibi örfen ağızdan ağıza naklolunup iyi görülen veya aynı his ile riâyet ve tatbik olunagelen içtimaî, ahlâkî ve hukukî hususlardır. Âdetler de birer fiilî an'anedir ve o hükümdedir.

ANBAR MEMURU: Hastahane, imarethane gibi müesseselerde eşya, ilaç, yiyecek ve içecek gibi şeyleri muhafazaya memur olan kimsedir. Ekseri vakıflarda anbar memurlarına "emîn-i mahzen" denmiştir ki mahzen kendisine emanet edilen şahıs demektir. Bunlar mensup oldukları müessesenin emir ve talimatı dairesinde hareket ederler.

ARAZİ: Arz'ın çoğuludur. Arz, toprak, arazi topraklar manasınadır. Arazi-i mevkufe, arazi-i emîriyye, arazi-i metruke, arazi-i mevat gibi kısımlara ayrılır:

ARAZİ-İ MEVKÛFE: Rakabe veya mîrî geliri bir cihete vakıf

ve tahsis olunan arazidir ki arazi-i mevkufe-i sahiha ve arazi-i mevkufe-i gayr-i sahiha olarak iki kısma ayrılır:

ARAZİ-İ MEVKÛFE-İ SAHİHA: Usulüne göre bir cihete vakfolunan arazidir. Bu kısım mevkufun mülk olması şarttır. Binaenaleyh bir mahal sahihan vakfolunabilmek için ya kasaba ve köy içinde mülk arsalardan veya arazi-i öşriyye ve haraciyeden veya mülk olmak üzere mevattan ihya edilmiş olmak veya hazineden satın alınmış bulunmak şarttır. Bu kabil arazi-i mevkufe-i sahiha da tamamen sahih vakıf hükümleri cereyan eder.

ARAZİ-İ MEVKÛFE-İ GAYR-İ SAHİHA: Veliyyü'l-emr (emir sahibi) veya anın izniyle diğerleri tarafından vakfolunan arazidir ki bu kabil arazinin vakfiyeti yalnız aşar ve vergiler gibi mîrî gelirlerinin veya tasarruf hakkının veya mîrî geliri ile birlikte tasarruf hakkının bir cihete tahsisinden ibarettir. Bu nevi arazide vakfiyet rakabeye taalluk etmeyip mîrî gelir ve tasarruf hakkına münhasır ve rakabe evvelki gibi hazineye ait olur. Ve bu vakfa tahsisat kabilinden vakıf ve irsadî vakıf da denir. Mîrî gelir vakfolunduğunda o arazinin arazinin öşrü bedel-i öşrü ve ferağ harcı ve intikal gibi mîrî geliri ve tasarruf hakkı vakfolunduğunda yalnız tasarruf hakkı ve her ikisi vakfolunmuş ise ikisi dahi tahsis olunduğu cihete ait olur.

ARAZİ-İ MUHTEKERE: Hakikî veya hükmi şahıslar tarafından üzerine bina yapmak veya ağaç dikmek ve bunların durması mukabilinde her sene yer sahibine muayyen bir ücret vermek üzere kiralanan arazidir ki muayyen (belirli bir) ücreti ödedikçe bina ve ağaç sahibi, bina ve ağacını durdurmak hakkına mâlik olur. Mukataalı vakıf dahi arazi-i muhtekere çeşitlerindedir.

ARAZİ-İ ÖŞRİYE: Mülk araziden olup öşre tâbi, yani hasılatından onda bir hazine hissesi alınan ve üzerinde her türlü mülkiyet tasarrufları cereyan eden arazidir. Bu kabil arazinin suret-i temellükü, feth edilen mahaldeki arazi İslâmiyeti kabul etmeleri suretiyle kendilerine terk olunmak veya fetihde o mahal halkı kaçmış olup buraya getirilen müslümanlara tahsis edilmiş yahut muhariplere tevzi olunmasıdır. Bu yerlere öşre tâbi olması münasebetiyle "arazi-i sadaka" da denir. ASLAH: "salah" kökündendir. Çok salah ve hüsn-i ahlâk sahibi olan demektir. Bazı vakfiyelerde "sağ oldukça vakfıma müteveli olacağım, ben öldükten sonra evlad ve evlad-ı evladımın aslah ve erşedi müteveli olacaktır" tarzında şartlar vardır. Bu gibi vakıflarda vâkıfın vefatından sonra, evladından en hüsn-i hal sahibi ve vakıf işlerini iyi idareye iktidarı olan müteveli olur.

ASL-İ VAKF: Asl kök; vakf haps etmek, alıkoymak, hareketten fâriğ olmak manasınadır. Asl-ı vakf, vakf

mefhumunun taalluk eylediği mallardır. İster bu mallar bidayeten vakfedilen mallar, ister sonradan vakfolunan mallara ilâve edilmiş mal bulunsun, bunlara asl-ı vakf denir. Vakfın geliri mukabilidir.

ÂSTÂNE: Farsca olan bu kelime, kapı eşiği demektir. Vaktile büyük tekkelere âstâne (âsitâne) denirdi. Bir zamanlar, hükümet merkezi olan İstanbul’da da, Âstâne-i saltanat, Âstâne-i Devleti Aliyye denilmiş ise de sonraları terk olunmuştur.

AŞŞÂB: “uşb” maddesinden mübalağa sîgasıdır. Tıbb kanunu gereğince ilâç yapmak için şifalı ot ve çiçekleri toplayıp hastahanelerde hazırlayan demektir. Aşşablık, eczacılık sanatının bir dalı idi. Hastahane vakfiyelerinde bu tabirlere çokca tesadüf olunur. Ez-cümle Yıldırım Beyazıt merhum 802 H. tarihinde Bursa’da tesis eylediği hastahänenin vakfiyesinde bu tabirler mevcuttur.

AŞİRET: Vakıf mevzuunda nesil manasınadır. Nesil evlad demektir ki kullanımda yakın ve uzak evlad ve ahfada (torunlara) şamil ve oğul ve kız müsavidir. Mesela, vakfeden, vakfının vâridatını (gelirini) A’nın aşiretine ve bunlar münkariz olduktan sonra fukaraya şart etse hangi batında olursa olsun vâridat, evlad ve ahfad arasında müsavat üzere taksim olunur. Bunlardan biri vefat ederse vâridat mevcutlar arasında taksim olunur. Fakat vakfeden tertibe delâlet eder bir lafız zikretmiş ise, mesela, vâridatın taksiminde tertibe riâyet olunacak ön batın varken son batına bir şey verilmeyecek demiş olsa, bu şart mucibince hareket olunur. Tamamen nesil münkariz olunca vakfın vâridatı fukaraya dağıtılır.

AŞR-İ ŞERİF: Kur’an-ı Kerim’den on âyet demektir. Vakfiyelerde vakfedenler, muayyen zamanlarda aşr-i şerif okunmasını şart ederler ki on âyet mikdarı Kur’an okunsun demektir. Okunacak âyetler on âyetten az veya çok olabilir. Her surette vâkîfın şartı yerine getirilmiş olur. Ancak şarta göre on âyetten noksan olmamak muvafık olur.

ATÂ-ATİYYE: Atâ lugatta bahşîş ve ihsan demektir. Bahşîş olarak verilen şeye atıyye denir. Vâkîf, vakfının vâridatının hizmet mukabili olmayarak zengin kimselere veya fakirlere veya kısmen zengin ve kısmen fakirlere ve kısmen hayra şart edebilir. Hizmet mukabili olursa, ücret kabilinden olur.

AVÂİD: Âidenin çoğuludur. Âid, mal ve para gibi şeyler mânasına ise de, kullanım tarzına göre değişir. Avâid, vakıf dilinde ivâzsız gelen şeyler, bahşîşler demektir.

AVÂİD-İ VAKIF: Avâid, âid’in çoğuludur. Vakfın gelirleri demektir. Vakfın gelirleri iki kısımdır. Birine âidat-ı şer’iyye

diğesine âidat-ı örfiyye denir. Âidat-ı şer’iyye, vakıf akar ve paranın geliridir. Akarın geliri, kirası, nakitin faizi gibi. Âidat-ı Örfiyye, vakıf namına verilmesi mutad olan atıyye ve saireden ibarettir. Mesela, vakıf araziye ziraat edenler hasad zamanında ücretten maada hasıllattan vakfa teberruan bir miktar biçim vermek örf icabından ise bu verilen miktar âidat-ı örfiyyeden sayılır ve vakfın ihtiyaç ve mesalihine sarf olunur. Mütevelliyeye verilen atıyye rüşvet addolunur ki yasaktır.

AYN-I MEVKÛF: Vakf olunan maldır. Bilâhare bu ayna ilâve olunan veya mübadele suretiyle elde edilen para veya mal, ayn-ı mevkuf hükmündendir. Vakfolunana malın aslı da bu manayadır.

AVÂRİZ: Ârızanın çoğulur. Ârıza, hastalık ve ölüm gibi arzu olunmayan hal ve âfettir. (Bkz. Avâriz vakfı)

AVÂRİZ VAKFI: Bazı köy ve mahallelerde hayır sahipleri tarafından vâridatı fukaradan vefat edenlerin donatım ve kefenlenmesine ve hastalanıp iş, güç ve kazançtan âciz kalanların beslenme, geçimlerine ve tedavilerine ve köy ve mahallenin kuyu ve çeşmeleri ve su yolları tamire muhtaç olduktan bunların tamirine vakıflar yapılmıştır. Bu gibi vakıflara avarız vakfı denir. Bu vakıflar tamamen veya kısmen belediyeler tarafından yapılması lazımgelen insani ve beledi hizmet ve yardımları istihdaf etmektedir. Avarız vakıflarının varidatı mutlak surette ahalinin avarızına sarfolunur. Ahali ister müslim ister gayr-ı müslim. Bir san’at erbabının avarızına meşrut vakıflarda da hüküm böyledir, yani vakfın geliri vakfeden müslim olsa dahi hilâfına bir kayıt yoksa vakfedenin şartı mucibince o sanat erbabının müslim ve gayr-ı müslim avarız ve ihtiyaçlarına sarfolunur. Avarız vakıfları 1580 numaralı Belediye Kanunu ile belediyelere devrolunmuştur.

ÂYENDE: Farsça’dır, “âmeden” kökünden ism-i fâil olup gelen demektir. Vakıf misafirhane, zâviye ve tekyelerde geçen “âyende” ve “revende” tabirleri gelip giden misafirler manasını ifade eder. (Bkz. Revende)

ÂYET: Lugatta, alâmet, ibret alınacak olay demektir. Mahsusat ve makulatta kullanılır. İbret verici olan olaylara âyet denmesi nazm-ı celilinde olduğu gibi delâleti itibariyledir ve bir de Kur’an-ı Kerim’in sûrelerindeki her parçaya âyet denir. Vakfiyelerde görülen “âyet” ve çoğulu olan “âyât” kelimelerine, yerine ve karinelere göre anlam verilir.

B

BATIN: Lugatta karn ve kabileden küçük olan oba gibi manalara gelir. Örfen nesebde derece manasında kullanılır. Mesela, vâkîf vakfının gelirini batnen ba’de batnün evlad ve evlad-ı evladına şart etse derecede önce olan batın vâkîfın çocukları ve ikinci batın, çocuklarının

çocukları ve üçüncü batın, çocuklarının çocuklarının çocuklarıdır.

BATNEN BA'DE BATNİN: Nesilde derece derece demektir ki tertibe delâlet eder. Binaenaleyh batnen ba'de batnin evlada meşrut vakıfda, ön batında kimse varken ikinci batında olan ve ikinci batında evlad varken üçüncü batında olanlar şarttan istifade edemez. Mesela, vâkıfın çocuğu varken çocuğunun çocuğu ve çocuğunun çocuğu varken çocuğunun çocuğunun çocuğu şarttan istifade edemez.

BELDE KADISI : Her şehir ve kasabada halk veya halk ile devlet arasında meydana gelen hukukî ihtilâfları çözmeye memur olan hakimdir. Bazı vakfiyelerde vakıf tevliyeti "kendisine ve vefatından sonra evlat ve evlad-ı evladının ekber ve erşedine" şart eder. Evladı münkariz olursa tevliyeti "belde kadısı tarafından tayin olunacak zat ifa edecektir" der. Bu halde vâkıfın evladı münkariz olursa vakfa mütevellî olacak kimseyi o memleketin hâkimi nasb ve tayin eder.

BERÂT: İmâmet, hitabet, tevliyet gibi bir cihetin tevcihine veya bir rütbe, nişan veya imtiyaz verilmesi hakkındaki Padişah fermanıdır.

BEVVÂB: Kapıcı manasıdır. Vaktinde mektebi açıp kapayan, mektebin temizliğine ve çocukların tavır ve hareketlerine nezaret edene mektep bevvabı ve hastahenenin muayyen zamanlarda kapılarını açıp kapayan ve muayyen zamanlar haricinde hastahaneye başkalarının girmesine mani olana hastahane bevvabı denir.

BEY'U MEN YEZÎD: Arttırana satmak demektir.

BİMÂRHÂNE: Bimâr, hasta demektir. Vaktiyle akıl hastalarının tedavi edildikleri hastahanelere denirdi. Halk lisanında bu hastahaneye Tımarhane denir ki delilerin tedavi edilip muhafaza olunduğu yerdir.

BİMÂRİSTAN: Mutlak surette hastahane demektir. Arapça Dârü's-şifa da hastahane manasıdır.

BİRR: Sıla ve in'am (iyilik) demektir. Ana-babaya berr, onlara hizmet ve ihsan etmek demektir. Berr; hayır, hasene manasına da gelir. Filan ehl-i berrdir denir ki hayır sahibi demek olur. Başka manaları varsa da konuşmalarda ve vakfiyelerde bu manalarda kullanılır.

BİNT: Kız demektir. çoğulunda benât denir. Ayşe bint-i Ahmed denir ki Ahmed'in kızı Ayşe demek olur. Bir vasıf ile yazılırsa "ibneti" kelimesi getirilir. Ayşe Hanım ibneti Ahmed gibi. İki kadın olursa ikil ve çok ise çoğul sîgası ile ifade edilir. Fatma, Ayşe bintey Ahmed. Fatma, Ayşe, Sa'diye benât-ı Ahmed gibi. Aralarında erkek olursa ikilinde "veledey" ve çoğulunda "evlad" denir. Ahmed ve

Fatma veledey Hasan. Ahmed, Fatma, Alime evlad-ı Mehmed gibi.

C

CÂBİ-İ VAKF: Vakfın gelirini toplayan tahsildâr demektir. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir veya birkaç tahsildar tayin olunur. Bunlar vakıfların gelir ve vâridatını toplarlar. 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 22. maddesi câbîlik hizmetini kaldırmış ancak, büyük vakıflarda Genel Müdürlüğün izni ile katip ve tahsildâr kullanılmasına müsaade etmiştir.

CÂMEKİYYE: Vakfın gelirinden hizmet ve vazife sahiplerine verilen aylık, bahşis, atıyye demektir. Bir bakımdan ücret ve bir bakımdan sila yani ihsan mahiyetindedir. Farsça elbiseçilik manasına olan camekiyye elbise bedeli olarak verilen hediyelerde de kullanılmıştır.

CÂRR: Komşu demektir. Çoğulu "cirân" dır. İmam-ı Azam'ın fikrine göre câr, evi vâkıfın evine bitişik olan kimselerdir. İmam-ı Muhammed ve Yusuf'a göre mahalle mescidine devam edenlerin cümlesi birbirlerine komşudur. Bu ihtilaf örfe müstenittir. Binaenaleyh vakfiyelerdeki "câr" ve "cîrân" tabirleri o tarihte halk arasındaki örf ve anlayışa göre tefsir olunur.

CERİB : Boyu ve eni altmışar zira'dan 3600 zira' kare arazidir. Beher zira' yedi kabza ve her kabza dört parmak itibar olunur. Bununla beraber bazı yerlerin örfüne göre değişir. 14 Eylül 1285 Rumî tarihli kanunla cerib 10.000 zira' kare mahal olarak kabul olunmuştur. 14 Eylül 1285 Rumî tarihinden evvel tanzim olunan vakfiyelerde geçen cerib 3600 zira' ve sonra tanzim olunan vakfiyelerde 10.000 zira' kare mahal olarak tefsir olunur. 10.000 zira' kare mahalle hektar da denir.

CERRÂH: Cerh kökündendir. Yarayı tımar ve tedavi eden ve lüzumunda ameliyat yapan tabiptir. Bu tabibe cerrah denilmesi açıktır. Bugün cerrahlara operatör denmektedir. Maksat harici olduğundan ordu ve sivil cerrahlarla cerrahlığın tarihi hakkında izahata lüzum görmedik.

CİHET : İmamet, hitabet, müderrislik, vâzilik, kayımlık gibi müessesât-ı hayriyyeye ait hizmettir. Bunlara cihet dendiği gibi mevkufunaleyh ve meşrutunleh dahi denir. Çoğulu "cihât" tır. Cihet, asliyye ve fer'iyye olmak üzere iki çeşittir.

CİHET-İ ASLİYYE: Vakfın başlıca gayesini teşkil eden hizmettir. İmamet, hitabet, tabiplik, muallimlik gibi hizmetler asli cihetlerdendir. Bu çeşite cihet-i zaruriyye de denir.

CİHET-İ FER'İYYE: Vakfın gayesine nazaran ikinci derecede olup zaruri olmayan hizmettir. Bir cami-i şerifte muayyen zamanlarda Buhari, Müslim, Şifa-i şerif okumak vazifeleri cihet-i gayr-i zaruriyedir.

CİHET-İ GAYR-İ MÜNKATİA : Sonu olmayan cihettir. Vakıfta devamlılık böyle bir vazife ile tahakkuk eder. Bir cihet belirlenmeyen vakıflar fukaraya yardıma hamlolunur ki bu da kesintiye uğramayan bir cihettir. Bu suretle de vakıfta ebedilik tahakkuk eder.

CİHET-İ ZARURİYYE : (Bkz. Cihet-i asliyye)

CİHET-İ GAYR-İ ZARÛRİYYE (Bkz. Cihet-i fer'iyeye)

CİSR : Köprü demektir. Kamus mütercimi diyor ki; Gerçi müellif kantarayı dahi cisir ile tarif etmiştir; lakin cisir kullanılıştta mutlaktır. Gerek taşdan tahtadan ve gerek düz ve gerek yüksek olsun. Ve kantaranın mefhumunda metânet ve irtifâ mu'teber olmakla taştan kemerli ve yüksek olanına mahsustur. Mesela Tuna nehri üzerine kurdukları köprüye cisir denilip kantara denmez. Zemahşerî, cisri küçük ve kantarayı büyük köprü ile tefsir eylemiştir. Ve fukaha örfünde ağaçtan yapılan cisir ve taş ve tuğladan yapılan kantara denir, nitekim Hidaye'de böyle izah olunmuştur. Çoğulu 'ecsur' ve 'cüsür'dur.

CÛZ'HÂNLIK: Namazlardan evvel veya sonra Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okumak demektir.

CÛZ'HÂNLIK VAZİFESİ: Cami, tekye ve zâviyelerde Kur'an-ı Kerim'den cüz okumak hizmetidir. Cüz okumak mukabilinde verilen atıyyeye cüz'hânlik vazifesi denir.

Ç

ÇİFTLİK : İki kısımdır. Biri kanunen çiftlik denilen yerdir ki her sene ziraat olunur ve ürün verir iki öküzlük bir çift demektir. İyi yerden yetmiş seksen dönüm ve orta yerden yüz dönüm ve edna (kötü) yerden yüzotuz dönüm araziden ibarettir. İkinci kısım, ziraat için tedarik olunan hayvanat ve ziraat aletleri, binalar ve sair müştemilâtı havi arazidir.

ÇİLE HÂNE : Tabir iki Farsça kelimedden mürekkeptir. Çile çekecek yer demektir. Çile, tarikat müntesiblerinin ahlakı düzeltme ve vicdan temizleme için bir nevi manevi riyazat yoludur. Lisanımızda çilehâne olarak kullanılır. Müridler çilehânelerde mürşidlerinin tayin ettikleri müddet doluncaya kadar riyazetta bulunurlar. Müddet dolunca çilehaneyi terk ederler ve mürşidlerinin tavsiyeleri dairesinde zikir ve ibadete devam ederler. Bu yerler bazen tekyelerin karanlık odaları veya تنها bir yerde, تنها bir mağara olur.

ÇUVALDIZ: Lugat manası malumdur. Su ölçüm terimi

olarak iki hilâl miktarı su demektir. Hilâl, şemsiye teli kalınlığında bir ucu sivri ve bir ucu kürek şeklindedir. Bununla dış araları ve kulak temizlenir. İki hilâl kalınlığında olan ölçüye çuvaldız denir.

D

DÂNİK: Bir dirhem altıda biridir. Çoğulu devâniktir.

DÂRU'L-ACEZE: Acizler yurdu anlamındadır. Âciz ve çalışıp kazanmak kudretinde olmayan kimsesiz, ihtiyar, hasta ve malûlleri barındırıp besleyen hayır müesseselerine denir.

DÂRU'L-AKÂKİR: Akâkir, akkârın çoğuludur. Akkâr, devada kullanılan nebata veya nebatın köküne denir. Dâru'l-akâkir ilaçlarda kullanılan nebat ve köklerinin korunduğu yerdir.

DÂRU'L-HADİS : Hadîs okutulan medreselerdir. Hususiyile Sivas'ta ve Sultan Süleyman Külliyesinde tesis olunan hadis medresesine dâru'l-hadîs denir. Hadîs, Hazret-i Resul-i Ekrem Efendimizin söz ve filine ve bir şeyi görüp de sükût etmelerine denir. Hadîs ilmi çok geniş bir ilimdir. Hadîs ilminde mahâret ve iktidar sahibi olanlara muhaddis denir.

DÂRU'L-HARB: Ehl-i İslam'la aralarında sulh ve salâh olmayan gayr-i müslimlerin memleketleridir.

DÂRU'L-HİLÂFE: Hilâfetin merkezi olmak dolayısıyla İstanbul'a Dâru'l-hilâfe denirdi. Bazı paralarda da kullanılmıştır. Meşrûtiyetten sonra İstanbul medreselerine Darül-hilâfe medreseleri denmiştir. Bu tâbir Hilâfetin ilgasından sonra terk olunmuştur.

DÂRU'L-KURRÂ': Hâfızların kırâat ilmi öğrendikleri dershânedir. Dâru'l-kurrâ', dâru'l-huffâz dershânesinin üstünde bir öğretim yeri idi.

DÂRU'L-KÛTÛB: Kütübhaneye.

DÂRU'S-SAÂDE: Osmanlı padişahlarının sarayına Dâru's-saâde denirdi. Ancak bu anlamda daha fazla Saray-ı Hümâyûn tabiri kullanılmakta idi.

DÂRU'S-SAÂDE AĞALIĞI : Dâru's-saâde padişah sarayı demektir. Ta'zim için Dâru's-saâde denmiştir. Merhûm İkinci Sultan Murad zamanında Harem hizmetlerini görmek üzere Dâru's-saâde Ağalığı, bundan başka Hazinedar Başlılığı, Kilerci Başlılığı gibi memuriyetler ihdas olunmuştur. Dâru's-saâde Ağalığı bu memuriyetlerin en büyüğü idi, buna kızlar ağası da denirdi. Dâru's-saâde Ağasının en mühim vazifesi Harem işlerine bakmaktı. Bundan başka Dâru's-saâde Ağalığı, kendi ve mensuplarının vakıfları ile Haremeyn yani Mekke-Medine Vakıflarının nezâreti işlerine bakarlardı. Evkâfın Tariçe-i

Teşkilâtı adlı eserde ve Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşanın eserinde Dâru's-saâde Ağalarına ait ayrıntılı bilgi vardır. Arzu edenler oraya müracaat edebilirler.

DÂRU'S-SALTANA(T): Makarr-ı hükümet demektir; Hükümet merkezi olmak münasebetiyle İstanbul'a Dâru's-saltana ve ta'zimi içeren vasıflar ilâvesiyle Dâru's-saltanatı'l-aliyye ve Dâru's-saltanatı's-seniyye denilmekte idi.

DÂRU'Ş-ŞİFÂ: Şifa mahalli, hastahâne.

DEFTER-HÂNE: Gayr-i menkullerin tasarruf işleriyle meşğul olan resmî müessesedir.

DERVÎŞ: Allah rızası için fakr ve kanaati tercihle ibadet ile iştiğal eden turuk-ı aliyyeye müntesip kimselerdir.

DEVİR-HÂN: Vâkıfın şartı gereği Cuma veya belirlenen herhangi bir gün öğle namazlarından evvel Mülk sûresi veya başka bir sûre-i şerife okuyan zattır. Devir ve teselsül suretiyle okunmak mülhazasıyla buna devirhânlık denmiştir. Sûrelerin okunmasını müteakip vakıflara ve genellikle mü'min ve mü'minâta Allah'tan mağfiret ve selâmet niyaz olunur.

DİNAR: On dirhem-i şer'î hâlis gümüş kıymetinde olan altındır. Bir miskal ağırlığında altın paraya da denir. Çoğulu denânîrdır.

DİRHEM: Sultan Orhan zamanında verilen bir karar gereği dirhem-i Osmanî dirhem-i şer'înin dörtte biri oldu. Farazî olarak kıyye tabir olunan ağırlığın 1/400'dür. Dirhemi dört kısma taksim ederek beher kısmına denk ve beher dengi dörde taksim ederek beher kısmına kırat ve bir kıratı dörde taksim edip beher kısmına buğday ve beher buğdayı dört kısma ayırarak beher kısmına fitil ve bir fitili ikiye taksim ederek beher kısmına kıtır ve bir kıtırı ikiye ayırarak herbir kısmına zerre ve bir buçuk dirheme miskal ve 44 okkaya kantar ve dört kantara bir çeki dendi.

DİRHEM-İ CEYYİD: Bozuk, mağşuş (karışık) olmayan dirhem (gümüş para)dır. Bir kişinin hırsızlık yaptığına hükmetmekte muteber olan nisab (ölçü) de budur. Mağşuş olan on dirhem gümüş, hırsızlıkta muteber olan nisaptan sayılmaz.

DİRHEM-İ HÂLİS: Saf gümüşten ibaret olup başka bir maden ile karışık olmayan dirhemdir.

DİRHEM-İ KÂSİD: İlk kesildiğinde geçerli iken sonraları geçmez hale gelen mağşuş (karışık) paradır.

DİRHEM-İ MAĞŞUŞ: Başka bir madenle karışık olan dirhemdir.

DİRHEM-İ ÖRFİ: Onaltı kıratdır. Bazı zevâta göre zekâta,

diyette ve sair hususlarda her beldenin dirhem-i örfisi muteberdir. Şu kadar ki bu dirhem-i şer'îden noksan olmaması lazımdır. Noksan olursa dirhem-i şer'î muteberdir.

DİRHEM-İ RÂYİC: Halk arasında alınıp verilen dirhemdir. Gerek ceyyid (ayarı tam) ve gerek züyuf (düşük) olsun...

DİRHEM-İ ŞER'Î: Ondört kıratın ibarettir. Zekâta, mehirde, diyette, hırsızlığa hükmetmekte (nisab-ı sirkatte) muteber olan da bu dirhemdir. Hazret-i Peygamber zamanında 20, 12, 10 kırat ağırlığında üç nevi dirhem mevcut olup bunlar Halife Ömer zamanında birleştirilerek üçünün ortası olan 14 kırat bir dirhem olarak kabul olunmuştur. Diğer bir rivayete göre Hazret-i Peygamber zamanında dört türlü dirhem mevcut idi.
1 – Dirhem-i bağali ki 8 dâniktir.
2 – Dirhem-i taberi ki 4 dâniktir.
3 – Dirhem-i mağribî ki 3 dâniktir.
4 – Dirhem-i yemenî ki 1 dâniktir.
Halife Ömer bunlardan en geçer olan dirhem-i bağali ile dirhem-i taberi birleştirilerek vasatî olan 6 daniği bir dirhem olarak kabul eylemiştir.

DİRHEM-İ ZUYUF: Bakır veya diğer madenle karıştırılmış olmasından dolayı ceyyidlik vasfını kaybetmiş olan dirhemdir.

DİYANİ VAKIF: Sırf ibadet için yapılan vakıflardır. Cami ve mescid vakıfları gibi

DÖNÜM: Orta adımla eni ve boyu 40 adım yani terbîan 1600 arşın yerdir.

DUÂ: Yalvararak Allah'tan bir şey isteğinde bulunmaktır. Şer ve bela istemeğe beddua denir.

DUÂ-GÛ: Nikah gibi hususi, mevlid, hatim ve hafız cemiyetleri gibi umumi toplantılarda dua okuyana duâ-gû denirdi ki dua okuyan demektir.

DUÂ-GÛLUK VAZİFESİ: Dua yapanların ücret ve maaşları manasını ifade eder. (bak. Vazife)

DUÂ-HÂN: Tekyelerde ayin ve zikir sonunda dua okuyanlara duâ-hân denir, duacı demektir. Duâ-gû da bu manada ise de daha ziyade hususi ve umumi toplantılar sonunda dua okuyan için kullanılır.

DÜNYA: Âhîret mukabilidir ki bu cihandır. Aslında edna kelimesinin dişilidir.

E

EBEVEYN: ebin ikilidir. Tağlib suretiyle ana ve baba demektir. "Li-ebeveyn kardeş" denir ki ana ve babaları bir

kardeş demektir. Tağlib, bir münasebetten dolayı bir lafzı diğer bir manaya şâmil surette kullanmaktır. İşte burada evvelen eb asıl olmak münasebetiyle mecazen anaya da teşmil olunarak ikil sigayla ana ve baba ifade olunmuştur.

EBNÂİYYE VAKIF : Vakfın tevliyet veya geliri “ebnâ ve ebnâ-i ebnâya” meşrûat olan vakıftır. İmam-ı Azam’dan rivâyet olunan bir kavle göre ebnâda kız dahil olmaz. Diğer bir içtihadı göre ebnâ oğlan ve kıza şâmil olur, amma benât ve benatü’l-benâta meşrûat vakıfta oğlan dahil olmaz. Bu ihtilâf, zamanlarındaki örf ve ebnâ tabirinin kullanılış tarzındaki farkdan ileri gelmiş olacaktır.

ECEL: İnsanın hayatı için Allah’ın ezelde takdir buyurduğu vakittir. Bazılarına göre hayatın müddetine ve nihâyetine de denir.

EHL-İ AFÂF: Sâlih manasındadır. (Bkz. Sâlih)

EHL-İ HAYR: Ehl-i afâf ve salâh demektir.

EHL-İ KIBLE: Kabetullah’a teveccüh eden (yönelen) müslümanlardır.

EHL-İ KİTAB: Semavi kitaplara yani Cenab-ı Hak tarafından vahiy yoluyla indirilen Tevrat, Zebur, İncil gibi kitaplara iman eden Musevi ve İsevilere ehl-i kitab denir. Bu kitaplar tahrif edilmiş olmakla beraber mutekidleri ulûhiyete iman ettiklerinden bilâ kayd (kayıtsız) müşriklere nazaran bunları imtiyazlı tanır ve zimmeti kabul edenleri ibadetlerinde serbest bırakır.

EHL-İ SALÂH: Müstakim, menhiyyattan sakınandır. Bu vasıfları haiz olanlara ehl-i afâf, ehl-i fazl da denir.

EHL-İ VEZÂİF: Vakfın gelirinden maaş ve tayine müstahik olan kimselerdir.

EİZZE VAKFI: Eizze, azîz’in çoğuludur; âbid, zâhid, kerâmeti zâhir zât manasınadır. Eizze vakıfları Abdülkâdir Geylani, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli vakıflarıdır ki bunlar Evkaf İdaresinin müdahalesi olmayarak husûsi mütevellileri tarafından idare olunurdu ve bunlara müstesna vakıf denirdi. Abdülkâdir Geylani Vakfı Bağdad ve Musul’da ve Mevlana Celaleddin-i Rûmî Vakfı Konya’da ve Hacı Bektaş-ı Veli Vakfı Ankara ve Kırşehirde ve Hacı Bayram-ı Veli Vakfı Ankara ve Konya arasında idi. (Bkz. Müstesna Vakıflar)

EKBER: Kiber kökünden sıfattır. Büyük demektir. Büyüklük, maddî olduğu gibi manevî de olur. Yaşça büyüklük maddî, azamet manasında büyüklük manevîdir. Vakfiyelerde “ekber-i evlad müteveli olsun” gibi bazı şartlar vardır ki “evladın (yaşça) büyüğü müteveli olsun” demektir. Dünyaya daha evvel gelene büyük denir. Bu halde ikiz olarak dünyaya gelenlerden hangisi önce

doğmuş ise büyük odur. Çünkü büyüklükte muteber olan zamandır. Gün, ay, sene değildir.

EKBER-İ EVLÂD: Çocukların en büyüğü demektir. Birçok vakfiyede tevliyet ekber ve erşed-i evlada şart kılınmıştır. Bu kâbil vakıfların tevliyeti çocukların en büyüğüne tevcih olunur. Büyük çocuklar ikiz olarak doğmuş ise, önce dünyaya gelen büyük addolunur.

EKERE: Ekkâr’ın çoğuludur. Ekkâr, çiftçiye denir. Güya takdiren âker’in çoğuludur. Âker, kazan ve süren demektir. Kazmak manasına olan ekr maddesindedir.

EL-AHVECÜ FE’L-AHVEC: Ahvec, en ziyade muhtaç demektir. Bu takdirde terkinin manası en muhtaç, sonra en muhtaç demek olur. Mesela vâkif, “vakfımın geliri el-ahvec fel-ahvec yakınlarıma verile” diye şart eylese, gelir en çok muhtaç olana verilir. Bazılarının re’yine göre evvela zekat nisabına mâlik oluncaya kadar en muhtaç, kalan ise bu minval üzere ihtiyaç derecesine göre tevzi olunur.

EL-AKREBU FE’L-AKREB: Akreb en yakın demektir. Şu halde terkinin manası en yakın sonra en yakın demek olur. Mesela, vâkif “vakfımın gelirini yakınlarıma vakfettim, el-akrebü fe’l-akreb tevzi olunsun” dese, gelir en yakın batındaki akrabalarına dağıtılır. Fakat vâkif “el-akrebü fe’l-akreb yakınlarıma fukarasına verilsin” demiş olsa zekât nisabına mâlik olacak kadar en yakın batındaki yakınlarına, sonra gelir tükeninceye kadar bu batını takib eden batına, sonra da bunu takib eden batına yazıldığı üzere dağıtılır.

ELFÂZ-İ VÂKIF: Vâkifin vakfa müteallik arzularını ifade eden sözlerdir.

EMÂNETEN İDARE: Tevliyetin meşrûatunlehi mevcut olan vakıflarda tevcih yapıncaya kadar vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğüne idare olunur. Buna emaneten idare denir.

EMİN-İ MAHZEN: Mahzendeki erzak, eşya ve ilaçların muhafazasına memur olan zâta denir.

EMİN-İ SARF: Müessesenin talimatı dairesinde erzak ve eşyayı kilerden sarf ve tevzie (dağıtmaya) memur olan kimsedir..

ENDERÛN: İç manasınadır. Fatih zamanında Enderûn-Bîrûn (iç-dış) ünvanıyla iki teşkilât vücuda getirilmiştir. Enderûn, Saray teşkilâtının, bîrûn , memur ve ordu gibi umûmî devlet teşkilâtının ünvanı idi. Enderûn, mekteb esası üzerine teşkil olunmuş mükemmel bir program ve sıkı bir inzibatla, küçük, büyük ve hâs odaları namıyla üç sınıf üzerine kurulmuştu. Sınıfların dereceleri vardı. Ehliyetini isbat edenler bir dereceden diğerine terfi ettirilirdi.

ERÂMİL: Ermile'nin çoğuludur. (Bkz. ermile).

ERHÂM-ENSÂB: Karâbet (yakınlık, akrabalık) manasınadır. Âl, cins, ehl-i beyt, erham ve ensab aynı manayadır.

ERMİLE: Kadınlık çağına vâsıl olup ölüm veya talak (boşanma) ile kocasından ayrılan kadındır. Çoğulu erâmildir.

EŞKİNCİ: Eşmek, koşmak, sür'atle erişmektir. Bu cihetle vaktiyle sipahilerin sefere koşan sınıfına denirdi

EVKÂF-İ CELÂLİYYE: Mevlevî tarikatı menfaatleri ve ihtiyaçları için tahsis olunan vakıflardır ki müstesna evkafdan idi. (Bkz. Müstesna Vakıflar)

EVKÂF-İ HÜMÂYÛN: Padişah ve akrabalarının vakıflarıdır ki Vakıflar İdaresince idare olunur. (Bkz. Evkaf-ı Mazbuta)

EVKÂF-İ MAZBÛTA: Doğrudan doğruya Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflardır. Eski usûle göre üç kısımdır.

- 1-Geçmiş sultanlar ve akrabaları vakıfları,
 - 2-Zürriyet ve müteallikat-ı vâkıftan meşrutunleleri münkarız olarak Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflar,
 - 3-Tevliyetleri meşrutunleleri uhdelinde (üzerinde) olduğu halde mütevellilerine bir maaş tayiniyle vakıf işlerine müdahale ettirilmeyip Evkaf İdaresi tarafından idare olunan vakıflar.
- 2762 sayılı ve Haziran 1935 tarihli Vakıflar Kanununa göre 4 Teşrin-i evvel 1926 tarihinden önce vücut bulmuş olan vakıflardan,
- a-)Bu kanundan önce zaptedilmiş olan vakıflar,
 - b-) Bu kanundan önce idaresi zaptedilmiş olan vakıflar,
 - c-) Mütevelliliği bir makama şart edilmiş olan vakıflar,
 - ç) Kanunen veya fiilen hayrî bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,
 - d) Mütevelliliği vakfedenlerin fer'ilerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar.

EVKÂF-İ MÜLHÂKA: Evkaf İdaresinin nezaret ve mürakabesi altında olarak mütevellileri marifetiyle idare olunan vakıflardır. 3513 sayılı ve 28 Haziran 1938 tarihli kanuna göre 4 Teşrinievvel 1926 tarihinden önce vücut bulmuş vakıf lardan;

- a-) Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerine şart edilmiş vakıflar,
- b-) Cemaatlerce idare olunan vakıflar,
- c) Bazı sanat sahiplerine mahsus vakıflardır.

EVKÂF-İ SAHÎHA: Sahih vakıflar demektir. (Bkz.. Vakf-ı Sahih)

EVLAD: Veled'in çoğuludur, çocuklar demektir. Evladiye vakıflarda evlat ve evlad-ı evlad tabirlerine çok tesadüf edilir. Evlat lafzı bir defa zikr olunursa erkek ve kız sulbî

(öz) evlat anlaşılır. Karine olmadıkça ahfada yani evladın çocuklarına şâmil olmaz. Amma karine bulunursa ahfada da şâmil olur. Mesela, vakfeden vakfiyesinde vakfının vâridatının "neslen ba'de neslin" evladına verilmesini şart etse, "neslen ba'de neslin" karinesiyile evlat lafzı evlad ve ahfada ve bunların ferilerine şâmil olur. "Evlad ve evlad-ı evlad", çocuklar ve çocukların çocukları demektir. Bu tabir kız ve erkek, gerek yakın gerek uzak bütün batınlardaki evlada şâmil olur. Mesela, vâkıf vakfının vâridatını evladına ve evlad-ı evladına şart etse, vakfın geliri vâkıfın birinci, ikinci, üçüncü ... batındaki evladına verilir; meğer ki batnen ba'de batnin gibi tertibe delâlet edecek bir kayd olsun. (Bkz. Batnen Ba'de Batnin) (Müretteb Vakf.)

EVLAD-İ BUTÛN: Bir kimsenin kız çocuklarının erkek ve kız çocuklarıdır.

EVLAD-İ SULBİYE: Bir kimsenin öz çocuklarıdır. Torunlara evlad-ı sulbiye denmez.

EVLADİYE VAKIF: Evlad ve evlad-ı evlada meşrut olan vakıftır.

EVLAD-İ ZUHÛR: Bir adamın erkek ve kız çocuklarıyla erkek çocuklarının erkek ve kız çocuklarıdır. Evlad-ı butûn mukabilidir.

EVLAD-İ ZUKÛR: Erkek evlat ve evlad-ı evlad-ı zükûr, erkek ve kız çocukların erkek çocukları manasınadır. Çünkü zükûret sıfatıdır. Sıfatlar hilâfına karine olmadıkça muzafın kaydı olur. Evlad-ı evlad-ı zükûru Türkçe ifade etmek istersek, çocukların erkek çocukları deriz ki erkek ve kız çocukların erkek çocuklarını ifade eder. Evlad-ı evlad-ı evlad-ı zükûr da erkek ve kız çocukların erkek ve kız çocuklarının erkek çocukları demek olur.

EYYİM: Kocası olmayan kadındır. Çoğulu eyâmâdır.

EYTÂM: Yetimin çoğuludur. Yetim kız olsun oğlan olsun babası vefat eden çocuktur.

F

FAKİH: Fıkıh ilmine hakkıyla vâkıf ve şer'î hükümleri istihraça muktedir olan kimsedir. Leh ve aleyhe olan hükümleri bilmek meleke ve kabiliyetini haiz olan zattır ki buna müctehid denir. Çoğulu fukahâdır. Ancak ferî'ler baba ve dedelerinin ve büyükler ferî'lerinin ve zevce kocasının zenginlikleri ile zengin sayılırlar. Çünkü bunların nafakaları asıl veya ferî'lerine ve karının nafakası kocasına aittir. Binaenaleyh fakire meşrut vakıflarda bu gibilere vakıfların gelirinden birşey verilmez.

FAKİR: Nisaba yani kendisine zekat vermek vacib olacak miktar mala mâlik olmıyan kimsedir. Çoğulu fukaradır.

Mesken, giyecek ve mefruşat gibi havayic-i zaruriye ile altı aylık yiyecek ve içeceklerle 200 dirhem gümüş veya o kıymette mala sahib olmanın kimseye denir. Vakfiyelerde geçen fakir ve fakara tabirlerinden bu mana anlaşılmalıdır.

FEDDAN: Mısırlılar örfünde dört yüz kasaba miktarı araziden ibarettir. Her kasaba altı arşın ve üçte iki (6.66) arşındır ve her arşın altı kabza itibariyledir.

FERÂĞ: Vakıf istilâhı olarak bir kimse musakkafat ve müstegallat-ı mevkûfede olan tasarruf hakkını başkasına terk ve vermesidir. Verene fâriğ, kendisine terk olunan kimseye mefrûğunleh ve ferağ olunan musakkaf ve müstegalle mefrûğunbih ve tefviz mukabilinde fâriğin mefrûğunlehden aldığı akçeye bedel-i ferâğ denir (Bkz. Müsakkafat, Müstegallat).

FERÂĞ ANI'L-CİHÂT: Bir kimsenin uhdesindeki cihetten el çekerek başkasına terk eylemesidir.

FERÂĞ Bİ'L-İSTİĞLÂL: Fâriğ vefâen ferâğ ettiği mefrûğunbihi mefrûğunlehden kiralamak şartıyla vuku bulan ferâğ bi'l-vefadır.

FERÂĞ Bİ'L-VEFÂ: Bir kimse başkasına borçlandığı para mukabilinde tasarrufu altında olan vakıf bir mahalli, borcunu ödediğinde, yine kendisine iade ve reddolunmak üzere alacaklıya ferağ etmektedir.

FERÂĞ-I KAT'Î: Şartsız vuku bulan ferağdır.

FERMÂN: Üstü tuğralı ve altında bazı işaretler bulunan yazılı padişah emir ve iradesidir ki mündericatına göre muhtelif isimler alır. Berat, menşur, irsad, tahsis ve temlik fermanı gibi. Muhtelif münazaa ve mevzulara dair ne kadar ferman sadır olmuş ise hepsi Başbakanlık Arşivinde kayıtlıdır. İcabında buradan aynen suretleri alınabilir. Fermanlar her türlü şüphe ve tezvirden (yalandan) salim olduğundan mahkeme ve dairelerde mündericatı ile amel olunur.

FERRÂŞ: İmaret, cami, mescid benzeri müesseselerin temizlik hizmetlerini sağlama, hasır gibi mefruşatını sağlamakla görevli kimsedir.

FERSAH: Üç mil yani 7500 arşın mesafedir.

FETVÂ EMÎNİ: Şeyhu'l-islam nâmına sorulan suallerin, fetvaların cevaplarını hazırlayan ve imza için Şeyhu'l-islama takdim eden ve istida ile vukubulan suallere cevap vermek ve mülğa şer'iyeye mahkemelerinden verilen ilâmları temyizen tetkik eylemek vazifesiyle mükellef olan zattır ki Fetva Emini Muavini, İlâmât Müdür ve Mümeyyizi, Baş Müsevvid gibi maiyetinde ulema ve fakahadan müteaddid memurlar bulunurdu.

G

GABN: Alım satım gibi ivazlı muamelelerde, aldatmak manasınadır.

GABN-I FAHİŞ: Gabn aldanmak demektir ki iki kısımdır. Biri gabn-i fahiş, diğeri gabn-i yesirdir. Gabn-i fahiş, urûzda yani kumaş ve metâ gibi mallarda onda birin yarısı, hayvanlarda onda bir, akarda beşte bir miktarı veya daha ziyade aldanmaktır. Urûz tartılan ve ölçülen mallara da şâmildir. Diğeri gabn-i yesirdir ki yukarıda gösterilen mikdardan az aldanmaktır. Mesela, akarda yüz liralık bir akarı seksenbeş liraya almak suretiyle aldanmak gabn-i yesirdir. Çünkü, aldanılan miktar yüzün beşte birinden noksandır.

GALLE: Mahsul ve faide (gelir). Vakıf istilâhında, menkul ve akar nev'inden olan vakıfların vâridatı (geliri) manasınadır.

GALLE-İ ATİYE: Vakıf istilâhı olup galle-i hâdisenin benzeri olarak kullanılır. Galle-i me'huze mukabilidir. (Bkz. Galle-i Hâdis ve Galle-i Me'huze)

GALLE-İ HÂDİSE: Vâkıfın icabından (vakfın kuruluşunu kabul ve ikrarından) sonra ve meşrutunlehine reddinden mukaddem meşrutunleh tarafından henüz alınmamış olan galle ve vâridata (gelir) denir ki galle-i me'huze mukabilidir. Red, alınan galle hakkında müessir olmadığı halde galle-i hâdis hakkında muteberdir. Çünkü meşrutunlehin henüz almamış olduğu bu gallede mülkiyet değil yalnız bir kabul hakkı vardır. Sonra red ile bu hak sâkit olur. Kabul hakkı ise mülkiyet gibi olmayıp iskâtı mümkün olan haklardandır.

GALLE-İ MÂZİYE: Evvela vâkıfın şartını red ve sonra kabul eden meşrutunleh'in kabulünden evvel vücuda gelip diğeri mevkufunaleyhlere tevzi olunan vâridat ve semeredir (gelir). Bilahare şartı kabul eden meşrutunlehin bunu talep ve geri almaya hakkı yoktur. Çünkü, reddetme sonra kabul, galle-i hâdis diğeri bir tabirle galle-i âtiye hakkında muteber ise de galle-i mâziye hakkında muteber değildir.

GALLE-İ ME'HÜZE: Vakıftan sonra vâkıfın şartını kabul ile meşrutunleh tarafından alınmış olan galledir ki sonra şartı reddetmesi halinde aldığı vâridat red sebebiyle kendisinden geri alınmaz. Çünkü, bir kimsenin bir malda mülkiyeti sabit olduktan sonra onu reddetmekle mülkiyeti zâil olmaz.

GALLE-İ VAKIF: Bir vakfın semere ve vâridatı (geliri) demektir. Tabii ve hukukî semere ve faidelere şâmildir. Vakıf paraların ribhi (faizi), vakıf akarın kirası ve vakıf bahçenin meyveleri birer galledir.

GANI: Zekat vermek için gerekli nisap miktarı mala, paraya mâlik olan kimsedir. İnsanlar servet bakımından

muhtelifdir. Bunlar üç sınıf olarak hülâsa olunabilir; Zengin, fakir, miskin. Zengin, havâyic-i asliyesinden maada nisap miktarı paraya mâlik olan kimsedir. Nisab-ı zekat, zarurî ihtiyaçlardan başka 200 dirhem gümüş veya bu miktardan fazla maldır. Havâyic-i asliye mesken, yiyecek, giyecek, hizmetçi, bir kavle göre bir aylık ve bir kavle göre altı aylık ihtiyaç maddelerinden ibarettir. Bir kimsenin havâyic-i zaruriyesinden başka bir şeyi yoksa fakirdir; buna zekat verilebileceği gibi fukaraya meşrut vakıftan hisse de verilebilir. Amma mevcut meskeni, elbise ve sair levazımı kıymet itibarıyla kifâyet derecesinden fazla olupta bu fazla 200 dirhem gümüş miktarına balığ olursa bu kimse zengin itibar olunur. Zekât, sadaka ve fukaraya meşrut vakıftan birşey verilmez. (Bkz. Fakir, Miskin.)

GARAZ-I VÂKIF: Vakıf yapanın maksadıdır. Vakfiyelerdeki ibareler daima vâkıfın kastına göre tefsir edilir. Mesela, vâkıf “vakfımın fazla geliri erkek ve kız evladıma ve evlad-ı evladıma feraiz-i şeriyye vechile verile” demiş olsa erkek ve kız lafızları karinesiyle “ferâiz-i şer’iyye” ibaresinden maksadın gelir fazlası “ikili birli” yani “erkek evlada iki ve kız evladına bir olmak üzere verile” demek olduğu anlaşılır. Keza, vakfiyedeki ibarelerden birinde gelir fazlasından erkek evlada verilmesi ve diğer bir ibareden hem erkek hem kıza verilmesi anlaşılrsa maksat yardım olmak itibarıyla kız evlada da hisse verilmesi icap eder.

GARİB: “Gurbet” maddesindedir. Gurbet, vatanından uzak olmaktır. Vatanından uzak kalan kimseye garib denir. Çoğulu gurebâdır. Vakfiyelerde geçen garib ve gurebâ tabirleri örfe göre tefsir olunmak gerekir. Bizim örfümüzde kısa bir müddet için bir memleketten diğerine giden kimseye garib denmez. Gittiği yer müddet-i sefer miktarı uzak yer ise müsafir denir. (Bkz. Müddet-i Sefer)

GÂZİ: Din ve Vatan müdafası uğrunda silâh elde düşmanla harp eden mücahiddir.

GEDİK: Ticaret ve sanat yapmak salahiyetidir. Ticaret ve sanat için bir akar derununa konulan alet ve edevata da gedik denir. Gediğin yani alet ve edevatın durması mukabilinde mülk akarda mâlikinin, vakıf akarda mütevellinin izin ve rızasıyla tayin olunan kira verildikçe gedik mutasarrıfının o yer üzerinde karar hakkı olup o yerden çıkarılamaz ve başlangıçta kararlaştırılan kirası arttırılmaz.

GEDİĞİN MUACCELESİ: Gediğin talibine tefvizinde üzerinde bulunduğu gayr-i menkulün gedikden âri olarak kıymetine yakın belirtilip peşin ödenen bedeldir.

GEDİĞİN MUECCESİ: Alet ve edevatın durması mukabilinde üzerinde bulunduğu mahal için aydan aya veya seneden seneye akar sahibine ödenmesi lazım gelen kiradır.

GEDİKÂT-İ MEVKÛFE: Gedik sayılan alet ve edevatın yerlerinde beka ve devam hakkı olmak itibarıyla cevazına mebni bazı gedikler vakfedilmiştir. Bunlara gedikat-ı mevkûfe denir ki vakıf gedikler demektir.

GEDİK MUTASARRIFI: Mahallinde karar hakkı olan alet ve edevat sahibi, yani, o yerin müsteciridir (kiracısıdır.)

GEDİK MÛLKÛ: Gediğin, üzerinde bulunduğu akardır. Bu akar ister mülk ister vakıf olsun bu yere gediğin mülkü denir.

GEDİK MÛLKÛNÜN KİRASI: Gedik mutasarrıfı tarafından gediğin, üzerinde bulunduğu gayr-ı menkul mâlikine cüz’î miktarda verilen kiradan ibarettir.

GEDİK MÛLKÛNÜN SAHİBİ: Gediğin bulunduğu gayr-ı menkulün rakabe ve zatına sahib olandır ki vakıf veya herhangi bir hakiki ve hükmi bir şahıs olabilir.

GİRDÂR: Vakıf arsa müsteciri (kiracısı) tarafından bina ve ağaç gibi ihdas olunup hakk-ı kararı yani kalmak hakkı olan muhdesattır. Mesela, mukataalı vakıf arsalarda mülk ev ve ağaçlar girdardır. Nitekim taşlık ve ziraat mümkün olmayan sahipsiz bir mahalle mülk bir mahalden toprak getirilip de orada yığılarak ziraate veya ağaç dikmeğe uygun bir hale getirilse bu yığılan toprağa girdar denir.

GÖVERİ: Eski ıstılahda semere yani sebze ve meyvelerin öşrü demektir. Farsça güvareden olmak hatıra gelirse de, gövermek mastarından teşkil edilmiş olması daha çok muhtemeldir.

GUZÂT VAKFI: Gazilere ait vakıf demektir. Bunlar Gazi Mihal, Gazi Evranos, Gazi Ali Bey, Gazi Süleyman Bey Vakıflarıdır. Gazi Mihal Bey Vakfı Filibe’de, Gazi Evranos Bey Vakfı Selanik ve Gümilcine’de, Gazi Ali Bey Vakfı Edirne’de, Gazi Süleyman Bey Vakfı Filibe’de idi. Bunların çoğu ıstılaya uğramıştır.

H

HABBÂZ: “Hubz” maddesindedir. Arapça hubz, ekmek; habbâz, ekmekçi manasınadır. İmaret, hastahane gibi vakıflarda geçen bu tabir müessesenin ekmeğini pişirip hazırlayan demektir.

HÂCEGÂN: Devlet dairelerinde yazı işlerinin başında ve defterdarlık ve nişancılık vazifelerinde bulunanlardır. Divan-ı Hümayun katiplerine (hâcegân-ı divân-ı hümayûn) denirdi. Hâcegân tabiri Osmanlılardan evvelki bazı İslam Devletlerinde de kullanılan bir tabirdir.

HADEME-İ HAYRAT: Hayır müesseselerinde vazifesi olanlardır.

HADEME-İ MERDÂ: Hastalara hizmet edenler ki hasta bakıcılarıdır. Dârü’ş-şifâ, hastahâne, tımarhâne vakıflarında bunların ne suretle hizmet edeceklerine dair tavsiye ve emirler vardır.

HADEME-İ VAKIF : Vakıf işlerinde vazife alan kimselerdir. İmam, hatib, müezzin, kayyım, muallim, müderris gibi.

HAFFÂR: “Hafr” maddesindedir. Hafr, kazmak demektir. Mezarlıklarda mezar kazan şahsa haffâr denir. Bazı vakıflarda haffârlik bir hizmettir.

HÂFİZ-İ KÜTÜB: Kütüphanelerdeki kitapları muhafazaya memur olan zattır. Kitapları müfredatiyle bilmesi lazım gelen bu zat herhangi bir kitabı mütalaa etmek isteyene ya kendisi veya yardımcıları istenen kitabı verir. Mütalaa edildikten sonra alıp yerine iade eder.

HALİFE: İslamî hükümler veçhile hüküm süren Devlet Reisidir. Çoğulu “hulefâ”dır.

HALİFE-İ MEKTEB: Kalfa. Mekteplerde talebenin derslerini müzakere ve okudukları derslerde anlayamadıkları yerleri onlara tekrar eden mekteb müzakerecisidir.

HÂNUT: Meyhane manasıdır. Mutlak olarak dükkan manasında da kullanılır. Vakfiyelerde rastlanan hanut dükkan demektir. Çoğulu “havânî”tir.

HARAMEYN : Harem’in tesniyesidir (ikil). Harem, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevverede hudutları belli kudsî mahaller ve Haremeyn Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere demektir. HAREMEYN VAKFI: Halen veya ilerde yani meşrutunlehlere münkariz olduktan sonra hasılatı tamamen veya kısmen Haremeyne (Mekke-Medine) fukarasına meşrut olan vakıflardır.

HAREMEYN EVKÂFI MÜFETTİŞLİĞİ: Evkâf-ı Hümayun ve Haremeyn Evkafı ve mülhakatına ait muayyen bazı hususlara bakmak üzere Muharrem 995 H. tarihinde ihdas olunan şer’î memuriyettir.

HAREMEYN EVKÂFI MUHASEBECİLİĞİ: Dârü’s-saâde Ağalarının nezareti altında bulunan vakıfların muhasebelerini tutmak ve vakfiyeleriyle cihetlerini (hizmetlerini) kayd etmeğe mahsus bir memuriyet idi.

HAREMEYN EVKÂFI MUKÂTAACILIĞI: Dârü’s-saâde Ağalarının nezareti altında olup mukataaya merbut olan musteğallat-ı mevkufenin kaydına, intikaline ve ferağına, rusum ve hasılatının tahsiline mahsus memuriyet idi.

HÂRİS-İ BEDESTEN: Çarşı ve bedesten bekçisi.

HATİB: Cuma ve Bayram namazlarında cemaate hutbe veren ve bu namazlarda namaz kıldırın zattır.

HAVÂŞİ: Amûdü’n-neseb yani asıl ve fer’ olmanın akrabasıdır. Baba ve oğul amidü’n-neseptir. Kardeşler, amca, halalar, dayı ve teyzeler amidu’n-neseb olmayıp havâşidir.

HAVÂİ GEDİK: Ticaret ve sanatın inhisar altına alındığı devirde her yerde ticaret ve sanat icra edebilmek selahiyeti demektir. 16 Şubat 1328 tarihli kanunla İstanbul ve Bilad-ı selasede olan gedikler ilga edilmiş ve Zilhicce 1277 H. tarihli kanunla inhisarın lağvı üzerine şahsî mahiyette olan havâî gediklerin hükmü kalmamış olduğundan 16 Şubat 1328 Rumî tarihli kanunda havâî gedikten bahs olunmamıştır.

HAYRAT: Hayre kelimesinin çoğuludur. Lisanımızda halk intifa etmek üzere Allah rızası için vücûda getirilen ve vakfedilen eserlerdir. Cami, mescid, mektep, kütüphane, misafirhane cenaze için kazan, tabut gibi. Akar mukabilidir. Akar, vakfın gayesini devam ettirmek için vâridat (gelir) getirmek üzere vakfolunan gayrimenkullerdir. Vakıflar Kanununun 8. maddesinde geçen “hayrât” tabiri ile 11. maddesinde geçen “akar” tabirleri bu anlamdadır. Kelimenin kökü olan “hayır” kelimesi lugatta meyil ve râğbet olunan şey manasıdır. Mal, iman, akîbet gibi manalara gelir. İyilik manasında da kullanılır, mukabili şerdir.

HÜCCET: Lugatta delil manasıdır. Eskiden bir hükmü hâvi olsun olmasın hâkim tarafından bir hukukî hadiseye dair tanzim olunan vesikalara hüccet denirken, sonraları hâkim huzurunda ikrar takriri, akidleri ve vasi tayini ve bir hususa izin itası gibi hükmü ihtiva etmeyen vâkialar hakkında yazılan vesikalara istilâh olmuştur. Hüccetlerde hâkimin mührü vesikanın üstünde ve itlamlarda altında bulunur.

HUKR: Bir vakıf arsayı muayyen bir ücret mukabilinde tasarruf altında tutmaktır.

HULÜV: Bir akar üzerinde işgal edilen menfaat-i mücerrededir. İcare ve icareteynle sabit olan menfaat-i mücerrede hulüvdür. Bu menfaati işgal eden ayan-ı muttasılaya da hulüv denir. Bu manada hulüv, sahibine hiç bir hak bahş etmez. Mesela, bir vakıf dükkanı isticar eden, müddet hitamında tekrar ben isticar ederim iddiasında bulunamaz. Hulüv bazan gediğe de itlak olunur. Fakat bizim hukuk lisanımızda müstamel değildir.

i

İBARE-İ VAKIFTA (ALÂ FERİZATİ’Ş-ŞER’İYYE) İBARESİ: “Alâ ferîzatiş-şer’iyye” terkibi örfen “erkek evlada iki, kız evlada bir hisse” verilmesi mefhumunda kullanılır. Her noktada şer’î miras hükümlerinin tatbik olunması kasdolunmaz. Bu ibareyi muhtevi olan bir vakıfta meşrutünleh bir erkek ve bir kız evladı olsa gelir oğula iki

ve kıza bir verilmek suretiyle tevzi olunur. Fakat sonradan vakfın menfaati evladın gayrisine mesela ana bir oğlan kardeşle baba bir oğlan kardeşe teveccüh eylese galle (gelir) müsavat üzere taksim olunur; yoksa, altıda biri ana bir kardeşe ve geri kalanı baba bir kardeşe verilmez.

İBARE-İ VAKIFTA MÜFESSER LAFIZ: Müfesser, tahsis ve te'vil ihtimali olmayan sözdür ki anınla amel vacip olur. Mesela, vâkîf vakfiyesinde fazla-i galle (gelir fazlası) evlada ve ahfadıma yani evladımın evladına verilecek ve bunlardan sonra camiî ihtiyaçlarına sarfolunacaktır” demiş olsa, ahfad evladın evladı ile tefsir olunmuş olduğundan ahfadın evladı istihkak iddiasında bulunamaz.

İBÂRE-İ VAKIFTA MÜCMEL LAFIZ: Mücmel kendisinde mübhemiyet bulunan lafızdır ki mücmeli söyleyen muradı ne olduğunu beyan etmedikçe maksat anlaşılabilir. “İbham”, sözü söyleyen ya da sözün lugat manasından başka bir mana kasdederek muradını mübhem bırakır veya söylenen söz lugat manasındaki garabetten nâşi maksat anlaşılabilir veya sözün müteaddit manaları olup hangisi kast edildiği malum olmaz. Mesela vâkîf, vakfının galle fazlasını ölen oğlu Ahmed’in evlad ve evladına şart edip de ölmüş Ahmed adında iki oğlu bulursa, meşrutunlehin, vâkîfın oğulları Ahmedlerden hangisinin evladı olduğunun tayini mümkün olmaz. Bu takdirde sağ ise vâkîfın beyanına müracaat olunur. Ölmüş ise müşterek lafızda olduğu gibi şart ihmal edilir.

İBÂRE-İ VAKIFTA MUHTEMEL LAFIZ : Muhtemel lafız iki veya daha ziyade manaya atfı mümkün olan lafızdır ki bu manalardan hangisinin kast olunduğu karine ile anlaşılır. Mesela, vâkîf vakfiyesinde “vakfımın gallesinden kardeşimin oğluna yüksek tahsil yaptırılınsın” deyip de müteaddit kardeşleri ve bunların tahsil çağında oğulları olsa, sözün şu veya bu kardeşinin oğluna ihtimali olduğu cihetle maksadın ne olduğunu tayin karineye muhtac olur. Kardeşlerinden biri fakir ve diğeri zengin olsa maksadın fakir kardeşinin oğlu olduğu anlaşılır.

İBÂRE-İ VAKIFTA LAFZ-İ MÜŞTEREK: Müşterek, muhtelif vaz’ ile müteaddit manalara mevzû olan lafızdır. Mücmel lafızdaki misalde olduğu gibi müşterek lafızdan maksadın ne olduğu vâkîfa tayin ettirilir; ölmüş ise ihmal olunur, şart tatbik edilmez.

İBÂRE-İ VAKIFTA ZÂHİR LAFIZ: Zâhir lafız, düşünmeye muhtaç olmaksızın dinleyen derhal manasını anladığı sözdür ki bununla amel olunur. Mesela, vâkîf vakfiyesinde “ben öldükten sonra vakfıma baba bir kardeşim mütevellî olsun” demiş olsa, vefatından sonra baba bir kardeşi mütevellî olup, belki maksad ana baba bir kardeştir diye tevliyet ana baba bir kardeşe tevcih olunmaz.

İBN: Oğul demektir.

İBNİ’S-SEBİL: Yolcu, uzak bir yere yolculuk eden kimsedir. Çoğulu ebnâ-yı sebîldir.

İBTİDÂ-İ DÂHİL: Bkz. İbtidâ-i hâric.

İBTİDÂ-İ HÂRİÇ: Vaktiyle Osmanlı medrese teşkilâtında ilk derecedir. Sibyan mektebinde a’mal-i erbaa, yazı ve Kur’an öğrendikten sonra tahsile devam etmek isteyenler ibtidâ-i hâriç denen medreselerde mukaddimat-ı ulûmu tahsil edip ibtidâ-i dâhile devam etmek ehliyetini iktisab edince ibtidâ-i dâhil medresesine ve sonra yüksek ilim talim eden müsilelere ve oradan da imtihanında muvaffak olanlar Sahn Medreselerine intisap ederlerdi. Sahn Medreselerinde İslamî ilimlerle beraber edebiyat, tarih, coğrafya, tabiiyyat, tıp, hendese ve hey’et gibi ilim ve fenler tedris olunur ve ilim adamları hep bu medreselerle Enderûn’da yetişirdi. Vücutlarıyla iftihar ettiğimiz fakihler, âlimler, filozoflar, mühendis, tabip ve hey’et âlimleri hep bu medreselerde ve daha evvel İznik ve Bursa gibi şehirlerdeki medreselerde yetişmiştir.

İCÂR: Müsakkafat ve müstegallatın ücretle kiraya verilmesi demektir.

İCÂRE: Fıkıh ıstılahında belirli menfaati, belirli karşılık mukabilinde temlik etmek manasındadır.

İCÂB-İ VAKIF: Vakıf yapmak için söylenen ve mahalli örfe göre inşa-i vakfa (vakıf yapmaya) delâlet eden sözdür. Vakıf, kasta delâlet eden sözle vücut bulur. Lafızsız mücerred niyetle vakıf vücut bulmaz. Mesela, bir kimse vakfetmek niyetiyle bir gayr-i menkul satın alsa mücerred niyet etmekle vakfedilmiş olmaz.

İCÂRETEYN: Muaccel yani peşin, müeccel yani seneden seneye verilecek olan ücrettir. Bkz. İcâreteynli Vakıf.

İCÂRE-İ MUACCELE: İcare, ücret; icare-i muaccele ise peşin ödenen ücret demektir. İcare-i adiyede (adi icarda) olduğu gibi mukataalı vakıflarla icareteynli vakıflarda peşin alınan ücrete icare-i muaccele ve aydan aya veya seneden seneye alınan ücrete icare-i müeccele denir.

İCÂRE-İ MÜECCELE: Arz-ı mîrî (hazine yeri) ile icareteynli ve mukataalı vakıf mahallerde kullanılan bir tabirdir. Ziraat suretiyle intifa olunan arz-ı mîrîde öşür (onda bir) ve humus (beşte bir) gibi hasılat hissesiyle ziraat olunmayan arz-ı mîrî için (icare-i zemin), bedel-i öşr (mukataa) nâmlarıyla ve icareteynli vakıflarda (müeccele) ve mukataalı vakıflarda (mukataa) ve (icare-i zemin) namlarıyla alınan senelik ücretlerdir. Mîrî arazide hasat zamanında vakıflarda sene sonunda alındığından müeccele denmiştir.

İCÂRE-İ TAVİLE: İcare-i vâhideli bir vakıf akarın muayyen sebeplerden biriyle üç seneden fazla bir müddetle veya daimi olarak icaradır. İster bu müddet muayyen olsun,

isterse mukataada olduğu gibi bu müddetin malum bir nihayeti bulunmuş olsun.

İCÂRE-İ ZEMİN: Mukataa demektir. Üzerinde bina, ağaç bulunmak mülahazasıyla icare-i zemin (yer ücreti) denmiştir.

İCÂRE-İ VÂHİDELİ EVKÂF: Mütevelliler ya da o makama kaim olanlar tarafından muayyen ve kısa bir müddetle icare olunagelen vakıf akarlardır. Mukabili icareteynli vakıflardır.

İCÂRE-İ VÂHİDELİ AKÂRÂT-İ MEVKÛFE: Ay ve sene gibi bir vakit ile muvakkat olarak mütevellisi veya tevliyet vazifesini gören zat tarafından ecr-i misliyle taliplerine kiralanan akardır. Vakfiyede icare-i vahideli akarın kira müddeti hakkında bir şart koşulmamış ise kiralanan vakıf mal çiftlik ve arazi nevinden ise üç sene, diğer akarlardan ise bir seneden fazla müddetle kiraya verilemez; ancak zikrolunan müddetlerden fazla müddetle icarında vakf için menfaat bulunduğu taktirde hakimim veya o makama kaim zatın izni ile zikrolunan müddetlerden fazla icar sahih olur.

İCÂRETEYNLİ EVKÂF: İhtiyaca mebni müddetsiz icar olunan vakıf akarlar kıymetlerine yakın peşin ve seneden seneye verilmek üzere müeccel cüz'i bir ücret mukabilinde icar olunan müsakkafat ve müstegallat-ı mevkûfedir. Bu icarenin müddeti olmayıp müstecirin ölümü halinde me'cur kiracıdan vakıf kanunen muayyen intikal hakkına nail vârislerine, sonra bunların vefatıyla bunların intikal hakkına nail varislerine geçer. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu ile icareteyn muamelesi ilga olunmuş ve mevcutların mülkiyeti yirmi senelik müeccel ücret mukabilinde mutasarrıflarına geçirilmiştir.

İDÂRESİ MAZBÛT EVKÂF : Mazbut vakıfların bir nev'idir. Tevliyetleri meşrutünlemleri uhdesinde bırakılarak mütevellilerine maaş tahsis edilmek suretiyle vakıf işlerine müdahaleleri men edilip doğrudan doğruya Vakıflar İdaresi tarafından idare olunan vakıflardır. Köprülü ve Çağalâdeler ve Şehid Mehmed Paşa Vakıfları gibi.

İDHÂL VE İHRÂC ŞARTI: Vâkıfın, vakfı kurarken istediği zaman yeniden şartlar koymak veya mevcut vakfından çıkarmak salahiyetini muhafaza ettiğine dair şarttır.

İDRÂR: Maaş ve tahsisât demektir, çoğulu idrârattır. Müteaddit manalara gelen idrâr, bir de davar sütünü gereği gibi verip akıtmak manasındır. Maaş ve tahsisata idrâr itlakı (denilmesi) bu münasebetle olacaktır. İdrârât tabirine pek eski vesikalarda tesadüf olunur. Yanlış anlama olduğundan olacaktır ki sonraları terk olunmuştur.

İHKÂR: Bir yer üzerinde bina yapmak ve ağaç dikmek

üzere yıllık muayyen bir meblağla ve beka şartıyla o yeri isticar etmektir. Bu muamele vakıflarda câridir.

İKTÂ': Hazineye ait arazinin rakabesi veya menfaati hazineden hakkı bulunan kimseye salahiyetliler tarafından temlik olunmaktır. Hazineden istihkaki olanlara hazineden aylık veya senelik olmak üzere kâfi miktar para verilebileceği gibi hazineye ait bulunan arazinin rakabesi veya mîrî menfaatleri temlik edilebilir. Çoğuluna iktâât denir.

İKTÂÂT-İ MEVKÛFE: Salahiyetlileri tarafından hazinede istihkaki olan bir zata mîrî arazinin tasarruf hakkı veya a'şar ve rüsumu gibi mîrî gelirleri tahsis olunup ta o zat tarafından bir cihete vakfolunan arazidir. Mülknâmelerin ekserisi ve bu mülknâmelere müsteden yapılan vakıflar bu nevi'dendir.

İMAM: Arkasında kendisine uyulup namaz kılınan zattır. Çoğulu eimmedir.

İMÂM-İ A'ZAM: Ehl-i sünnetin ictihatlarını tasvip eylediği dört büyük müctehitten biridir. Adı Nu'man, babasının adı Sâbit'tir. Hicri 80 yılında Kûfe'de doğmuştur. Bu büyük imamın ictihadlarıyla amel edenlere Hanefî derler ki mevcut müslümanların ekserisi Hanefî mezhebindedir. Müşarüniyleh vakfın lüzum ifade etmeyeceği, sağlığında vakfeden kimsenin vefatında vârislerinin vakıfdan rücu' edebilecekleri re'yinde idi. Bu münasebetle vakfiyelerde ictihadları zikr olunmuştur. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu ictihatlar hakkında tafsilat verilmiştir.) İmam-ı A'zam müstesna bir zekaya mâlik, ittika, kerem ve sehâ gibi yüksek vasıflarla muttasıf bir zât-ı celilü'l-kadr (çok değerli) idi. Hadis ve fıkha dair eserleri vardır. Hicri 150 tarihinde vefat eylemiştir. Yüksek meziyet ve faziletleri hakkında Arapça, Farsça, Türkçe bir çok eser yazılmıştır. Bağdat'ta medfûn ve türbesi ziyaretgâhtır.

İMAM-İ MUHAMMED: İmam-ı A'zam hazretlerinin mesai arkadaşlarındandır. Adı Muhammed ve babasının adı Hasan'dır. Hicri 130 tarihinde Vasıt'ta dünyaya gelmiştir. Müşarüniyleh vakıf mütevelliyeye teslim ile lüzum ifade edeceği, bundan sonra vakıfda rücu oluna mayacağı ictihadında bulunmuştur. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu ictihatlar hakkında tafsilat verilmiştir.) Bu münasebetle vakfiyelerde ictihadlarından bahsedilmiştir. İmam-ı Muhammed fıkıh ve fıkıh usulüne dair geniş malûmata mâlik müttaki, ahlak-ı fazıla ile mütehalli büyük bir müctehit idi. İmam-ı A'zam hazretlerinin ictihadlarını müteaddid eserleriyle dünyaya yaymıştı. Hicri 189 yılında Harun er-Reşid'le birlikte gittikleri Rey şehrinde irtihal eylemiştir. Hal tercemesi Teracim-i Ahval'de (hayatı hakkında biyografi kitaplarında ayrıntılı bilgi) yazılıdır.

İMAM-İ YUSUF: Vakfiyelerde adı ve ictihadi geçer. İmam-ı A'zam hazretlerinin mesai arkadaşlarındandı. Adı Yakub, babasının adı İbrahim'dir. Hicri 113 yılında Kufe'de dünyaya gemiştir. İmam-ı Yusuf, mücerred vakfettim

demekle vakıf lüzum ifade edip bundan sonra vakıfın rücu' olunamayacağı re'inde idi. (Dipnot: Vakıflar adlı eserimizde bu icthatlar hakkında tafsilat verilmiştir.) Abbasilerden Halife Mehdi, Hadi ve Harun er-Reşid zamanlarında Bağdat'ta kadı idi. Sonra kuvve-i kazaiyye icra kuvvetinden ayrılarak kadıların azil ve nasbı bu zâta tevdi olunmuş ve kendisine "Kâdi'l-kudât" unvanı verilmiştir. İslam'da ilk Kâdi'l-kudât nâmiyle yad olunan zattır. Geniş ilmi, ittika ve adaleti ile meşhurdur. Fıkıh ilmi ile beraber tefsir, megazi (gazalar) ve Arap tarihinde geniş malumat sahibi idi. Kitaplarından "Kitabu'l-Harac" adlı eseri meşhurdur. Hal tercemesi müteaddit eserlerde yazılıdır.

İ'MÂR: Bir yeri ihya ve bir binayı tamir ve ıslah etmek, mamur bir hale getirmek demektir.

İMÂRET: Müteaddit manalara gelen ve Arapça olan bu kelime bir de mamur manasına gelir. Bazı kitabelerde, mesela, "Emere bi-îmâreti hêze'l-mescid" ve "Emere bi-îmâreti hêzihî'l-medrese" gibi kitabeler bu manayadır. "Bu mamur mescid ve medrese binasının inşasını emretti" demektir. Vakıf istilâhında talebe ve fukara için yemek pişirilip hazırlanan binalara denir. Bu gibi yerlere Türkçe "aşhâne" veya "aşevi" denir. Müslümanlarda fukarayı görüp gözetmek ve onları yedirip içirmek en büyük fazilettir. Bu hasletle müslümanlar tarafından birçok imarethâne vücuda getirilmiş, fakir ve âcizlere bakılmıştır. Bilhassa Osmanlılarda en insanî hayır müessesesi addolunarak memleketin bir çok yerlerinde imarethâneler inşa olunmuştur. Yalnız İstanbul'da yirmi kadar imarethâne vücuda getirilmiş olması bu hayırlı işe ne kadar ehemmiyet verilmiş olduğunu gösterir. Bu hayır müesseselerinden medreselerde tahsilde bulunanlarla cami ve mescid hademesi, fukara, aceze ve müsafirler faydalanırlardı. Ne yazık ki 1327 tarihli kanunla yalnız iki imaret bırakılarak diğerleri kapatılmış, bunlardan bazıları müze ve anbar gibi işlere tahsis olunmuş ve bazıları metruk ve harap bir halde terk olunmuştur. Bilahare bu hareketin yanlış olduğu ve fakir ve muhtaçlara bakılmanın vazgeçilmez bir zaruret bulunduğu anlaşılarak Hilâl-i Ahmer (Kızılay) ve Vakıflar İdaresi tarafından aşhâneler yapılmış ise de eskisi gibi geniş bir surette yardım yapılamamıştır. Vakfiyelerde imarethânelerin idaresi ve talebe ve fukaraya ne tarzda ve ne miktarda yardım yapılacağı tayin olunmuştur. Hiç bir cemiyet fukaradan hali kalamıyacağı cihetle her zaman böyle hayır müesseselerine ihtiyaç vardır.

İMÂRET-İ VAKIF: Vakfolunan şeyin vakıf zamanındaki bulunduğu hal üzere veya meşrut şekilde tamiridir. Vakıflarda başta gelen masraf vakfın imarıdır. Bu husus temin edilmedikçe vakfın geliri vakfın diğer işlerine sarf edilemez.

İMÂRET-İ GAYR-İ ZARÛRİYE: Tezyinat gibi zaruri mahiyette olmayan imarettir (onarımdır).

İMÂRET-İ ZARÛRİYE: Bir vakfın kıymet ve vârid tını düşürecek noksan ve hasarı imar etmek zaruri onarımdır.

İMÂRET NÂZIRI: İmarethânelerde yemeklere ve yemekhânelere nezaret eden kimsedir ki yemeklerin ve yemekhanenin nefeset ve nezafetine bakar. Nefaset ve nezafete dikkat edilmediğini görürse imaret müdürüne keyfiyeti haber vererek tekerrür etmemesini temin eder. Vakfiyelerde bazı imarethâne hademesi arasında bu vazife yer alır.

İNŞÂ-İ VAKIF: Vakıf tasarrufunu vücuda getiren sözdür.

İRSÂD: Gözetme ve gözlemek manasındadır.

İRSÂDÎ VAKIF: Rakabesi Hazineye ait olan bir mülkün menfaatini salâhiyetlilerin hazinede alacağı olanlara tahsis etmesidir ki buna tahsisat kabilinden vakıf da denir. İrsadî vakıf, irsad-ı sahih ve irsad-ı gayr-i sahih olmak üzere iki kısımdır.

İRSÂD-I GAYR-İ SAHÎH: Hazineye ait bir mülkün menfaati salâhiyetlileri veya bunların izniyle başkası tarafından hazineden maaş ve tahsisât almağa hakkı olmayan bir kimseye tahsis olunmasıdır. Bu gibi tahsisler iptal olunur. Buna "tahsis-i gayr-i sahih" de denir.

İRSÂD-I SAHÎH: Hazineye ait olan bir mülkün rakabesi kemaken hazineye ait olmak üzere menfaati yani a'şar ve rûsûm ve tasarruf hakkı gibi menfaati selâhiyetlileri veya bunların izniyle başkası tarafından (Beytû'l-maldan) hazineden maaş ve tahsisât almağa hakkı bulunan kimseye tahsis olunmaktadır. Buna "tahsis-i sahih" de denir.

İSRAF: İnsan malını lüzumundan fazla sarf etmektir. Bkz: (tebzir)

İSTANBUL EFENDİSİ: Bir zamanlar İstanbul Kadısı'na İstanbul Efendisi denmekte idi. Dersa'âdet, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse namıyla üç mıntakaya ayrılarak her mıntakaya birer kadı tâyin olunmuştur. Sur dahilinde olan kısma İstanbul; Eyyüb, Galata ve Üsküdar'a Bilâd-ı Selâse denmiştir. İstanbul Kadısı'na bin tarihlerinde İstanbul Efendisi denmekte iken sonraları İstanbul Kadısı unvanıyla yad olunmuştur.

İSTİBDÂL: Bu vakfı mülk ile mübâdele (değişmek) etmektir. Bu mülk, gayr-i menkûl ve nakid (para) olabilir. İstibdâl yapabilmek için vâkıfın şartına bakılır. Varsa şart vechile istibdâl olunur; yoksa olunmaz. Ancak vakıf akarı varidât getirmez veya getirdiği varidat masrafı korumaz bir hale gelir ve istibdâlde vakıf için menfaât tahakkuk ederse vâkıf istibdâli men'etmiş olsa bile hakimın re'yi ve selâhiyetlilerin müsaâdesi ile mütevellî istibdâl yapabilir. İstibdâl'de mutlak surette hakimın re'yi ve selâhiyetlilerin izni şarttır. Binâen-aleyh mütevellî kendiliğinden vakfın

akarını istibdâl edemez.

İSTİBDÂL-İ MÜSECCEL: Tescil olunan istibdâl demektir. İstibdâl şartları tahakkuk edip hakim in re'yi ve selâhiyetlilerin izni ile istibdâl tamam olduktan sonra bir mürâfaa zımında hakim in istibdalin sıhhat ve lüzumuna hükmetmesidir.

İSTİKÂR: İhkâr manâsındadır. Bkz: İhkâr.

İSTİNÂBE: Vakıfda istinâbe tevkil eylemek demektir. Ehil olmak şartıyla vakfın hizmetlileri özür lü ve özürsüz yerlerine başkasını tevkil edebilirler. Son Vakıflar Nizamnâmesiyle bazı tahdidât konmuştur. Ancak vâkif bizzat vazife ifâsını şart etmiş ise mazeret olmadıkça istinâbe caiz değildir.

İ'YÂL: Bir adamın beslediği kimselerdir. Bir çatı altında bulunmaları şart değildir.

K

KÂ'BE: Mekke-i Mükerrremede kâin mukaddes binâdır ki Hazret-i İbrâhim ve İsmâil Aleyhis-selam tarafından bina olunmuştur. Müslümanların kible mahallidir.

KABRİSTAN: Cenaze defin edilmek için tefrik ve tahsis olunan yerdir. Tahsis sûreti itibariyle kabristanlar bazı kısımlara ayrılır. Bir kısmı köy ve kasabaların ilk te'sisinde devletce kabristan olmak üzere devletin tasarruf ve hükümrânlığı altında olan yerlerden tefrik ve tahsis olunan yerler ve bir kısmı arâzi-i memlûkeden iken sahipleri tarafından cenaze defni için vakf olunan mahallerdir. Kanunen memnû' olduğu halde mutasarrıfları veya onların izniyle başkaları tarafından mîrî arâziden kabristan ittihaz olunan yerler vardır. Bu gibi kabristanlara en çok köylerde tesadüf edilir. Kabristanların ekserisi umumîdir, Hususî olanlar da vardır. Bunların bazıları metrûk ve bazıları halen kabristan olarak intifâ olunmaktadır. Belediyeler Kanunu'nun 160. maddesiyle bazı mezarlıklar belediyelere devredilmiş ve bu hususda bir de nizamnâme yapılmıştır. Kanunda tam bir vuzuh olmadığından bilhassa islam olmayanlara ait mezarlıklar hakkında belediyelerle cemaatler arasında ihtilâflar zuhûr etmektedir. Bkz: madde 160 ve nizamnâme.

KADI: Hüküm manasında olan kaza maddesindedir Fıkıh lisanında halk arasında tehâdüs eden ihtilâf ve münazaaları görmek üzere selâhiyetliler tarafından tarafından nasb ve tâyin olunan zata kadı denir.

KADI-ASKER(Ordu Kadısı): Bazı vakfiyelerde Kadıaskerlerin tasdik ve mühürleri vardır. Bu cihetle Kadıaskerlerin sıfat, selâhiyet ve vazifeleri hakkında izâhat vermeği faydeli gördüm. Kadıaskerlik (Ordu kadılığı) daha

evvel İslâm Devletleri'nden bazılarında vardı. Osmanlılarda Sultan Birinci Murad zamanına kadar kadıasker tayin olunmamıştı. Ondan evvel hükümet merkezi olan belde kadısı Kadil-kuzat makamında, ordu ile beraber gider Kadı-askerlik vazifesini yapardı. Orhan Bey zamanında İznik Kadısı olan Candarlı Kara Halil Efendi şehir ve kasabalara gönderilen kadı ve hatiplerin mercii idi. Sonra Sultan Murad zamanında asker sınıflara ayrıldığından ve ordunun şeri işleri çoğaldığından Bursa Kadısı olan Candarlı Kara Halil Kadı-asker tâyin olundu. Fatih merhûmun saltanatlarına kadar bir Kadı-asker olduğu halde bu tarihte Kadıaskerlik Anadolu ve Rumeli Kadı-askeri unvanıyla ikiye çıkarılmıştır. Kaza teşkilâtının en büyük uzuvları Kazaskerlerdi padişahın kumanda ettiği seferlerde orduyu ta'kid ederlerdi. Ordu Avrupa'da harekate geçince Rumeli Kazaskeri, Asya ve Afrika'ya hareket edince Anadolu Kazaskeri giderdi. Kazaskerlerin en mühim vazifesi padişahın kanunî müşaviri olmaktı. Bununla beraber ganimet mallarının tevziine riyaset eder, ordu ve efradı arasında tekevvün eden hukukî davaları görürlerdi. Bunlardan başka Kazaskerler merkezde hakim vazifesini görür ve mevleviyetlerden maada Rumeli'ne gönderilecek hakimler Rumeli Kazaskeri, Anadolu'ya gönderilecek hakimler Anadolu Kazaskeri tarafından ta'yin olunurdu. Bu hakimlere nâib denirdi ki Kazaskerin nâibi demektir. Son zamanlarda Kazaskerlerin vazifesi İstanbul'da kendilerine ait olan davaları görmek ve hüküm vermeye münhasır kalmıştır.

KAİMMAKÂM-İ MÜTEVELLİ: Müteveli aleyhine dava açılmak veya müteveli vekil bırakmaksızın uzak mahalle gitmek gibi bazı hallerde muvakkaten vakıf işlerine bakmak üzere hakim tarafından tayin olunan kimsedir. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu kaimmakam-ı müteveli tayini lazım gelen hallerde o vazifeyi Vakıflar İdaresi'ne tevdi ettiğinden Kaim-makam-ı müteveli tayini usulu kaldırılmıştır.

KALENDERHÂNE: Kalender, dünya alakalarından elçekerek manevi hakikatlerden zevk duyan derviş demektir. Fakir dervişlerin barınmaları için yapılan zâviyelere kalenderhane denir. Burada zikir, ibadet, tasavvuf ve ma'rifetullahı müteallik bahislerle iştiğal olunurdu.

KAMERÎ SENE: Ay'a göre kabul olunan senedir. Kamerî denmesi bu cihetledir. Cahiliyet devrinde ayın hilâl şeklinde görüldüğü gece ay başı olarak kabul ve diğer hilâl suretinde görünüşüne kadar geçen müddet bir ay ve oniki ay bir sene itibar olunmuştur. İşte İslâm'da Hazret-i Ömer zamanında hicret tarihine göre başlangıcı Muharrem ayı olmak üzere Kamerî Tarih kabul olunmuş ve Avrupalılar Şemsî Tarihi tercih etmişlerdir. İslâmî eserlerde geçen ay ve sene kamerî ay ve senedir. Kamerî tarihle şemsî tarih arasında takriben on ve kûsûr gün fark

vardır; yani, kamerî sene şemsî seneden bu kadar müddet noksandır.

KANAT: Yer altında su geçirilecek künk ve kâriz (lağam)dir.Çoğulu kanavât'tır.

KANTARA: Köprü demektir. Cisir de bu manadadır. Kamus şârihinin beyanına göre cisr daha geneldir. Kemerli ve kemersiz köprüye cisr ve kemer üzerine yapılan köprüye kantara denir. Bkz Cisir.

KAPAN: Vaktiyle yiyecek şeylerin toptan satıldığı yerlere kapan denmiştir. Un kapanı, bal kapanı gibi satılan şeylerin adlarıyla birlikte kullanılmıştır. Kapanlara dair bazı eserlerde muhtelif beyan ve izâhlar vardır. Heyet-i umûmiyesinden anlaşılıyor ki bunlar birer nev'i hal tarzında yenecek şeylere ait depolardır. Kabban Arapça'da kantar ve terazi manasındadır; fakat, kelime asıl Arapça olmayıp Farsça'dan Arapçalaştırılmıştır. Farsça'sı kebbândır. Kelime başka manalara da gelirse de onların mevzumuzla alakası olmadığından beyandan sarf-ı nazar olunmuştur.

KARÂBET: Baba veya ana her ikisi tarafından İslâmiyet devrini idrak eden son babaya nisbeti bulunanları ifade eder. İslâm olamayanlarda, olmayanlarda da karabet bu manadadır.

KARN: Devir ve yüz sene demektir. Buna asır da denir. Daha başka manaları varsa da vakfiyelerde yazdığımız manada kullanılmıştır.

KARNEN BA'DE KARNİN: Devir devir, asır asır demektir. Süreklilik ifade eder. Fakat, tertibe delâlet etmez. Mesela, vâkif vakfının gelirini karnen ba'de karnin evlad ve evlad-ı evladına şart eylese mukaddem ve muahhar batınlardaki evlad gelire hak kazanmış olur.

KERVANSARAY: Büyük şehir ve kasabalar arasında kervanların konaklayıp kendi ve hayvanlarının dinlenmesi için mermerden yapılan binalardır. Yolcular memleketin dört tarafını birbirine bağlayan bu saraylarda tam bir emniyet içinde konaklardı. Kervansaraylar gayet muhkem bir tarzda yapılmış birer sanat abidesi halinde idi. Üzerlerinden asırlar geçtiği halde bazıları halen eski şekil ve metanetini muhafaza etmekte ve bazıları harab olup burada kuşlar barınmaktadır. Selçukîler memlekette seyr ü seferi kolaylaştıran kervansaraylara gereği gibi ehemmiyet verdikleri gibi Osmanlılar da fevkalade ehemmiyet vermiş ve yer yer kervansaraylar vücuda getirmişlerdir. Bunların ekserisi vakıftı. Bu yerlere inenler burada meccanen barınırlar, ücret vermezlerdi. Vakfı ve vâridâtı (geliri) olmayan kervansaraylarda konaklayanlardan cüz'î bir para alınır. Misafirlerin her türlü ihtiyaçları düşünülüyordu. Kervansaraylar yalnız yol üzerinde değil büyük şehirlerin transit merkezlerinde de vardı. Kıymetli araştırmacı Zeki Pakalın tarih deyim ve

terimlerine dair yazdığı eserde kervansaraylara dair etraflı malumat vermiştir. Bkz.Pakalın, II, s.245

KARZ-I HASEN: Faizsiz para vermek demektir. Bazı vakfiyelerde sağlam kefil ve kuvvetli rehin ile ihtiyacı olanlara faizsiz ödünç verilmek üzere paralar vakfedilmiştir.

KÂSE-ŞÛY: Bulaşık yıkayan, bulaşıkçı. Tekye, imâret ve hastahâne vakfiyelerinde geçer.

KÂTİB-İ HÂFİZ-I KÛTÛB: Kütübhânelerdeki kitapların miktar ve isimlerini kütüphanede defterlerine kayd ve harice vermek câiz olan kütübhânelerde her kime herhangi kitab verilmiş ise hususî defterine işaret eylemek ve hâfız-ı kütübün kütübhâne işlerine ait emirlerini ifa etmek vazifesiyle mükellef olan kimsedir.

KÂTİB-İ İMÂRET: İmârete giren ve çıkan erzak ve eşyâyı hususî defterine kayd eden kimsedir.

KAYYIM: Vakfın malını görüp gözetmek ve hıfz etmek üzere tayin olunan kimsedir. Mütevelliyeye de kayyim denirdi.

KEFİL-İ MELİ: Servet sahibi kefil demektir.

KEHHÂL: Arapça kehl maddesindedir. Müteaddit manalara gelen kehl, göze sürme çekmek demektir. Göz hekimlerine kehhâl denirdi. Hastahâne vakfiyelerinde göz hekimleri kehhâl unvanıyla zikrolunur. Saraydaki göz hekimlerinin başına kehhâlbaşı denirdi. Biz bunlara göz doktoru diyoruz. Araplar Tâbibü'l-uyûn demektedirler. Göz hekimlerine kehhâl denmesi sürmenin göze ve göz hastalıklarına faidesi olması münasebetiyle olacaktır.

KENDÜM (GENDÜM) KUB: İmârethâne ve hastahâne gibi hayır müesseselerinin muhtaç olduğu buğdayları döğüp hazırlayan kimsedir ki bazı vakfiyelerde bir hizmet olarak zikrolunmuş ve ücret tayin kılınmıştır.

KENNÂS: Kens maddesindedir. Kens Arapça süpürmek manasındadır. Kennâs abdesthâne süpürüp temizleyen demektir. Bazı vakfiyelerde kennâslık bir hizmet olarak yer almış ve ücret tayin olunmuştur.

KIŞLAK: Kışın havasından, ot ve suyundan istifade olunan ve kar düşmeyen alçak yerlerdir ki iki kısımdır. Biri Tapu ile müstakillen veya müştereken tasarruf olunan yerlerdir ki bunların ekili araziden farkı olmayıp mir' arazi hakkındaki hükümler tatbik olunur ve sahiplerinden tahammülüne göre kışlak resmi alınır. Diğeri, bir köy ahalisine müstakillen veya üç beş köy ahalisine müştereken tahsis olunan kışlaktır ki bu yerin otundan suyundan yalnız kendilerine tahsis olunan köy ve kasaba ahali intifa' edip (faydalanıp) başkaları intifa' edemez. Bu yerlerin tahammülüne göre kışlak resmi alınır. Kışlaklar

metrûk araziden olup, alınıp satılmaz ve ahalinin rızası olmadıkça ziraat olunmaz ve haklarında murûr-ı zaman cereyan etmez.

KIYYE–VUKIYYE: 400 dirhem demektir. Arapça’da ukiyye veya vukiyye olarak kullanılır. Yedi miskal vezninde ve kırk dirhem olan vezne de denir. Ekseri vakfiyelerde, eski kanun ve nizamlarda vukiyye tarzında kullanılır.

KİBS: Bir yerin tarla haline getirilmesi için çukurlarına doldurulan topraktır. Çukur yerleri doldurup tesviye etmeğe de kibs denir.

KİLERDÂR: Yiyecek ve içecekleri muhafaza, verilecek ve sarf edilecek yerlere verip sarf eden vazife sahibidir. Kilerdâr-ı Âmire ve kilerdârbaşı saray deyimlerinden olup sarayın kilercisi ve kilerci başısı demektir.

KİSE: Vaktiyle yüz akçeye bir kise; yüzbin akçeye bir yük; on yüke bir hazine denirdi. Vâhîd-i kıyâsî (birim) kuruş itibar edildikten sonra kese, yük gibi tabirler terk olunmuştur.

KURBET: Cenab-ı Hakka yakınlık ve ibadettir. Cenab-ı Hakka kurbet ve ibadet vakfın sebebi olarak kabul edilmiştir.

KÜRSİ ŞEYHİ: Cuma günleri büyük camilerde Cuma namazından sonra cemaate va’z ve nasihatta bulunan zattır. Kürsi şeyhlerine halk arasında Cuma vaizi de denirdi. Kürsi şeyhliği halkı irşad için tesis olunan bir tarik-i ilim ve ma’rifetti. Kürsi şeyhliğinin en son mertebesi Ayasofya Kürsi Şeyhliği idi. En evvel Eyüp Cami-i şerifinde başlayan kürsi şeyhliği sonradan yediye çıkarılmıştı ki Eyüp, Sultan Selim, Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmed ve Ayasofya kürsi şeyhlikleri idi. İnhilâl vukuunda (bu makam boşaldığında) yukarı dereceye doğru teselsülen terfi’ yapılıp ve nihayet münhal kalan Eyüp Cami-i şerifi kürsi şeyhliğine müstahikki tayin olunurdu. Tahsilde bulunduğumuz zaman Ayasofya Kürsi Şeyhi meşhur ve mümtaz âlim Manastırlı İsmail Hakkı Efendi merhum idi. Cuma günleri bu zatı dinlemek için ahali ve talebeden binlerce kişi Cuma namazına Ayasofya’ya gelir ve namaz sonunda kemal-i dikkat ve manevi zevk ile merhumu dinlerler ve bazıları muntazaman takrirlerini yazıp zabtederlerdi.

[Başa Dön](#)

L

LEYLE-İ BERÂT: Bu gece Şaban ayının onbeşinci gecesidir ki rahmet ve gufran gecesidir. Bu gecede mü’minlerin duaları kabul ve günahları afv olunur. Elmalılı Hamdi Efendi merhum, “İnnâ enzelnâhu fî leyleti’l-mübâreke” ayeti celilesinin tefsirinde, Hacı Zihni Efendi merhum

“Nimetü’l-İslâm” adlı eserin Kitabı’s-salât bahsinde Leyle-i berât hakkında

etraflı izahatta bulunmuşlardır. Fahr-i kainat Efendimiz duaların reddolunmayacağı beş geceden birinin Berât gecesi olduğunu beyan buyurmuşlardır. Müslümanlar diğer mübarek geceler gibi bu geceyi de ibadet ve Allah’a niyazla ihya ederler.

LEYLE-İ KADR: Vakıf denince Allah’a kurbet ve ibadet, kurbet ve ibadet denince mübarek günler ve geceler hatıra gelir. Leyle-i kader, cumhûr tarafından kabul olunduğu üzere Ramaza’nın yirmiyedinci gecesidir, en mübârek ve kudsî bir gecedir. Muhtelif tarîklerle rivayet olunan ve müttetekunaleyh olan hadîs-i şerîflerden birinde “Kadir gecesini Ramazan’ın son yedisinde arayın” ve diğer bir hadîs-i şerîfde Leyle-i Kadri arayın, kim aramak isterse Ramazan ayının yirmi yedisinde arasın” buyurulmuştur. Kadir gecesi çok mübarek bir gecedir. Cenab-ı Hak Kadir Sûresinde “Biz Kur’ân-ı Kerîm’ Kadir gecesinde inzâl eyledik (indirdik). Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.” buyurmuştur. Bir hadîs-i şerîfte de “Kim Kadir gecesinde ihlâs ile kâim olursa, o geceyi ibadetle geçirirse geçmiş günahları mağfiret olunur.” buyurulmuştur. Bu gecenin kudsiyetinden dolayı müslümanlar Ramazan’ın 27. gecesini sabaha kadar ibadet ve taatle meşgul olarak Allah’tan mağfiret ve saadet niyâzında bulunurlar. Yine bu gecenin şeref ve fazileti içindir ki bazı vakıflar her Kadir gecesi Kur’an okunup sevâbının ruhlarına hediye edilmesini ve vakfettikleri cami ve mescidlerde bu gecelerde sahablara kadar mum ve kandil yakmak suretiyle aydınlatılmasını şart etmişlerdir.

LEYLE-İ MİRÂC: Fahr-i Kainât aleyhi ekmelet-tahiyyât Efendimizin Mescid-i harâmdan Mescid-i Aksâ’ya ve oradan âlem-i semâvâta çıktığı gecedir ki Receb’in 27. gecesine müsâdiftir. Bu esnada âlem-i semâvâta nice acâib ve garâibe şâhid olmuş ve beş vakit namaz bu gece farz kılınmıştır. Mirâc, inşikâk-ı Kamer (Ay’ın yarılması) gibi Resul-i Ekrem’in mucizelerinden biridir. Allah’ın kudret ve azametini nispetle Mirâc hadisesi iman ve idrâk sahipleri için tereddüd ve i’zâm olunacak bir hadise değildir; yeter ki Allah’ın varlığına, kudret ve azametini iman etsin. Müslümanlar bu mübarek geceyi de ibadet, hayır ve hasenâta ihyâ ve tes’id ederler (kutlarlar). Mirâc hakkında tafsilât için merhûm Elmalılı Hamdi Yazır’ın Sure-i İsrâ tefsirine bakınız.

LEYLE-İ REGÂİB: Receb’in ilk Cuma gecesidir; ister birinci, ikinci ya da yedinci gününe rastlasın. Siyer müellifleri ve bazı âlimler bu geceyi Fahr-i Kâinat Efendimiz’in sulb-i pederden rahm-i pâk-i mâdere (ana rahmine) düşdüğü gece olarak izah ederler. Fakat fıkıh ve hadis kitaplarında bu yolda bir sarahate tesâdüf olunmaz. Bu geceyi de müslümanlar Allah’a ibadet ve niyazla geçirirler.

Lİ-EB: Baba bir demektir. Li-eb kardeş, baba bir kardeş ve li-eb amuca ve hala, babanın baba bir erkek ve kız kardeşi

ve li-eb dayı ve teyze, ananın baba bir oğlan ve kız kardeşidir

Lİ-EBEVEYN: Ana baba bir demektir. Li-ebeveyn kardeş, ana baba bir kardeş, li-ebeveyn amuca ve hala, babanın ana baba bir erkek ve kız kardeşi ve li-ebeveyn dayı ve teyze; ananın, baba bir erkek ve kız kardeşi demektir.

Lİ-ÜM: Ana bir demektir. Li-üm kardeş; ana bir kardeş, li-üm amca ve hala; babanın ana bir erkek ve kız kardeşi ve li-üm dayı ve teyze; ananın ana bir erkek ve kız kardeşi demektir.

LONCA : İtalyanca'dan alınmış bir kelimedir. Aslında oda manasında olup esnaf ve tüccarın muamele ve münasebetlerine ait işleri görmek için seçilen esnaf ve tüccarın ileri gelenlerinin toplandığı mahaldir. Fakat Lonca denince burada toplanan hey'et murad olunur.

LÜZÜMİ VAKIF: Vakfın feshi kabil olmayacak bir halde bulunmasıdır. Vakfın cevazında ittifak vardır. Fakat lüzumu ihtilaflıdır. İmâm-ı A'zam'ın re'yine göre vâkıf, vakf eylediği malı mütevelliyeye teslim etse dahi ariyet kabilinden olup lüzum ifade etmez ve binaenaleyh vâkıf, vakfından her zaman rücu' edebilir (vazgeçebilir). Yalnız adı geöen imama göre vakıf iki suretle lazım olur. Biri hakimin lüzumuna hükmü ile ve diğeri ölümden sonraya izafetle yani vasiyet suretiyle. Hakim vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedince lazım olup artık bu vakıf fesh ve iptal olunamaz. Buna tescil-i vakf (vakfın tescili) de denir. Nitekim bir kimse vasiyet yoluyla vakıf yapıp da vasiyetinde ısrar ederek vefat ederse o vakıf fesh ve iptal olunamaz. İmam-ı Yusuf'un ictihadına göre, vakıf lazım olarak in'ikad eder, vücud bulur. Lüzumu hakimin hükmüne muhtac olmadığı gibi mütevelliyeye teslimine de bağlı değildir. İmâm-ı Muhammed'in ictihadına göre vakıf teberru' kabilinden olduğundan vakıf mal mütevelliyeye veya meşrûtnlehe teslim edilmediköe lüzum ifade etmez. Vakıftan her zaman rücu' olunabilir. Fakat mütevelliyeye veya meşrûtnlehe teslim olunca lüzum ifade edip artık ondan dönülemez. Bu ihtilafa mebni vakıf yapanlar hakime müracaatla vakıflarının lüzumuna hüküm alırlar. Öünkü hakim ictihadı meselelerde herhangi kavil (görüş) ile hükmederse onunla amel vâcib olur.

M

MAHALL-İ SADAKA : Sadaka alabilecek durumda olan kimsedir. Fakirler, miskinler gibi.

MAHALL-İ VAKF: Mevkûf lafzının mürâdifidir. Vakıf tasarrufu kendi üzerine vârid olan mal demektir. Meselâ, vakfeden falan mahalde kain falan hudutla mahdud falan

dükkanımı ve falan mahalde kâin falan hudutla mahdud hanımı fukaraya vakfettim deyince dükkan ve han mahall-i vakf olmuş olur.

MÂHİ'N-NUKÛŞ: Mâhî, yok etniek manasında olan mahv maddesindedir. Nukuş, nakşın çoğuludur. Nakş, yazı ve emsali şeylerdir. Mâhî'n-nukûş yazı ve emsali şeyleri kaldıran, izâle eden demektir ki bazı vakıflarda ücretli bir hizmetlidir. Bu hizmete tayin olunan kimse cami, şadırvan, hela ve emsali vakıf binaların duvarlarına şunun bunun tarafından yazılan yazıları ve yapılan resimleri silmek ve izale etmekle mükellefidir.

MAHKEME-İ EVKÂF: Vakfiyet, tevliyet, icâreteynle tasarruf gibi davalarla gayr-i menkul mutasarrıflarının gaybûbetleri halinde icâre-i müeccelelerin feshi, mütevelliyeye muhasebeleri, vakfiye tanzimi ve tevcih-i cihata (görevlendirmelere) müteallik i'lâmlara muktaza beyanı gibi vakfa ait muayyen bazı hususları görmek üzere eski Evkaf Nezareti nezdinde teşkil olunan mahkemedir. Bu mahkemeye Meşrutiyette Mahkeme-i Teftiş-i Evkaf denmekte idi. 1254 H. tarihine kadar Evkaf-ı Hümayûn ve Haremeyn Evkafı Müfettişlikleri ayrı olduğu halde mezkûr tarihte birleştirilerek Evkaf-ı Hümayûn Müfettişliği unvanıyla Mahkeme-i Teftiş teşkil olunmuş ve şer'i Mahkemelerinin ilgası hakkındaki kanunla ilga edilerek evrakı İstanbul 6. Asliye Hukuk Mahkemesi'ne devredilmiştir.

MAHLÛL: Mutasarrıfının intikal sahibi bırakmaksızın vefatı gibi bir sebeple vakfına rücu' eden müstegaldir. Bkz. Müstegal

MAHLÛL GEDİK: Mutasarrıfının haklarından azâde kalarak rakabe mâlikine rücu' eden gediktir. İcâreteynli vakıf gedik sahibinin intikal hakkı sahibi olan varis bırakmayarak vefatıyla gedik vakfına rücu' gibi.

MAHLÛL MUACCELESİ : Mukataa-i kadîmdeki müstegallât-ı vakfiye ile icâreteynli vakıf mutasarrıflarının hakkı intikale nâil bırakmaksızın vefatları vukuuyla mahlûl olan yani vakıflarına avdet eden akarların tekrar mukataa ve icâreteynle, tâliplerine icârında peşin alınan paradır. Tabirden ancak bu mana anlaşılır. 1964 tarihli Vakıflar Bütöe Kanunu'nda gelirler arasında mahlûl muaccesi diye bir kalem vardır. Vakıflar Kanunu ile mukataa ve icâreteyn muameleleri lağvedilmiş olmasına göre Bütöe Kanunu'ndaki tabirden söylediğimiz manayı kastetmek değildir. Belki maksat mahlûl hisseler gibi satılacak akarlardan elde edilecek bedeldir. Ancak tabir bunu ifade etmez. Maksat bu ise mahlûl bedelleri demek iktiza ederdi.

MAHYACI: Minareler arasına geceleri kandillerle dinî, ahlakî ve ictimâi vecizeler yazan ve şekiller yapan kimsedir ki Ramazan-ı şerifte büyük camilerin arasında yapılır.

MAKLÛAN KIYMET: Yıkıldıktan sonra bina enkazının ve sökülen ağacın kıymetleridir.

MAL: İnsan tabiatının meyledip ihtiyaç zamanı için biriktirilen şeydir. Elde etmek için çaba gösterilen şeydir diye tarif olunmuştur.

MAL-I VAKF: Vakfa ait mal demektir.

MA'LÛM: Vazife demektir. Çoğulu meâlîmdir. Mütevellinin ma'lûmu denince mütevellinin vazife ve ücreti anlaşılır.

MÂNİUN-NUKUŞ: Cami', medrese, türbe ve helâ gibi binaları dolaşarak bunların duvarlarına yazı yazılmasını ve resim yapılmasını men' hizmetiyle mükellef olan kimsedir. Vakfiyelerde bunlar bir hizmet olarak şart edilerek bu hizmeti yapanlara ücret tâyin olunmuştur. Bkz. mâhin-nukuş

MANSUR MÜTEVELLÎ: Mütevellî olması hakkında vâkîf tarafından bir şart olmayan münhâl tevliyetlere hakim tarafından tâyin olunan zattır. Vâkîfın şartı mucibince taayyün eden mütevellîye meşrûd mütevellî denir.

MASÂRIF-I VAKF: Vakfın menfaatleri kendilerine meşrût olan cihetlerdir. Buna meşrutün-leh ve mevkûf ün-aleyh de denir. Bu maddelere bak.

MEBERRÂT: Meberre'nin çoğuludur. Meberre iyilik ve ihsan demektir. Aslı olan bir kelimesi de iyilik ve ihsân mânâsındadır.

MEBNİYYEN KIYMET: Ebniyenin, yerinde bulunduğu halde kıymeti demektir ki arz bir kere ebniye ile bir kere de ebniye olmadığı halde takvim olunur, yâni, kıymetlendirilir. İki kıymet arasındaki fark ebniyenin kıymeti demek olur. Mesela, Arz ebniye ile 10.000 lira ve ebniyesiz 6.000 lira ise 4.000 lira ebniyenin kıymetidir.

MECLÎS-İ ŞER': Hakimin muhâkeme veya bir takrîr dinleme için akd eylediği celse demektir. Meclisin şer'a izâfesi şer'i hükümler tatbik olunmak itibariyledir. Bu manada meclîs-i şer'i münîrde, meclîs-i lazimü't-tevkîrde gibi ta'zîmi mutazammın tâbirler de sevk olunur.

MEFHÛM-I MUHÂLİF: Kendisinden sükût olunan şeyin hükmünde mantûka yani söylenen hükme muhâlîf olmasıdır. Buna delil-i hitâb da denir. Mesela, vâkîf vakfiyesinde vakfımın galesi erkek evlatlarıma verilsin dese bunun mefhûm-ı muhâlîfi kız evlatlarıma verilmesin demektir. Mefhûm-ı muhâlîf Hanefilere göre hüküm çıkarmakta delil olmazsa da musanniflerin sözlerinde, muhavere ve ale'ade beyanlarda muteberdir. Meselâ, fukaha vakfın mahalli mal-i mütekavvimdir deyince mütekavvim olmayan malın vakfı sahih olmadığı anlaşılır.

Mefhûm-ı sıfat, ınefhûm-ı şart, mefhûm-ı gaye, mefhûm-ı aded, mefhûm-ı lakab hep rnefhûm-ı muhalif ka'bilindedir.

MELÎ: Mallı, zengin demektir. Mesela, vâkîf bir ciheti hayre "Hayır cihete" para vakf edip bu para kefil-i melî ve rehin-i kavî ile ahara ödünç verilip ribh'den fakir mekteb talebesine kitab ve kalem alına, diye şart etse bu para ancak zengin kefil ile, kıymeti borcu ödemeğe kifâyet edecek rehn ile ikraz olunabilir.

MENÂFİ-İ VAKF: Vakîf malların temin eylediği faide ve menfaattir. Kira, ribh, sükna, meyva vesair hasılat gibi.

MENKUL: Bir mahalden başka mahalle nakli mümkün olan şeydir. Nukud, urûz, hayvanat, mekilât ve mevzunata ve adediyyâta şâmildir. (Bu maddelere bak)

MEN LEH ÜL-İSTİĞLÂL: Vakfın galesi kendisine meşrûd olan kimsedir. Mesela bir kimse bir mal vakf edip te bu malın galesini kızlarına ve bunlardan sonra fukaraya şart etse kızları ve fukara men leh ü1-istiğlâl olur.

MEN LEHÛS-SÜKNÂ: Bir vakîf binanın süknası kendisine meşrut olan kimsedir. Mesela, bir kimse bir ev vakf edip te süknasını batnen ba'de batnin fakir kızlarına ve onların fakir kızlarına şart etse kızlara men lehü's-sükna denir.

MENŞÛR: Padişah tarafından tevcih olunan vezâret ve müşirlik rütbesi verildiğini havi ferman demektir.

MERÂFİK: Mirfak'ın çoğuludur. Mirfak bir işi suhûletle tutmak ve suhûletle muamele eylemek mânâsındadır. Asıl madde rifk dir. Rifk, faidelendirmek menfaat vermek mânâsındadır. Bu münasebetle bir mahallin ve bir evin kuyu, matbah ve su ayağı gibi faidelendiği şeylere denir. İrtifak bu mâna mûlahazasıyla istimal olunmaktadır.

MEREMMET: İslâh ve tamir etmek demektir.

MEREMMET-İ GAYR-İ MÜSTEHLEKE: İstihlâk edilmeden binâdan ayrılması mümkün olan meremmetdir. Merdiven, kuyu, dolap gibi.

MEREMMET-İ MÜSTEHLEKE: İstihlâk edilmeden binadan ayrılması ka'bil olmiyan meremmetdir. Boya ve sıva gibi.

MERKAD: Uyuyacak yer demektir. Bu münâsebetle Peygamberimiz Efendimizin Medine'de bulunan kabri şeriflerine merkad-i nebî denir.

MESÂLİH-İ MESCİD: Mescidden maksâd olan gayenin tahakkuku vücudlarına mütevakîf bulunan kimseler ile levâzım-ı sairedir. İmam, hatip, müezzin, kayyum gibi vazife sahipleriyle mescidin tenvirât ve tefrişâtı gibi ihtiyaçları bu kabildendir.

MESÂLİH-İ VAKF: Vakıfdan maksud olan gayenin tahakkuku vücuduna mütevakkıf olan hususlardır. Muallim, tâbib, müderris, imâm ve hatib tâyini. Vakıf akarların tamir ve termimi, icâr ve ücretlerinin cibâyet ve tahsili gibi.

MESCİD: Müslümanlara mahsûs ibâdet mahalli demektir. Küçüğüne büyüğüne mescîd denir. Örfümüzde Cum'a ve Bayram Namazı kılınmayan ibâdethâneye Mescîd, Cum'a ve Bayram Namazı kılınan ibadethanelere Cami denir ki mescid câmi' demektir. Mescîd-i Aksâ, Kudûs'deki meşhur ma'bed ve Mescîd'i Haram, Ka'be-i Mükerrermedir.

MESNEVÎ : Celalüddin-i Rumi hazretlerinin Farisi manzum olarak vücuda getirdikleri meşhur mutasavvifâne eseridir. Farsça ve Türkçe bir çok şerhleri vardır ve bazı dillere tercüme edilmiştir. Bir vakfiyede mesnevi okutulması meşrûd olsa bu esere haml olunur.

MEŞRÛTÜN-LEH: Vâkıf tarafından vakfın menfaati kendisine şart olunan cihettir. Meselâ, vâkıf vakf eylediği hanın vâridâtını bir medresenin müderris ve talebesine veya bir Caminin imam ve hatibine şart etmiş ise bunlar meşrûtun-leh olmuş olur.

MEVKÛF: Vakf olunan maldır.

MEVKÛFUN-ALEYH: Vakıf tarafından vakfın menfaati kendisine şart olunan cihettir. Meşrûtun-leh mürâdifidir.

MEVLÂ: Mâlik, efendi gibi muhtelif mânalara gelen bu kelime azad eden ve azad olunan mânalarına da gelir. Kullanıldığı mevkiye göre mânalandırılır. Çoğulu mevâli'dir.

MEZBÛR: Okuması ve yazması olmayan ve ismi geçen şahıs beyanında kullanılırdı. İkilinde mezbûren, çoğulunda mezbûrûn, kadın ise tekilinde mezbûre, ikilinde mezbûretan, çoğulunda mezbûrat kullanılır. Bkz. Mumâileyh, Müşârûnileyh.

MİL: Evvelce Osmanlı Devleti'nde 2500 ve Avrupa'da 1000 zira' tulunde mesâfeye denirdi. Sonra, coğrafyacılar küre-i arzın münkasım olduğu üçyüz altmış dereceden birinin yirmi cüz'ünden bir cüz'üne fersah ve her fersahın üçte birine mil dediler. Bu hesaba göre fersah bir saatlik ve mil yirmi dakikalık mesafe demektir. Maahaza ekser kavimlerin coğrafi milleri muhtelif olduğu gibi kara ve deniz milleri dahi muhtelifdir.

MİSKİN: Hiç bir şeye mâlik bulunmayan kimsedir. Çoğulu mesâkin'dir.

MUALLİM: Mekteplerde ders veren, öğreten zattır.

MUÂMELE-İ ŞERİYYE: Muâmele-i hukukîyye demektir. Faiz ilzâmı için yapılan muâmeleye de denir. Meselâ; vakıf

bir para, muayyen bir müddetle bir kimseye ödünç verilir. O müddet zarfında ne kadar faiz tutuyorsa bunu borç haline getirmek için vakfın malından ödünç para alan kimseye o kadar para mukabilinde bir mal satılır ve o kimse o malı vakfa hibe eder. Bu suretle faiz hukukî bir borç halini alır. Bu muâmeleye muâmele-i şer'îyye denir.

MUGÂRESE: Bir arz üzerinde ağaç dikip yetiştirmek ve meydana gelecek semereden muayyen bir hisse dikip yetiştirene ait olmak üzere yapılan akiddir. Eski ve yeni mevzuatımıza göre gerek bu mukavele mülk ve gerek sahih ve gayr-i sahih vakıf arz üzerine yapılmış olsun muteber değildir. Diken ancak arz sahibinden fidanların kıymeti ile ecr-i mislini isteyebilip semereden ve arzdan hisse isteyemez.

MUHDES GEDİK: 1247 Hicri tarihinden sonra ihdas olunan gediklerdir.

MUID: Lûgatte iade eden mânasındadır. Örfde medreselerde talebenin derslerini müzâkere ve hocanın takrirlerini iade ve izah eden zattır. Müderris muavini de denir.

MUKATAA: Arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçları mülk olan akarda mutasarrıf tarafından arsa vakfına verilmek üzere arsa için kat' ve ta'yin olunmuş olan senevi ücrettir. Buna icâre-i zemin de denir.

MUKATAA-İ KADÎMELİ MÜSTEGALLÂT-I VAKFİYYE: Mukataa ile icâr olunup henüz üzerine bina inşa ve ağaç dikilmeyen müstegallâttır.

MUKATAA-I ZEMİN: Mîrî arâzî üzerinde yapılan binaların yerleri ile koru ve mer'a olarak intifa' olunan arâzî-i emîriyyeden ücret olarak alınan vergidir. Buna icâre-i zemin de denirdi. Bu vergi Hazinenin öşür alamaması sebebiyle husûle gelen zararı telafi için vaz'edilmişti.

MÛMÂ-İLEYH: İsmi geçip okuması yazması olan şahıslarda kullanılır. Filân efendi geldi mûma-ileyh ile uzun müddet görüşdük gibi. İki şahıs olursa mûma-ileyhimâ, ziyâde olursa mûmâ-ileyhim denir. Bir veya ikisi kadın olup diğeri erkek ise yine böyledir. Eğer kadın ise mûmâ-ileyhâ, tesniyesinde mûmâ-ileyhimâ denir; çoğulu kullanılmaz Bkz. mezbûr, müşârûnileyh.

MUNZAM MÛTEVELLÎ: İhtiyaç zamanında mütevellîye yardım etmek üzere hakim tarafından nasb "tâyin" olunan zattır.

MUSALLÂ: Namaz kılınacak yer demektir. Bazı şehirlerde ve yollarda su başlarında namaz kılmağa mahsus yerler vardır. Buralarda kible tarafı mihrâb veya bir taşla belirtilmiştir. Bazı büyücek şehirlerde Cum'a ve bayram namazı kılınmak için namazgah adı altında geniş yerler tahsis olunmuş ve etrafları duvarla çevrilerek hutbe i'rad

edilmek üzere minber vaz'olunmuştur. Namazgahlardan bazıları vakıfdır ve bazıları vaktiyle devlet tarafından namaz kılınmak için tefrik olunan yerlerdir. Bundan başka bir de ekserisi cami avlularında olmak üzere cenaze namazı kılmağa mahsus mahaller vardır ki buna musalla, cenazelerin, üzerlerine konduğu taşta musalla taşı denir.

MUSILLA-İ SAHN: Fatih Camii şerifinin Akdeniz ve Karadeniz taraflarında yüksek tahsil yapılan Sahn Medreselerine girebilmek için alt taraflarında idâdi derecede inşa olunan medreselerdir. İbtidâ-i haric ve ibtidâ-i dahil maddelerinde beyan olunduğu üzere ilk tahsil sıbyan mektebinden sonra hane medreselerinde ve orta tahsil dahil medreselerinde yapılır, buralardan me'zun olup da yüksek tahsil yapmak isteyenler imtihansız Musilla Medreselerine girenlerdi. Buralarda muvaffak olanlar Sahn Medreselerine yükselir ve buradan me'zun olanların isimleri Divân-ı Hümâyûn defterine kayd edilirdi. Bu tali medreselere yâni musılalara Tetimme Medreseleri de denirdi.

MUSILLA-İ SÜLEYMANİYE: Süleymaniye yüksek medreselerinin idâdi medreseleri idi. Süleymaniye üst medreselerine girmek için bu tali medreselerde okuyup ehliyeti isbat etmek lazımdır.

MÜSKE: Lûgatte temessük olunan şey demektir. İstilahda, bir arzda ziraat etmek hakkına mâlik olmaktan ibarettir. Buna müşedd-i müske denir. Meselâ bir kimse diğer bir kimseden ziraat için bir arz istiare veya kiralasa o yerde ziraat etmek hakkına mâlik olmasına müske denir. Bazan girdaraa şâmil mânada kullanılırsa da lisanımızda müstâmel değildir. Bkz. Girdar.

MUTASARRIF: İcâreteynli vakıflar gibi tedâvül kabiliyetini haiz bir vakıf gayr-i menkulü tedâvül ettirmek salâhiyetine mâlik olan kiracıdır. Mesela, icâreteynli bir vakıf kiracısı icârı altında bulunan me'cur gayr-i menkulü ahâra ferağ edebilirdi. O kimse vakfın mâliki değil mutasarrıfı idi. Arâzî Kanunu hükmünce mîrî arâzî kiracıları da bunun gibi o arâzînin rekâbesine mâlik olmayıp mutasarrıfı idi.

MÜCTEHED ÜN-FİH: Hakkında sarîh ve kat'î nass olmadığı cihetle islam müctehidlerinin muhtelif re'ye bulunduğu mes'elelerdir. Kur'an ve hadisi anlamaktaki anlayış farkından ileri gelir. Bir kanunu anlamakta müellifler arasında görülen anlayış farkları gibi

MÜDDET-İ SEFER: Orta yürüyüşle üç günlük yol- dur. Bulunduğu yerden, üç gün uzak bir yola giden kimseye şerîat lisanında, müsâfir denir ve bunlar hakkında, müsâfir hakkındaki hükümler cereyan eder örfümüzde daha az bir mesâfeye hatta, bir kasaba ve şehirde başka bir kimsenin yanına gidene müsâfir denirse de, şer' lisanında, bu gibi kimselere müsâfir denmez ve haklarında müsâfir hükümleri tatbik bulunmaz.

MÜDERRİS: Tadrîs masdarındandır. Medreselerde mu'tad usûl dairesinde ders veren zâttır.

MÜESSESÂT: Müesses'in çoğuludur. Müesses, vücuda getirilen eser manasındadır.

MÜESSESÂT-I HAYRİYYE: Ma'bedler, mektepler medreseler, hastahâneler ve sâir hayrî eserlerdir.

MÜEZZİN: Cami' ve mescidlerde namaz vakitlerinde ezan ve kamet vazifelerini ifâ eden zâttır.

MÜFTEKİR: Fakir ve muhtac mânasındadır. Zengin iken sonradan fakir düşmüş demek değildir.

MÜFTİ: İftâ masdarındandır. Şer'i mes'eleler hakkında sorulan suallere cevap veren zâttır. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Kaza, Livâ ve Vilâyet merkezlerinde bu iş için müftiler ta'yin edilmiştir. Müftilerin vazifesi yalnız anlatılan hadisenin mahiyetine göre şer'i hükmünü beyandan ibârettir. Hüküm mâhiyeti yoktur. Alakadarlar kabul etmezlerse mahkemeye müracaat ederler.

MÜLK : İnsanın mâlik olduğu şeydir. Ayn, alacak ve menfâate şâmilidir.

MÜLK GEDİK: Vakıf olunmayan gedikdir. Bkz. Gedik

MÜLKNÂME: Hükümdar tarafından bir arâzî parçasının şer'i haklarının veya rekâbesinin bir veya bir kaç şahsa temlikini mutazammın olan vesika, ferman demektir.

MÜNÂKALE-İ VAKF: Vâkıfın bir maldan vakfiyeti diğer malına nakil etmesidir ki istibdâl mahiyetindedir. Ancak istibdâl şart edilmiş ise câiz olur; edilmemiş ise olmaz. Meselâ; müteaddîd ev ve dükkânı olan bir kimse evlerinden birini vakf edip te vakfiyede dükkânlarından birinin tarafından istibdâl edilmesini şart ederse evdeki vakfiyeti istediği dükkâna nakl edebilir. Bu takdirde evin vakfiyet vasfı zail olur. Vakfiyede böyle bir şart edilmemiş ise vâkıf evdeki vakfiyeti dükkâna nakl edemez.

MÜNÂKASA: Eksiltmek, noksanlaştırmak demektir. Hayrî müesseselerin mübayaa edecekleri emtia ve yaptıracakları inşaat ve tamirâtın ihâlesi dolayısıyla tüccar ve müteahhitlerden en az bedel teklif edenin tâyini için yapılan muameleye denir. Mukâbili "müzâyede"dir.

MUNKATIÜL-EVVEL: Başlangıçta meşrut'ün-lehi olmayan vakıfdır. Meselâ: vâkıf vakfının gelirini evladına şart edip te evlâdı olmasa buna munkatiul-evvel vakıf denir.

MUNKATIUL-EVSÂT: Başlangıçta meşrut'ün-lehi mevcûd iken bir aralık munkati' olan vakıfdır. Meselâ; vâkıf vakfının zürriyetinin erkeklerine şart edip erkek evlad bir

müddet vakfın gelirini aldıktan sonra yalnız kız evlâdını terk ederek vefat edip ba'dehu kız evlâdından erkek tevellüd etse bu vakfa muntakiul-evsat denir.

MUNKATIUL-ÂHİR: Başlangıçta meşrutün-lehi bulunduğu halde sonradan bi'l-küllüyye münkariz olan vakıftır.

MURABIT: Düşmanın tecavüzünden memleketi muhafaza için hududlarda ikamet eden asker ve mücâhide denir. Bkz. Ribât.

MÜRİD: Bir mürşide intisap edip te henüz sülûk derecesine vasil olmıyan dervişdir. Tasavvuf yoluna intisap edip te ilk merhalede bulunan diye de tarif olunur. **MÜRİSAD:** Bir vakıf tamirden mütevellid borçtur. Şöyle ki, vakıf ta'mire muhtaç olup da ta'mire geliri müsâid olmaz ve ta'mirata kâfi muaccele ile istiscâra talib dahi bulunmazsa bu vakıf ta'mir olunarak ileride vakfa rücu' etmek şartıyla ahara icar olunabilir. Bu suretle kiracının tamir için malından sarf eylediği para mürsad olmuş olur ki bunu kiracı kira bedelinden mahsub su'retiyle istifâ eder.

MÜRTEZİKA: Vakfın menfaatleri kendilerine şart olunan kimselerdir.

MÜSÂFİR: Sefer maddesindedir. Sefer bir yerden diğer yere gitmek, intikal etmek mftnasındadır. Müsâfir de bu mânadadır. İstilah-ı şer'de, şeriat deyiminde, orta yürüyüşle üç günlük yere gitmek maksâdiyle köy veya kasabasından çıkan kimsedir. Vakfiyelerde müsafir tâbirinden maksâd lûgat mânasındadır.

MÜSAKAT: Bir kimsenin ağaçlarını hasil olacak hasılat aralarında taksim olunmak şartile bakıp terbiye etmek için yapılan mukaveledir ki bir nevi' şirkettir. Meselâ; bahçe yâni ağaç sahibi, bir şahsa bu bahçeye bak, ağaçlara bakıp buda, sula, hasilât şu vechile müşterek olsun deyip te o şahıs kabul etse müsakat akdedilmiş olur.

MÜSAKKAF: Sakfı yani tavanı havi binaları müştemil olan müstegaldır. Ev ve mağaza gibi. Çoğulu müsakkafattır.

MUSENNAT: Sınır ve su bendi ve su harklarının kenarlarıdır. Çoğulu müsenneyât'tır.

MÜSTAĞNEN ANH VAKF: Kendisine ihtiyaç kalmayan vakıftır. Meselâ; bir köy tamamen dağılıp orada cemaatle namaz kılacak kimse kalmasa köyün camii müstağnen-anh olur; yani vücuduna ihtiyaç kalmaz. Bunun gibi bir kasabanın gaz yağı lambalarıyla tenvirine ait bir vakıf olup ta sonradan bu kasaba elektrikle tenvir olursa bu vakfa da ihtiyaç kalmamış olur. Müessesât-ı hayrîyeden bir vakıf böyle müstağnen-anh hale gelirse buna âid varidat selahiyetli makamın re'yi ile vâridatı ihtiyacını korumayan aynı cinsden diğer bir hayrî müesseseye sarf olunur. Müstağnen-anh kalan nefsi hayrî müesseseye

gelince, bunların arsa ve enkazı, bir re'ye göre vâkıfa ve vefat etmiş ise varislerine rücu' eder. Varisleri yoksa veya ma'lum değilse aynı cinsden başka bir hayır müessesesine sarf olunur. Diğer bir içtihadâ göre vakıf ve varislerine rücu' etmeyip aynı nevi'den bir vakfa verilir. Mesela bir köyün ahalisi dağılıp mescidi bi'l-küllüyye muattal kalsa enkaz ve arsası vâkıfa veya vârislerine rücu' eder ve diğer içtihadâ göre enkâzi ile yakınında olup mescîdi olmayan bir köyde mescîd yapılır ve arsa da bu mescîde tahsis olunur.

MÜSTEGÂL: Hayrî cihetlerin idâresi için iktiza eden galle ve vâridatı getirmek üzere vakfedilmiş olan maldır. Çoğulu müstegallât'tır. Bağ, bahçe, han, hamam ve arâzî gibi gayr-i menkûle ve nemalandırılması meşrut paraya ve vakfı adet olan menkûllere ve gedik tâbir olunan lazım aletlere şâmidir. Bir yerde müsakkafat ve müstegallât-ı mevkûfe denerek müstegallât, müsekkafât mukabili zikir olundukta müsakkaf olmayan müstegâl murad olunur.

MUSTAHLAS GEDİK: Başka yere nakl edilmek üzere kadîm mahallinden tahlîs olunduğu halde ahâr mahalle nakl edilemeyen gediktir. Mülkü muhterik olan gedige de müstahlâs gedik denir. Bu tâbir gedigin müstekâr olduğu mahallin arsa halinde Olduğunu ima içindir.

MÜSTEHIKKUL KAL' OLARAK KIYMET: Makluan kıymetten kal' ücreti tenzîl olunduktan sonra kalan kıymettir. Müstehikkul kal' olarak kıymet, makluan kıymetten kal' yâni sökme ücreti mikdarınca az olur.

MÜSTEKÂR GEDİK : Muayyen bir gayr-i menkulde kararı bulunan gediktir. Bkz. Gedik.

MÜSTESNÂ EVKÂF: Evkâf idâresinin mürâkabesi olmaksızın doğrudan doğruya mütevellîler tarafından idare olunan vakıflardır. Eizze ve guzât vakıfları gibi.

MÜŞÂRUN-ALEYH : İlim veya resmî mevkii yüksek olan zatlarda kullanılır. Yüksek ilim ve irfân sahibidir. Müşârün-ileyh yorulmaz bir sa'y ile daima çalışmış ve ömrünü tahsil ve tettebbu' ile geçirmiştir. Tesniyesinde müşârün-ileyhim çoğulunda müşârünileyhim denir. Bir veya ikisi kadın olup diğeri erkek ise yine böyledir. Kadın ise miüşârün-ileyhâ, tesniyesinde müşârün-ileyhimâ denir. Çoğulu müstâ'mel değildir. Bkz. Mümâileyh, Mezbûr

MÜŞRİF-İ VAKF: Mütevellînin tasarrufatını mürâkabe altında bulundurmak üzere tâyin olunan kimsedir. Buna nazır da denir.

MÜTEFEVVİZ: Tedâvül kabiliyetini haiz müsakkafat ve müstegallât-ı mevkûfede tasarruf hakkını vakıf tarafından telakkî ve tefevvuz eden kimsedir. İcâreteyn ve mukataalı vakıflarda olduğu gibi.

MÜTEKELLİM ALE'L-VAKF: Vakfın müteveffîsi demektir.

Mütevellî ve mütevellî mânasında olan kayyim tâbirinin mürââfidir. Orfümüzde istimaller terk olunmuştur

MÜTEVELLÎ: Vakıf işlerini idare ve rü'yet etmek üzere tâyin olunan zattır. Medenî Kanunun idâre uzuvları dediği kimseler mütevellî demektir. Mütevellî her hangi bir şahıs olabilir; yeter ki mütevellî olmak için lazım olan vasıfları haiz olsun. Bazı vakıflar, vakıflarının tevliyyetini makamlara şart eylemişlerdir. Bu kabilden olarak Fetva Emîni olan zata, şehrin kadısına veya valisine meşrut vakıflar vardır ki bunlara Makama Meşrut Vakıf denir. Vakıflar Kanunu ile bu gibi vakıflar zabt olunmuştur. Bir vakfın mütevellisine o vakfın nezâreti tevcih olunmaz.

MÜTEVERRÎ: Memnû' ve haram olan ve günah ve hürmet şüphesi bulunan şeylerden sakınan zattır. Binâ'en-aleyh vâkıf vakfiyesinde inşâ ve vakfettiğim Cami-i şerife müteverri' bir zat imam tâyin olunsun diye şart eylese Camie tâyin olunacak imam efendi de bu vasıfların vücudu aranmak iktizâ eder. Bittâbi' bu vasıf o zatın zahiri haline göre takdir edilir.

MÜTTEKÎ: Haram ve memnû' olan şeylerden sakınan kimsedir. Müteverri' ile müttekî arasındaki fark, müteverrinin haram ve memnû' olan şeylerle beraber hürmet şübhesi bulunan fiil ve hareketlerden kaçınmasıdır.

MUVAKKİT-HÂNE: Bazı cami' avlularının bir köşesinde vakit tâyini için yapılan binalardır. Bu binalarda vakit tâyinine yarayan saat, rubu' tahtası vesâire gibi alât bulunur. Muvakkit tâyin olunan zat sabah ve akşam, saatleri ayarlar ve mühtâc-ı ta'mir olanları ta'mir eder. Gelip geçenler de buradaki saatlere bakarak vakti öğrenir ve saatlerini düzeltirler. Ekseriyetle muvakkitler hey'et ilmine vakıf zatlardan intihâb olunurdu. Bunlar yukarıda zikrolunan hizmetlerle beraber müracaât edenlere hey'et ilmi okuturlardı. Rasadhânemizin kurucusu muhterem alim merhum hoca Fatin Efendi ilk hey'et derslerini İstanbul'da Sultan Selim Cami' muvakkiti Fatih Ders-i â'mlarından merhum Hüseyin Efendi'den almış nihâyet en büyük hey'et alimi derecesine yükselmiştir. En yakın zamâna kadar medreselerde hey'et ilmi tedris olunur ve müneccimbaşılar buradan yetişen zatlardan intihab olunurdu.

MÜVELLA: Mahalli hakimın bakmasına mâni' bulunduğu hallerde, hukûkî bir ihtilâfı hal ve fasletmek üzere valiyül-emir tarafından tâyin olunan husûsi hakimdir.

MÜZÂRAA: Bir taraftan arâzî diğer taraftan amel yâni ziraat olmak ve hasılât aralarında kararlaştırdıkları vechile taksim ohinmak üzere yapılan mukaveledir ki bir nevi' şirkettir. Meselâ; tarla ve tohum bir taraftan, amel ve makine ve öküz diğer taraftan veya tarla bir taraftan, tohum ve amel diğer taraftan veya tarla ve tohum ve öküz ve makine bir taraftan, ve yalnız amel diğer taraftan

olmak üzere mukavele yapmak birer şirket-i müzâraadır ve bu her üç nevi' sahibidir.

MÜZÂYEDE: Ziyâdeleştirmek, artırmak demektir. Vakıf akarların icârı ve hasılâtının satılması gibi hususlarda en fazla bedelle talib olana verilmek üzere artırmaya çıkarılması demektir. Mukabili "münâkasa" dır.

N

NAKİP: Bir cemaatin büyüğü, bir cemaatin işlerine bakan zat tekyelerde şeyh vekili bulunan zat. Nakibü'l-eşrâf, şürefa ve Sadet-i Kirâmın yâni Peygamber (S. A.) sülâlesinden gelen zatların umûr ve husûslarına bakmaya resmen memûr olan zatnakibü'l-eşrâf kaymakamı, taşralarda merkezdeki nakibü'l-eşrâf makamına kaim olmak üzere tâyin olunan kimseler.

NAKİB-İ İMÂRET : Nekâbet maddesindedir. Nekâbet, şerefilik, ululuk manasına gelir. Vakıfda nakib, yardımcı mânâsında kullanılmıştır. Buna göre nakib-i imâret şeyhinin yâni müdirinin yardımcısı ve imâret işlerinin görüp gözetici demek olur.

NARH – NARK : Satılık şeyin tâyin olunan bahasıdır. Arapça'da sî'r denir. Çoğulu es'ârdır. Es'âr ve tes'îr narh koymak manasındadır.

NAZIR: Görüp gözeten demektir. Vakıf istilâhında, mütevellî mânâsında kullanıldığı gibi mütevellînin tasarrufatına nezâret etmek üzere, vakıf tarafından veya hakim tarafından tâyin olunan zattır.

NÂZIRI İMARET: bkz. İmâret Nazırı.

NAZIR-I VAKF: Mütevellînin tasarruf ve muâmelelerine nezâret ve bunları mürâkabe altında bulunduran zattır. Bazı memleketlerde nazir mütevellî manasında müsta'meldir. Nazir mütevellînin tasarruf ve muâmelelerine müdâhale etmeyip yalnız bunların vâkıfın şart ve vâkıf ve meşrûtün-lehlerin menfa'âtlerine muvâfık olup olmadığını tetkik eder ve icâbında istişâri mahiyette tavsiyelerde bulunur. Yolsuzluk vuku'unda selâhiyetli mercileri haberdar eder. Bazı vakfiyelerde vâkıflar vakıflarına nâzır tâyin eylemişlerdir. Bir vakfın nâzırına o vakfın tevliyeti ve mütevellîsine o vakfın nezâreti tevcih olunamaz.

NEKKAD-I KENDÜM: İmârethâne ve hastahâne gibi vakıf müesseselerde buğday ayıklayıp temizleyen demektir.

NEKKÂD-I ÜRZ: İmârethâne ve hastahâne gibi hayrî vakıf müesseselerde pirinç ayıklayan demektir.

NEKKAD: Müessesât-ı hayrîyye hademesinden vakt-ü zamanında vazifeleri başına gelip gelmeyenleri

noktalayan ve gelmeyenlere tenbihâtta bulunarak devamsızlıkları tesbit eden vazife sahibidir.

NESL: Zürriyet demektir. Erkek ve kız çocukları ve bunların ferî'lerini ifâde eder.

NESLEN BA'DE NESLIN: Nesil nesil demektir. Te'bid ifâde eder. Batnen ba'de batnin gibi tertibe delâlet etmez. Meğer ki isti'mâl olunan beldede batnen ba'de batnin manasında müteâref olsun. Meselâ; vâkıf vakfiyesinde bazı emvaâ vakf edip, vakfımın vâridâtı neslen ba'de neslin evlâd ve evlâd-ı evlâdına verilen ve ba'del'inkırâz furakaya sarf oluna diye şart etse her hangi batında olursa olsunlar vakfın vâridâtı mütesâviyen onlara verilir.

NEZARET : Lûgatte bakmak demektir. İstilahda görüp gözetmek, mürâkabe etmek manasındadır.

NIKZ-I VAKF: Vakfın enkazıdır ki asl-ı vakıfdandır.

NİZÂMLI GEDİK: Sultan Mahmud haremeyn icâreteynli vakıf gedikleridir ki te'min-i deyn etmeleri nizâm iktizâsından olduğundan bu gibi gediklere nizâmlı gedik denmiştir.

NUKÛD-I MEVKÛFE: Vakfolunan paralardır. Vakf olunacak malın akar olması icâb ettiği halde örf ve teâmüle binâen para vakfı da tecviz olunmuştur. Meselâ, bir kimse 10.000 lira vakf edip bu para ahâra ikrâz edilerek nemâsı ile... mekteb talebesinden fakir olanlara senede birer kat elbise yaptırılmasını şart eylese bu vakıf nukûd vakfı olur.

NÜZÛL ANİL-VAZİFE: Mütevellî, câbi gibi cihet sahiblerinin başkalarına tevcih edilmek üzere üzerlerindeki cihetten vaz geçmeleridir.

Ö

ÖRF: İyi adet manâsındadır. İşde de, sözde de kullanılır. Adet iyi ve kötü olabilir; fakat örf daima iyi olan iş ve sözdür.

ÖRF-İ BELDE GEDIĞİ: Yerden bir nevi' daimi intifa' hakkıdır. Şöyle ki İzmir ve Manisa ve Bursa gibi şehir ve kasabalar dahilinde bazı mülk arsalar üzerinde bina yapmak ve ağaç dikmek ve bunların o yerde kalması mukabilinde arsa sahiplerine seneden seneye muayyen bir ücret vermek üzere ihdas edilen intifa' hakkına örf-i belde gediği denmiştir. Bu hak tapu dairelerinde de kabul olunarak bina ve ağaçlar ayrı ve yerleri, sahipleri namına ayrı olarak kayd olunmuş, yer kiralı ve bazılarındanin örf-i beldesinden işareti konulmuştur. Meselâ; ilk mukavele yapan arsa sahibi Hasan Ağa namında bir şahıs ise Hasan Ağa'nın örf-i beldesinden denmiştir. Bu yerlerde tasarruf hakkı bina ve ağaç sahiplerine aittir.

Arsa sahipleri yalnız tâyin olunan ücreti isteyebilir hatta bu ücreti artıramazlar.

P

PAFTOS GEDIĞİ: Şehir ve kasaba haricindeki bazı arziden diami surette intifa' hakkıdır. Şöyle ki; İzmir ve Manisa ve Bursa gibi şehir ve kasabalar haricinde bazı arâzi üzerine bina yapmak ve ağaç ve bağ dikmek ve bunların lâ nihâye durması mukabilinde yer sahiplerine her sene muayyen bir ücret vermek üzere ihdâs olunan intifa' hakkıdır. Bu haklar da tapuya kayd olunarak bina ve ağaç, bunları meydana getirenler ve yerleri sahipleri namına kayd olunmuş ve bu hakka paftos gediği denmiştir. Bir tevhid-i icthâd kararında bu yerler ağaç ve gürüm zâil olduğu takdirde sahiplerine veya varislerine rücu' edeceğine karar verilmiştir. Bu gedikler hakkında (Mukarrerât-ı Samiye ve Adliye) adlı eserin üçüncü kısmının 61 inci sahifesinde münderic nizamnâmede bu gedikler hakkında tafsilât vardır. Bu gediklere dair tam bir fikir edinmek için nizamnâmenin bunlara müte'allik fikrasını aynen nakledelim.

(Mülk arsalar üzerinde ashâbı tarafından örf-i belde namıyla vaz' olunmuş gedikler tasarrufudur ki yerleri hakikaten arz sahiplerinin mülkleri olmakla gedik sahipleri senevî takdir olunan icâresi her ne ise onu verip olvechile bina ve eşcâr için hakk-ı karara mâlik olmuştur. Bunların yerlerinin bey'i mahkemede ve binaların ferağı yer mutasarrıfları huzurunda icrâ ve gedik için yüzde beş harc-ı ferağ ve yüzde iki buçuk harc-ı intikal yer mutasarrıfları tarafından ahz-ü istifâ ve senedi onlar tarafından it'a kılınır. Yer mutasarrıflarının bu imtiyâzı çünkü bunlar binanın hal'i ile bina masraflarını yerlerinden ihrâç ve ahâra icâre veyahut bil'ibka tezyid-i icâre gibi mülkiyyet hukukîyle keyfe ma-yeşa, mutasarrıf ve hasbe's-şart muktedir olamamalarına ve icâre-i mukarrere esâsen cüz'i bir şey olduğundan bu tahsisâtla ecr-i misli tekml etmiş olacaklarına ma'tuf olarak bir kaide-i kadîme bulunmuştur. Binâen-aleyh işbu binaların bey' ve hibeleri yer sahiplerinin temessükleriyle icrâ oluna gelip vefat vukuunda vereseye, verese olmadığı surette Beytül-mâle kalır. Bunlarda mahlûl kalmak kaidesi cari değildir.) (Dipnot: Ferağ ve intikal harçlarının yer sahiplerine verilmesi hakkındaki kaideyi kadime kanun hükümlerine muhalif olduğundan, 329 tarihinde terk olunarak diğer ferağ ve intikal harçları misillu muameleye tabi' tutulmuştur.)

Bu nizamnâmenin hatemesinde de şöyle denilmektedir. (Karşıyaka gibi İzmir'in havalisinde bazı arâzi-i emîrîyye ve mevkûfe mutasarrıfları bu yerlerini bina ve bağ yapmak ve eşcâr gars etmek üzere senevî bir icâre takdiriyle ahâra icâr etmiş olduklarından bu veçhile gedik i'tibar olunanların kaffe-i ahkâm ve şerâ'it ve muamelâtta yer ve binası vakf olupta mülk olarak gedik vaz' olunan akarât ile mülk arsalar üzerinde gedik i'tibarı verilen müstegallâttan hiç bir farkı yoksa da haric-i şehirde

oldukları için bunlara paftos ve dahil-i şehirde olanlara gedik namı verilmiştir.

R

RAVZA-İ MUTAHHARA: Ravza bahçe demektir. Çoğulunda riyâz denir. Ravza-i mutahhara Nebiyy-i zişân Efendimizin Medine-i Münevver'e'deki Merkad-i Mübârekeleridir.

REHN-İ KAVİ: Kıymeti borç miktarı veya daha az olan ve medyunun temerrüdü halinde kıymeti borcu ifaya kâfi olan rehindir. İster menkul isterse gayr-i menkul olsun.

RAKABE: Aslında boyun demektir. Bir şey'in zatına ve maddi vücuduna da rakabe denir.

RAKABE ETMEK: Bir vakfın gallesini "gelirini" vakfın aslına ilave etmektir.

REŞİD: Umûr ve mesâliha vâkif olup şer' ve aklın hilâfına malını sarf ve israfdan çekinen kimsedir.

REY'İ VAKF: Rey' ziyâde ve nemâ demektir. Bu mülâhaza ile vakfın galle ve varidâtına rey'i vakf denir.

RİBAT: Bağlamak mânasında olan rabt maddesinden isimdir. Bağ demektir ve müfâale babından mürabata gibi mastardır. Sınır ve derbentlerde düşmanın tecavüzünden memleketi muhafaza için hazır ve amâde olmak mânasındadır. Bu münasebetle hudûd ve derbentlerdeki asker ve mücâhidlerin ikâmet ettikleri kışla ve tekyelere ribat denmiştir. Bir de at sürüsüne ribat denir.

RİBH: Ticaretten hasil olan kazanç, faidedir. Paranın faizine de ribh denir.

RİBH-İ MÜLZEM: Hukukî bir muamele ile borç haline getirilen ribh(faiz) demektir.

RİTL: Yüzotuz dirhemdir. Kamus'un beyanına göre iki nevi' ritl vardır. Biri Şami, diğeri Bağdadi, Şami ritl 480 dirhem ve Bağdadi ritl 128 dirhem ve bir dirhem yedi cüzde dört cüzüdür. Bazı beldeler ahalisi orta vücutlu bir adamın iki avcu dolusu zahire istiab eden ölçüye ritl derler ki bu da 128 kûsur dirhemdir. Hicazda isti'mâl daha muhtelifdir. Trablusgarpte ritl yerine cerre istimal olunur. Her cerre altı gıraf ve her gıraf 560 dirhemdir.

RUSÛM: Resmin çoğuludur. Resim, malî istılahta, vergi manasındadır.

RUSÛM-I ÖRFİYYE : Şer'i resimler gibi olmayıp hükümdar tarafırdan alınması emr olunan veya istifası örf ve adet cümlesinden olan resimlerdir. Çift bozan akçesi gibi.

RUSÛM-I ŞER'İYYE: Rüsüm, resmin çoğuludur. A'şar gibi şer'an alınması câiz olan resimlere Rüsüm-ı Şer'iyye denir.

RÛŞD: Salâh ve hüsnü tasarrufdan ibarettir.

S

SADAKA: Sevap için ivazsız olarak fakirlere temlik olunan maldır. Hizmet mukabili olmayarak fukaraya verilen mallar da sadaka kabilindedir. İvazsız olarak zenginlere verilen mala hibe ve hediye denir.

SADAKA-İ MEVKÛFE: Vakıf tasarrufu için kullanılan sarih lafızlardandır. Vakfettim, habs eyledim gibi.Sadaka-i mevkûfe kıldım da denebilir ve bu sözle de vakıf vücud bulur.

SADAKA-İ MÛEBBEDE: Sadak-i mevkûfe gibi elfâz-ı vakıfdandır.

SADRİ – SADRİYE: Lûgatte bir çok mânalara gelen ve bu meyânda göğüs mânasına olan sadr'dan nisbet sigasıdır. Çocuk babaya nisbetinde sulbî, sulbiye diye ifade olunduğu gibi. Anaya nisbetinde sadri ve sadriye diye ifade olunur. Meselâ, Sulbi oğlum ve sulbiye kızım ve kadın ise sadri oğlum ve sadriye kızım denir. Nisbetin vechi sulb ve sadr tenâsül cihazının mahalli olmak münasebetiyledir.

SAKK: Farsça çek kelimesinden Arabça'ya alınmıştır. Vurmak mânasındadır ve yazılı şeye denir. İstîlâhda hakim tarafından tanzim olunan i'lam ve hüccetlere denir. Bundan bahs eden ilme ilm-i sakk denmektedir. Bundan başka sakk; halk arasında alınıp verilen senet ve vesikalara ve bunların lâfız ve ibâresine denir. Müfad ve mânasına da sebk denir. Çoğulu sükûk dur. Bkz. Sebk.

SALİH: Sü-i hal ile marûf olmayan müstakim, afif ve iyiliği kötülüğüne galib olan kimsedir. Çoğulunda sulehâ denir. Vâkif bir ciheti sulehadan bir kimseye şart etmiş ise ancak bu vasıfları haiz olanı kasd etmiş demek olur.

SAN'AT – SINÂAT: Her ikisi de sun' veya san' masdarından müştakdır. Sun; güzel işlemek mânasındadır. Amelden ehasdır. Her sun' ameldir; fakat her amel sun' değildir. Çünkü amel iyi ve kötü fi'le denir. Şu halde san'at iyi iş demek olur. Sinâate gelince, sinâat mümârese ve rûsuh ile hasil olan hırfet demektir. Bu kabil işlere de hırfet denebilirse de buna sinâat demek daha yerinde olur. San'at ve sinâat ayn-ı mânadadır. Fakat Külliyyât-ı Ebü'l-Beka'da san'at mahsusâtta ve sinâat mahsusâtın gayrinde isti'mâl olunduğu beyân olunmuştur.

SANDÛKİ: Veznedâr demektir.

SEBET: Delil ve hüccet demektir. Sened ve sebet-i yok denir ki delil ve hücceti yok demektir.

SEBK: Lûgâtte altın ve gümüş nev'inden olan madenleri kalıba süzmek mânâsındadır. Sakk, istilâhında i'lâm ve hüccet gibi vesikaların mazmununa sebk, lâfız ve ibârelerine sakk denirdi. Güyâ altın ve gümüş gibi olan meâni, kalıp mesâbesinden olan lâfız ve ibârelere süzülmüştür. Bunda meaniyi altın ve gümüşe ve lafız ve ibâreleri kalıba teşbih vardır. Vaktiyle şer'i i'lâm hüccetleri temyizen tetkik eden meşihât-i islâmiyyede mün'akid fetvahâne-i alîde bir i'lâmı nakzederken "mührü mutâbık ise de cihetle sebki noksan ve halelden hali değildir" diye bozarlardı. Hakimin mührü dairedeki tatbik mührüne mutâbık ve i'lâmın tarz-ı inşâsı halelden ârî ise de mündericâtında esâs hükümlere ve usûlü mahkemeye riâyet olunmamış demektir.

SENEDE: Lûgatte itimâd ve istinâd olunan şey manasındadır. Örfen gerek hariçte ve gerek hakim huzurunda akid ve ikrâr gibi muamelelere dair yazılan vesikalara denir. Borç senedi, satış senedi hibe senedi gibi. Kezalik hakim tarafından yazılan i'lâm ve hüccetlere denir ki senedât-ı şer'iyye tâbiri bu ma'nadadır. Senedât çoğuludur.

SEVAB: Allahın rahmet ve mağfiretine ve Peygamberin sefaâtine vesile olan amel veya amelin mükâfatıdır.

SEYYİB: Meşru' veya gayr-i meşru' bir surette erkekle mukarenet eden kadındır. Gerek kocası olsun gerek olmasın. Vakfiyelerde geçen seyyib tâbiri bu vechile tefsir ve i'mâl olunur.

SILA: İhsân ve eyilik demektir. Vakıflardan hizmet mukabili olmayarak bahş edilen menfaâtlar sıla kabilindendir.

SILA-İ RAHİM: Ziyâret veya mektupla hal ve hatır sormak veyahut maddeten yardım etmek gibi bir suretle akrabaya iyilik ve ikrâmda bulunmaktır.

SİCİL: Aslında mahkemede vekayi', uhûd ve ahkâm gibi hususlar kayd olunan büyük deftere denir. Sonraları i'lâm ve hüccetlerin kaydına mahsus defter için de örf olmuştur. Zamanımızda tapu ve nüfus defterleri gibi bazı mücelledâta da sicil denmektedir. Tapu sicili, nüfus sicili, ticâret sicili gibi.

SİKAYE – SÜKAYE: İnsan ve hayvanların su içmeleri için vakf olunan kuyu, çeşme, havuz gibi yer demektir. Mekke-i Mükerreme'de hacılara zemzem dağıtılmasına sikâyet hizmeti ve bu hizmeti gören kimseye de Ka'be Sakası denir.

SİRDÂB: Yazın sıcak vakitlerde serinlemek için yer altında ittihâz olunan mahzen gibi yere denir. İzbe tâbir olunur.

Farsça serdâb kelimesinden, sin'in üstünü esre'ye tahvîl olunarak Arapça'ya alınmıştır. Aslında su soğutulmak için ittihâz olunmuş yerler iken sıcak günlerde serinlemek için oturulması dolayısıyla muntazam ve geniş şekillerde yapılmak adet olmuştur.

SOFA: Soffe kelimesinin tahrif edilmiş şeklidir. Evlerde oda kapılarının açıldığı boşluğa ve sed ve seki gibi yüksekçe yerlere denir ve bir de sofa, çeşme ve türbelerin iki yanlarında ve kabristanlarda etrafı sed ile çevrilen boş yerlere ve âile makberlerine denir. Vakfiyelerde tesâdüf edilen sofa tâbirleri ekseriya bu mânalardadır.

SULBİ – SULBİYYE: Bir kimsenin sulbünden hasıl olma oğlu ve kızıdır. Babaya nisbette kullanılır. Bkz. Sadri-sadriye.

SULTAN: Hükümdar demektir. Nim veya tam müstakil olabilir.

SURRE: Para kesesi demektir. Osmanlı Devleti'nde Hilâfet makamından her sene Haremeyn yâni Mekke, Medine fukarâ ve ulemâsına gönderilen paraya da surre denirdi ki merâsimle bir zatın muhâfazasında sevk olunurdu. Bu merâsime (Surre Alayı) ve mahalline götürmeğe me'mur olan zata da (Surre Emini) denirdi. Bir de Surre Naibi bulunurdu.

SÜFUR: Sefr'in çoğuludur. Daha bazı mânalara gelen sefr, devletlerin hudutlarına denir ki buralarda şekâvet, hırsızlık ve kaçakçılık gibi hallere ruhsatsız içerden dışarıya ve dışardan içeriye girip çıkmaya mani' olmak üzere karakollar bırakılır. Bunlara hudût karakolları denmektedir. Bir de sefr, eşkiyânın geçit mahallerine itlâk olunur ve lüzumu halinde buralara da karakollar ikame olunur.

SÜRE: Kur'an-ı Kerim'in muhtevî olduğu 114 kısmın her birine denir.

Ş

ŞEÂİR-İ VAKF: Bulunmamaları vakfın muattaliyyetini intâc eden hayrât hademeleri ile diğer ihtiyaçlardır. Mescîde göre imâm, hatîb, müezzin ve tenvirât; hastahâneye göre doktor, hasta bakım ve hastahânenin idâresi için icâb eden âlât, edevât ve ilâçlar vesairedir.

ŞEHİD: Allah yolunda ölen kimsedir ki fıkıh istilâhında dünveyi ve uhrevi hüküm bakımından hakikî ve hükmî olmak üzere iki kısımdır. Harb meydanında ölen veya asiler ve yol kesenler tarafından öldürülen veya harb meydanında ölü olarak bulunup ta vücûdunda eser-i cerh olanlar hakikî şehidlerdir. Suda boğulan, ateşde yanan ve gurbette vefât eden ve arz hareketi esnasında enkaz veya toprak altında kalıp ölen ve Kolera ve Veba'da ve doğum

esnasında veya sonra müddet-i nifasda ve zatül-cenb gibi hastalıklar sonunda ve ilim yolunda ahirete intikal edenler, hükmen şehidirdirler. Yâni hirette şehid sevâbına nail olurlar. Bunların hükümleri fıkıh kitaplarında tafsiltâtiyle beyân olunmuştur.

ŞERÂİT-İ İSTİBDÂL: İstabdâl sahih olmak için vücudu lazım olan kayd ve şartlardır. Vakıf akarın intifâ' edilemez bir hale gelmesi veya vâridâtı masrafını korumaması, hâkimin izni ve hükümdarın müsaâdesi ve bedel olarak alınacak akarın mahâl ve mevkiinin vakıf akarın mahâl ve mevkiinden şeref ve rağbetce dün olmaması ve nakd ile istibdâlde gabin bulunmaması gibi hususlardır. Zarûret ve hakimin izni gibi şartlar istibdâli meşrut olmaan vakıfların istibdâlinde aranır. Vâkif tarafından istibdâl şart edilmiş ise bu gibi şartlar aranmaz; ancak zarurete mebni yapılacak istibdâlde olduğu gibi meşrut istibdâlde de gabin-i fahiş olmamak ve müstebdelin mevkii müstebdelün-bihin mahal ve mevkiinden şeref ve rağbetce dün bulunmamak şarttır.

ŞERÂİT-İ VAKF: Vâkıfın vakfına müteallik arzularını ifâde eden beyanlardır. Vâkıfın şartları vakfettiği malların sûret-i idaresine, varidâtın suret-i tahsisine ve vakfını kimlerin idâre edeceklerine tealluk eder. Meselâ; bir kimse müteaddid gayr-i menkul vakfederek bunlar icâre-i vâhide ile icâr edilerek hasıl olan mebalîğden... liranın... camiin imamına..... ve..... liranın..... camiin hatibine ve.... liranın her iki camiin sair ihtiyaçlarına ve fazla kalan mikdarın batnen ba'de batnin evlâdına verilmesini ve vakfının hayatta oldukça kendisi ve vefatından sonra ekber ve aslâh evlâdı tarafından idâre olunmasını takrir ve beyan ile vakfının idâre suretine ve gelirin sarf suretine ve tevliyyetin kimin tarafından idâre olunacağına müteallik arzularını ifade etmiş olur. Bunlara mümasil diğer muhtelif şartlar da der-meyân olunabilir. Vâkıfın, şer'a ve vakfın mahiyet ve hükmüne muvafık olan şartlarıyla amel olunmak iktizâ eder.

ŞEYH-İ İMÂRET: İmâreti idâre ve müsâfirleri ağırlayıp ve fakir ve muhtacları kabul ile ikrâm eden zattır.

ŞEYHÜ'L – İSLÂM: Bidâyette halk arasında tahaddüs eden münzaa ve ihtilâfları ilmen halle muktedir, fazl ve ilmiyle müştehir en yüksek zevata verilen bir unvan iken sonraları resmiyet iktisab ederek Müfti ve Kadıların ve Tarik-ı ilmiyenin mercii olmak üzere padişah tarafından iftâ makamına tâyin olunan zata itlak ve tahsis olunmuştur.

Osmanlılar'da İkinci Sultan Murad devrinde ilk evvel Şeyhü'l-islâm olan Mehmed Şemsüddin-i Fenâri Efendi'dir. Bu makama çok büyük ve fazilet sahibi alimler getirilmiştir. En meşhurları Şemsüddin-i Fenâri, Molla Hüsrev Mehmet Efendi, Molla Gürani, İbn-i Kemal Ahmed Şemsüddin Efendi, İbnüs Su'ud, Hoca Sa'düddin Efendi, Yahya Efendi'lerdir. 124 Şeyhü'l-islâmın hal tercemeleriyle el yazılı cevap ve imzalarını taşıyan

fetvâları 1334 tarihinde Matbaa-i Âmire'de tab'olunan İlmiyye Salnâmesi'nde mündericidir.

ŞİFÂ-İ ŞERİF: Hazreti Peygamber Efendimiz'in ahvâl ve ahlâk-i celilelerini beyân ve tavsif için te'lif kılınan meşhûr eserdir ki müellifi hicri 526 tarihinde vefat eden Ebül-fazi Kaadi İyâz bin Musa nâm zattır. Esere dair bir çok şerhler yazılmıştır. En meşhûru Aliyyü'l-kaarinin iki ciltten ve Omerü-arâzînin dört ciltten ibaret olan şerhleridir. Bazı vakfiyelerde bu eserin okunması ve medreselerde tedris olunması şart kılınmıştır.

ŞURÛT-İ VAKF: Bkz. Şerâit-i vakf.

T

TABBÂH: Pişirmek manâsında olan tabh masdarındandır. Hastahâne, İmâret ve Tekye gibi müesseselerde yemek pişirip hazırlayana itlak olunur.

TAHSİSÂT: Tahsîsin çoğuludur. Tahsîs lûgatte bir şey'i yalnız bir husûsa hasr ve tâyin eylemek demektir.

TAHSİSÂT KABİLİNDEN VAKF: Arâzi-i emîrîyyeden iken irâsdi (Bak. İrsâdi vakıf) bir şekilde vakf edilmiş olan yerlerdir ki üç kısımdır.1-) Rekabe ve tasarruf hakkı hazine kalarak yalnız mîrî menfaâtleri (a'şar ve rusûm) hükümdar tarafından bir cihete vakf ve tahsis olunan yerlerdir. 2-) Rekabe mîrî nienfaatleri hazine kalarak yalnız tasarruf hakkı hükümdar tarafından bir cihete tahsis olunan yerlerdir.3-) Rekabesi hazine kalarak hem tasarruf hakları hem de mîrî menfaatları bir cihete tahsîs olunan yerlerdir. Bkz. Tahsis-i Sahih, Tahsis-i Gayr-i Sahih.

TAHSİS-İ GAYR-İ SAHİH: Hazineye ait bir kısım vâridâtı hazine istihkâkı olmayan bir cihete tahsistir. Buna irsâd-ı gayr-i sahih de denir. Bu nevi' tahsislerin ibtali cizdir.

TAHSİS-İ SAHİH: Hazineye ait bir kısım varidatı hazinenin masraflarından olan bir cihete tahsistir. Hükümdar tarafından doğrudan doğruya veya onun izniyle başkaları tarafından yapılabilir. Bu kabil tahsislerin iptali caiz değildir. Yalnız buna mukabil hazine maaş ve tahsisat tayin olunarak tebdil olunabilir.

TAPU: Türkçe olup itaat ve inkiyad manasındadır. İstilâhda, arâzînin tefvizi mukabilinde peşin alınan paraya ve me'mur tarafından verilen senede itlak olunur. Bâ tapu tasarruf olunan tâbiri tefviz suretiyle ve senedle tasarruf olunan demektir. Arâzînin âhara tefvizine ve suret-i iktisab ve tasarrufu mübeyyin sened i'tasına memur olanlara tapu memuru denir.

TA'VİZ BEDELİ: Ta'viz karşılık ve bir şeyin mukabili demektir. Vakıf istilâhında, mukataalı ve icâreteynhi gayri menkullerin, mutasarrıflarına temlikî mukabilinde alınacak bedele itlak olunur.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun dördüncü bâbı ile tanzim olunan hükümlere göre vakıf gayri menkullerin mükataaya ve icâretyne bağlanması men' olunmuş ve kanunun neşri zamanında mevcut mukataalı topraklarla icâreteynli gayri menkullerin mülkiyetleri bir senelik mukataa ve icâre-i müeccelelerinin yirmi misline muâdi1 bir ivaz karşılığında bu arâzî ve ebniyyenin mülkiyetleri mutasarrıfları namına tapuya tescil olunarak vakıfla alakaları kesilmiştir.

TEÂMÛL: İsti'mali çok olandır. Adet mürâdifidir. Meselâ; şu nevi' menkullerin vakfı müteameldir denir ki nâs arasında bunları vakf etmek adettir demektir.

TEBERRU: İ'tası vâcib olmayan bir şeyi diğer bir kimseye terk ve ihsan etmektir, hibe, sadaka, hediyeye ve ibhâya şâmilidir.

TEBZİR: İnsan malını yerinin gayride sarf etmektir. Lüzum mikdarından fazla sarfa israf denir. Tebzir ile israf arasında fark tebzir, yersiz ve israf, mikdardan fazla sarfdır. Bkz. İsrâf.

TEFTİŞ MAKAMI: Medenî kanunda idare uzuvlarının yâni mütevellilerin idare ve muamelelerini mürakabe ve bazı hallerde tesis işlerini tanzim ve lazım gelen tedbirleri ittihaz eden rnakamdır ki tesis gayesine göre devlet, vilâyet ve belediye ve köyden hangisine ait ise onun teftişine tâbidir. Bir tesis müteaddid şahsiyet-i hükmiyyeye "hükmi şahsiyete" taalluk ediyorsa teftişi hangisinin yapacağı kanunda gösterilmemiş olduğu gibi devlet, vilâyet ve belediye ve köye müteallik vakıflarda bu vazifenin hangi memur veya teşekkül tarafından ifa olunacağı tâyin olunmamıştır.

TEFVİZ: Lûgatte, bir kimsenin işini birine havâle ve tevdi' etmek mânâsındadır. Arâzî istilâhında mîrî arâzînin tasarruf hakkının müzayede veya takdir-i bedelle bir şahsa ihâle ve terkinden ibarettir.

TEMESSÛK: Mesk maddesindedir. Sıkıca hıfz etmek ve sığınmak mânâsındadır. Hıfz ve istinad edilmek münasebetiyle senetlere temessük denir. El-yevm ekser köylerimizde alım ve satım, ödünç para alıp verme gibi muamelelere dair alınıp verilen senetlere temessük denir. Bundan başka vaktiyle evkâf memurları ve mütevelliler tarafından vakıf yerlerin tasarrufuna dair verilen vesikalara temassük denildiği gibi mîrî arâzîde feraağ ve mahlûlat vukuunda sahib-i arz "arâzî sahibi" i'tibar olunan timar ve zeamet eshabı ve bir aralık mültezim muhassıllar tarafından verilen tasarruf vesikalarına da temessük denirdi.

TEMETTU': Kar ve kazanç demektir. Akarât-ı mevkûfenin icârî ve hasılatının satılması suretiyle temin ve ahâra ikraz olunan vakıf paraların nemâsından elde edilen kar ve menfaate itlak olunur.

TESBİL: Vakf etmek mânâsındadır.

TESCİL: Bir i'lam veya hüccetin mahkeme sicil defterine ve resmîyet verilmek istenilen bir şeyin mahsus defterine kaydına tescil denir. Vakfın lüzumuyla hükme de tescil denir. Meselâ, bir kimse bir malını vakf edip tâyin eylediği mütevellîye teslim ettikten sonra vakfından dönerek mütevellîden geri almak isteyip te bil-muhâkeme hakim vakfın lüzumuna hükmetse buna vakfın tecîli denir.

TESCİLİ İSTİBDAL: Feshi kabil ve bozulmamak için istibdalın sıhhat ve lüzumu ile hükmetmektir.

TESCİL-İ VAKF: Hakimın bir vakfın lüzumuyla hükmetmesidir. Bkz. Tescil.

TE'SİS İDÂRE UZVU: Medenî Kanunda tesis yâni vakfı idâre ve temsil eden kimsedir. Bir veya müteaddid olabilir. Bunları vâkıf tâyin eder; etmemiş olursa teftiş makamı tâyin eyler.

TEVKİ'-TEVKİİ: Tevki'; tefsil vezninde bir şeyi meydana getirmek mânâsındadır. İstilâhda vesâika konan nişana itlak olunur. Aslında masdardır. Sonra berat ve evâmir-i Sultaniyyeye vaz ve keşîde kılınan padişah nişânesine itlak olunmuştur. Tesire medâr olduğu için hatt-ı hümâyun "padişah hattı" ve tuğra ve sahn-ı vüzerâ ve hüccetlere yazılan hakimlerin imzası gibi "kaamus tercemesi" ferman ve beratlarla tevki' denilen nişâne-i padişahiye çeken me'mûra (tevkii) "Tevkii Efendi" denir. Müvekki-i sadr-ı kitab, kitabın balâsını imza eden demektir.

TEVSI-İ İNTİKALLİ GEDİK: Resmi verilip intikalî tevsi' olunan ve bu suretle mutasarrıflarının muayyen mirasçılara intikal eden icâreteynli vakıf gedikleridir.

TİLÂVET: Kur'an-ı Kerim okumak demektir. Bir kavle göre her kelâmı okumağa tilâvet denir. Kırâet eamdır. Her kelâmı okumağa kıraet denir.

TULÛ-I GALLE: Vakıf gelirinin husule gelmesi demektir ki vakfına göre tebeddül eder. Şöyle ki mevrûattan olan gallenin tulûu, ekilen şeylerin yetişip tane bağlaması veya intifa edilir bir hale gelmesi ve semerelerden ibâret olan gallenin tulûu, meyvelerin yetişip âfetten emin bir dereceye gelmesi ile ve icâre bedellerinden ibâret olan gallenin tulûu taksit zamanlarının hulûlüyle vuku' bulur.

U

UHT: Kız kardeş manâsındadır. Çoğulu ehavâtdır ki kız

kardeşler demektir. Baba ana bir kız kardeş olursa uht li-ebeveyn, baba bir olursa uht lieb, ana bir kız kardeş olursa uht li-üm kelimeleriyle ifade olunur.

UKBÂ: İsimdir. Bir işe terettüb eden ceza demektir. Dünyadaki amellerin mükâfat ve mücâzât mahalleri olduğu için alem-i âhirete alem-i ukbâ, dâr-ı ukbâ denir. Ceza âlemi demektir. Mukabili dâr-ı dünyadır.

UKIYYE-VUKIYYE : Arapça 400 dirhemdir. Ekseri eski vakfiyelerde, atık kanun ve nizâmlarda vukiyye tarzında kullanılmıştır.

UMÛR-I HAYRÎYYE: Umûr emrin, çoğuludur. Emir iş ve umûr-ı hayrîyye fâide ve hayırlı işler demektir.

UMÛR-I TEVLİYYET: Vakfa ait olup mütevellî tarafından görülmesi iktizâ eden işlerdir. Vakfın malını muhafaza, hüsnü idâre, tamire muhtaç olan musakkafatını tamir, vakfın vâridâtını vâkıfın şartı mucibince sarf, vakıf mallara hariçten vuku' bulacak tecâvüzü men' ve icâbı halinde vakfın leh ve aleyhinde dava ve muayyen müddetlerde alakalı makamlara hesap verme mütevellîye ait vazifelerdendir.

Ü

ÜCRET-İ MÜECCELE: Te'cîl olunmuş ücret demektir. Ücreti muaccele mukabili ve icâre-i müeccele (müradifi) eşanlamısıdır. Bkz. İcâre-i muaccele, İcâre-i müeccele.

ÜNSA: Dişi demektir. Çoğulu inâs'tır. Vakfiyelerde evlâd-ı zükûr ve evlâd-ı inâs, evlâd-ı evlâd-ı zükûr ve evlâd-ı evlâd-ı inâs tâbirlerine çokça tesâdüf olunur. Lisan kaidelerine göre bunların doğru tefsir edilmesi ve anlaşılması lazımdır. Lisan kaideleri bilinmediğinden vâkıfların maksat ve lisan kaidelerine aykırı yorum yapılmaktadır. Bkz. Evlâd-ı evlâd-ı zükûr.

ÜSRÛBİ: Kurşuncu demektir. Farsça üsrûb ve sürb kurşun demektir. Üsrûbî, vakıf binalar ve kubbeler için lâzım olan kurşunları döküp hazırlayandır.

V

VÂİZ: Cami ve mescidlerde hazır olan cemate islâmi mevzûular üzerinde izâhatla va'z-u nasihatte bulunan zattır. Va'iz cemiyette en lüzumlu bir vazifedir. Her müslimin okuyup dini hükümleri öğrenmesi farz ise de okutulmayanlar ve okumayanlar ve okuyanların da bilmedikleri olabilir. Dünya ve ahiret saâdeti ise bilgiye ve dînî hükümlere riâyete mütevakıftır. Vaiz İslâmiyetin hükümleri ile beraber zamâna göre nasıl hareket edilmesi

lazım geldiğini izâhla nasihatte bulunur. Bu cihetle mev'iza islâmi bir vecibedir. Bütün İslâm Devletleri ve İslâm âlimleri tarafından va'z ve nasihate büyük ehemmiyet verilmiştir.

VÂKIF: Vakıf yapan kimsedir. Bkz. Vakf

VAKF: Menâfii insanlara ait olur vechile bir aynı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten habs ve men etmektir. Vakıf yapan kimseye vâkıf; ve vakf edilen aynı'a mevkûf ve vakfın menfaati kendilerine tahsis. ve şart olunan cihete meşrutün-leh ve mevkûfu-aleyh denir. Meselâ; bir han vakf ve gallesi ve geliri fakirlere (yoksullara) tahsis edilse bu hana mevkûf ve fukaraya meşrûnun-leh ve mevkûfun-aleyh denir.

VAKIF AKAAR: Gelir getiren vakıf, gayr-i menkul demektir. Cami, medrese, hastahâne vesâire gibi müessesâtı hayrîyyenin (hayır müesseselerinin) görüp gözetilmesi, tamir ve termîmi ve icâbında tevsi' ve yeniden inşâsı suretiyle ihyâsı için lüzumlu masrafları temin zımında vakfolunan han, hamam, bağ, bahçe gibi varidât temin eden gayri menkule denir.

VAKFA HİYANET: Mütevellinin vakıf hakkında câiz olmayan bir harekette bulunmasıdır. Vakfın bir akaarını zaruret yokken bilerek ecr-i mislinden fahiş noksanla kiralamak, vakıf akaarın kendi mülkü olduğunu iddia edip isbat ' edememek, vakfın gallesini vâkıfın şartı hilâfına sarf ve istihlâk etmek, vakfın imâr ve muhâfazasında ihmâl ile vakfa zarar vermek gibi şeylerdir.

VAKF-I EHLİ: Evlâd, evlâd-ı evlâd, akraba, ensâb vesâir eşhâsa âit vakıflardır. Mukabili hayrî vakıftır ki cami, mescid, mekteb, medrese, hastane, kütübhâne, fakirlere meşrut ve benzeri vakıflar hayrî vakıftır.

VAKF-I FUZÛLÎ: Bir kimsenin mâlik olmadığı bir şeyi sahibinin izni olmaksızın bir cihete akf etmesidir ki mâlikinin icâzetine mevkûf olur. Sahibi icâzet verirse nâfiz vermezse bâtil olur. Hatta mal sahibi icâzet vermeden evvel vakfeden o mala mâlik olsa o mal vakf olmuş olmaz. Meselâ; kimse akrabasından bir şahsın malını fuzûlen vakf edipte o şahıs bu vakfa icâzet vermeksizin verâseti vakfeden kimseye münhâsır olduğu halde vefât etse o mal vakfolunmuş olmaz.

VAKF-I GAYR-İ LÂZİM: Lüzum ifâde etmeyip feshi kabil olan vakıftır. Şöyle ki; bir kimse bir hanını vakf edip henüz mütevellîye teslim etmeden fakr-u zarurete düşür olduğundan vakfından rücû' etmek istese hakime müracaatla vakfın feshini talep eder ve hakim fesh ettiği takdirde han mülkü olarak kalır. Vefatı halinde vârisleri dahi hakime müracaatla vakfı fesh ettirilebilirler. Keza, vasiyyet tarihiyle bir malını vakf eden kimse vasiyyetinde musır olarak vefat etmedikçe o mal mülkünden çıkmaz ve her zaman vasiyyetinden kavlen ve fi'len rücû' edebilir.

VAKF-I GAYR-İ SAHİH: Şartlarını câmi olmayan vakıftır.

Vakfın şartları şöyle hülâsa edilebilir:

- 1-)Vâkıf temlik ve teberrua ehil olmak.
- 2-)Vâkıfın rızası bulunmak.
- 3-)Vâkıf mahcur olmamak.
- 4-)Vakf olunan mal akar veya vakfı müteârif menkul olmak.
- 5-)Vakf olunan mal ayn olup deyn ve menfaat olmamak.
- 6-)Vakf olunan mal muayyen olmak.
- 7-)Vakf olunan mal vâkıfın mülkü olmak.
- 8-)Vakıf münecciz olmak.
- 9-)Vakıfda hiyar-ı şart bulunmamak.
- 10-)Vakf olunacak ebniye ve eşcâr müstehikku'l-kal' olmamak.
- 11-)Gaye kurbet ve ibâdet olmak. Bu şartları ihtivâ etmeyen vakıf sahih değildir. Bkz. Vakf-ı münecciz, müstehikku'l-kal'.

VAKF-I İRSÂDİ: Bkz. İrsâdî vakıf, tahsisat kabilinden vakıf.

VAKF-I LAZIM: Feshi kabil olmayan vakıftır. Bkz. Lüzûm-ı vakıf.

VAKF-I MERİZ: Bir kimsenin maraz-ı mevtime yâni ölüm hastalığında vakıf yapmasıdır. Ölüm hastalığı ol hastalıktır ki ekseriyya anda ölüm korkusu olduğu halde hasta erkek ise hânesi haricinde ve kadın ise hânesi dahilinde olan işlerini görmekten âciz olup bu hal üzere bir sene geçmeden vefat eyleye. Eğer hastanın hastalığı daima bir hal üzere olup bir sene geçerse hastanın hastalığı müşted ve hali mütegayyir olmadıkça sahih hükmünde olur. Amma marazı şiddetlenip ve hali değişip bir sene geçmeden vefat ederse değişiklik anından itibaren vefatına kadar olan hali, maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) addolunur.

VAKF-I' MEVKÛF: Vakf olunan şeyin vakfı demektir ki muteber değildir. Meselâ; icâreteynli vakıflar kim tarafından vakf edilmiş ise onun vakfıdır. Bu yerlere mutasarıf olanlar yâni daimi kiracılar bu yerleri tekrar başka bir cihete vakf edemez çünkü, böyle bir vakıf, menfaatin vakfı demek olup menfaati vakıf ise sahih değildir. Keza, mütevellinin kendisinden bir mal ilâve ederek veya etmiyerek âhara ait bir vakfın şartlarını değiştirmek suretiyle bazı cihetlere vakf etmesi bâtildir.

VAKF-I MUALLÂK: Bir şarta muallak olarak yapılan vakıftır ki gayr-i sahihtir. Meselâ; bir kimse gaib olan oğlum gelirse veya şu hastalıktan kurtulursam... malım vakf olsun deyip te ba'dehu birinci surette oğlu gelirse ve ikinci surette hastalıktan kurtulursa dahi vakıf sahih olmaz. Yalnız emr-i muhakkaka ta'lik tencizdir. Oğlum sağ olarak falan kazadan kurtulmuş ise... malım vakf olsun deyip te vakıf zamanında oğlunun o kazadan kurtulmuş olduğu zahir olsa vakıf sahih olur.

VAKF-I MUZAF: Gelecek zamana muzaf olan vakıftır ki vakfın münecciz olması şart olduğundan vakf-ı muzaf sahih değildir. Meselâ; bir kimse falan akarımı gelecek sene başından itibaren vakfettim dese bu vakıf sahih olmaz. Keza bir kimse falan akarım vefatımdan sonra vakfolsun demiş olsa filhal vakıf vücud bulmuş olmaz. Yalnız bu vasiyyet suretiyle vakf olup vasiyyetinde musır olarak vefat eder ve sülüs-ı mali "malının üçte biri" bu vakfa müsâid olur veya fazla olup ta varisler icâzet verirse ol akarın tamamı vakf olmuş olur. Bkz. Vakf-ı Münecciz.

VAKF-I MÜNECCİZ: Bir şarta muallak ve bir zamana muzaf olmayıp filhâl hüküm ifâde eden vakıftır. Vakfın münecciz olması ve mevcut ve muhakkak olmayan bir şeye talik olunmamış bulunması şarttır. Bkz. Vakf-ı Muallak.

VAKF-I MÜRETTEB: Şartlarında tertibe delâlet bulunan vakıftır. Vakfın gallesini veya tevliyyetini evlâdına sonra evlâd-ı evlâdına batnen ba'de batnin. neslen, ba'de neslin şart ediyorum gibi bir sûretle yapılan vakıftır. Bu kabil vakıfda tertibe riâyet olunur. Meselâ; vâkıf, vakfının gallesini veya tevliyyetini batnen ba'de batnin evlâdına ve evlâd'ı evlâdına şart eyleyim dese birinci batından evlât varken ikinci batından olana galle ve tevliyyet verilmez. Diğer batınlarda da hal böyledir, yâni mukaddem batında evlâd mevcûd iken muahhar batındaki evlâd şarttan istifâde edemez.

VAKF-I MÜŞA': Hisse-i şayialı vakıftır. Gerek şuyu aslonulan gerek sonradan arız olsun vakfın sıhhatine mani olmaz. Ancak Mescid veya makbere olmak üzere bir mülkün hisse-i şayiasını (şayi hissesini) vakf etmek sahih değildir; gerek o mülk kabil-i taksim olsun ve gerek olmasın.

VAKF-I MÜŞTEREK: İki veya üç kişi tarafından tesis olunan vakıftır. Meselâ, A ve B aralarında şayiân müşterek olan han ve dükkanları bir cihet-i hayre (hayır ciheti) vakf etseler vakıf müşterek olur ve vakfiyelerinde vakıflarının idâresi, varidâtının sûreti sarfı (sarf sûreti) ve tevliyyeti husûsunda ne vechile şart etmişlerde mucibince amel olunur.

VAKF-I MÜTEÂREF: Cevâzi teâmül icâbından olan vakıftır. Vakıfda te'bid şart olduğundan vakfolunan malın akar olması şarttır. Menkulün vakfı sahih değildir. Fakat bir memlekette menkul vakfedilmesi örf ve adet halinde bulunmuş ise o menkulün vakfı sahih olur. Meselâ; arzu edenlerin okuması için kitab ve mushaf-ı şerif ve istirbah olunarak ribhi bir cihet-i hayre sarf edilmek üzere para, mekteb ve medresede isti'mal olunmak üzere mefruşat ve düğün cemiyetlerinde gelinlere âriyyet verilmek üzere elbise ve zînet eşyası ve hasılatı bir hayır cihete sarf olunmak üzere koyun ve keçi emsâli gibi hayvanat ve fukara çiftçiden tohuma muhtac olanlara ödünç verilmek üzere buğday ve arpa vesâir hubûbat vakf etmek örf

mebni sahihdir.

VAKF-I SAHİH: Aslen ve vasfen meşru' olan vakıftır. Bkz. Vakf-ı gayr-i sahih.

VAKFİYE: Vakfa dair vâkıfın takrir ve hâkimin mürâfaa ve hükmünü hâvi tanzim olunan hüccettir. Vakfiyeler ale'l-ekser şu fıkraları ihtiva eder:

- 1-)Allaha hamd u senâ, vakfın ecr ü sevâbı hakkında vârid olan ayet ve hadisler.
- 2-)Vakf olunan mallar.
- 3-)Vakf olunan malların nasıl idare olunacağı.
- 4-)Vâridatın sarf yeri.
- 5-)Vakfın kimler tarafından idare olunacağı.
- 6-)Hâkimin vakfın sıhhat ve lüzumuyla hükmü.
- 7-)Nihayet tarih ve belgenin üst tarafında hakimin mührü. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime ve Vakıflar Arşivinde müteaddit ve bazıları rnüzehheb yani altun yaldızlı vakfiyeler vardır.

VAKFİYET: Bir ayının vakfolunarak şahsi tasarruftan men' olunmasıdır.

VAKF ALE'L-ÂMME: Âmmenin yani hem zenginlerin hem fukaranın intifa' etmesi için tesis olunan vakıftır. Cami, mescid, makber, mektep, medrese ve umûmi hastahâne gibi. Bir kısım müessesât-ı hayriye vardır ki bunlardan intifa' yalnız fukaraya mahsusdur. İmâret ve hastaların yiyecek ve ilâçları gibi vakfından te'min olunmak üzere meşrut vakıf hastahânenin ve talebenin levâzımı, vakfın varidâtından ifa olunmak üzere vakfedilen hastahâne, mektep ve medrese gibi. Bu nevi' müessesâtın vâkıf tasrih etmiş olmasa bile yalnız fukara intifa' eder. Meğer ki vâkıf, bunlardan zengin ve fakirlerin intifa' etmesini şart ve tasrih etmiş olsun.

VAKIFDA KİNÂYE: Vakıf ve şartlarını takrîr ve belirtmede kullanılan zamirdir ki en yakına ircâ' olunur. Meselâ; vâkıfın Türkçe yazdığı vakfiyede vâkıf vakfının tevliyetini evvela kendine ve sonra oğlu Mehmed'e ve sonra evladına şart etti diye yazılı olsa, evladına ta'biri Mehmed'in evladına matûf olur. Binâenaleyh vâkıf ve oğlu vefat ettiğinde vâkıfın diğer oğlunun oğulları, evlâdına ta'biri vâkıfın evlâdına masrûfdur diye biz de ölen Mehmed'in evladına iştirak ederiz diyemezler.

VAKIFDAN RÜCU': Yapılan vakıftan vaz geçerek fesh etmektir. Vakf-ı gayr-i lâzımda (lüzum ifade etmeyen vakıf) vakıfdan rücu' mümkün olduğu gibi vasiyet yoluyla yapılan vakıftan da rücu' olunabilir. Yani vasiyet yapan sağlığında sözle veya filen vasiyetinden rücu' edebilir. Bkz. Vakf-ı gayr-i lâzım.

VAKIFDA ŞART-I BÂTİL: Ahkâm-ı şer'iyeye muvafık olmayan şarttır ki bununla amel olunmaz. Mesela vâkıf; vakfı hakkında mütevellinin hiyâneti hissölünsa dahi muhasebesine bakılmaması veya hiyâneti tahakkuk etse

dahi tevliyetten azl olunmamasını şart etse bu şart batıldır. Alakalı makam, hiyâneti hissölünursa muhasebesine bakar ve hiyâneti zuhur ederse tevliyetten azl ve ihrac eder.

VAKIF GEDİK: Mutasarrıfı tarafından usûlüne tevfiikan vakfedilen veya bir vakfa tahvil edilen gediktir.

VAKIFLAR KÜTÜĞÜ: Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Dairesinde vakfiye ve vakfa ait vesikalarda kayd ve tescil olduğu defterlere denir. Bugün bu daireye Vakıf Kayıtları Arşivi denmektedir.

VAKF Lİ'S-SEBÎL: Vakf ale'l-âmmeme demektir. Bkz. Vakf ale'l-âmmeme

VESSÂLE: Lûgatte bir şeyi diğere ulaştırmak onunla birleştirmek mânâsında olan vasi kökünden isimdir. İki vakfı birleştirmek için yazılan vesikaya denir. Meselâ, bir şahıs bir vakıf yaptıktan sonra diğere bir vakıf yapıp evvelki vakfına ilhak etse bu hususda yazılan vakfiye ve vesikalara vessâle denir.

VAZİFE: Vakfın gelirinden verilen maaş ve tayindir ki iki kısımdır. 1 - Hizmet karşılığı olan, 2 - Hizmet karşılığı olmayan vazifedir. Hizmet karşılığı olanda vazife ücret kabilindedir. Hizmet karşılığı olmayan vazifenin meşrutunlehine bakılır. Eğer meşrutunleh zenginlerden ise o vazife sıla (ikram) ve atıyye kabilinden ve eğer meşrutunleh fukaradan ise sadaka kabilindedir. Ücrette ücret ve sılada sıla hükümleri cereyan eder.

VAZİFE-İ ŞÂĞİRE: Boşalmış, münhal olmuş hizmet demektir. İmâmet, hitabet, muallimlik, tabiplik gibi zaruri hizmetler münhal olunca hemen doldurulur. Vakfın vâridâtının (gelir) yetersizliği halinde boşalan ve zaruri olmayan hizmetlerden tasarruf cihetine gidilir.

VEKİL-İ HARC: Hastahane, mektep gibi müesseselerde lazım olan eşya ve erzakı satın alıp tedarik eden kimsedir.

VELED-İ BENÂT: Kız çocukların erkek ve kız çocuklarıdır. Binaenaleyh kızların çocuklarına meşrut bir vakıfta, vâkıfın kızlarının erkek ve kız çocukları şarttan istifâde eder. Çünkü çocuk lafzı gibi veled lafzı da erkek ve kıza şâmidir.

VİRD: Başka manalara da gelen vird, her gece Kur'andan okunan cüz'dür. Çoğulu evrâddir. Bir vakfiyede, "Mübarek gecelerde ruhuma hediye edilmek üzere, evrâd okunacak ve okuyana da ayda şu kadar akçe verilecektir" diye şart edilmiş olsa, kandil ve Ramazan geceleri vâkıfın ruhuna hediye edilmek üzere, Kur'an'dan birer düz' okunacak demek olur.

VELED-İ HÂDİS: Vakıftan sonra doğan çocuktur ki sûret-i vakfa göre şartta dahil olur veya olmaz. Mesela, vâkıf

vakfımın gallesini çocuklarıma ve bunlar munkariz olduktan sonra fukaraya şart ettim dese vâkıf zamanında mevcûd olan ile sonradan dünyaya gelen çocukları galleye müstehik olur. Amma vâkıf çocuklarını mevcut kaydıyla tavsif veya isimlerini zikr ederek tahsis ederse vâkıfdan sonra dünyaya gelen çocuklar meşrutunlehte dahil olmaz. Mesela, vâkıf “Vakfımın gallesini bugün mevcut olan çocuklarıma yahut vakfımın tevliyyetini çocuklarım filân ve filâna şart eyledim” dese vâkıfdan sonra dünyaya gelen çocuklar şarta dahil olmazlar. Ahfadda dahi hüküm böyledir. Yâni ahfâda şartta, vakıf zamanında mevcut olan veya sonradan dünyaya gelen şartta dahil olur. Amma mevcut ahfâdın veya şu ve bu hafidlerim diye tahsisen zikrederse sonra doğanlar şartta dahil olmazlar.

VELED-İ SULBİ: Bir adamın öz çocuğudur. Manevi çocuğa ve evlâdığa şâmil değildir. Binâen-aleyh bir vakfın gallesi sulbi evlâd ve evlâd-ı evlâda meşrut olsa sun'î evlâd şartta dahil olmaz.

VESİKA: İtimat olunacak şey manasındadır. İtimada şayan olan her nevi senet evraka ve bu arada i'lam ve hüccetlere, hulasa medâr-ı hüküm olabilecek her türlü yazılı delil vesikadır. Çoğulu vesâiktir.

Y

YAYLA: Yazın çıkılıp otundan ve suyundan intifâ' olunan arazidir. İki kısımdır. 1 - Defterhâne-i Âmire'de bir veya bir kaç kasaba ahalisine terk ve tahsis olunan yayladır ki, otundan suyundan ancak kendilerine mahsus olan mahaller ahali faydalanıp başkaları edemez. Yaylağın otundan ve suyundan faydalanan (intifa eden) ahalden güçlerine göre yaylak resmi alınır. Bu gibi yaylaklar alınıp satılmaz ve tapu ile hiç bir kimseye tasarruf ettirilmez ve ahalinin rızası olmaksızın ziraat olunamaz. 2 - Bir veya bir kaç şahsın tapu senedi ile uhde-i tasarruflarında olan yaylaktır ki bu nevi' yaylakların hüküm açısından ekilen araziden farkı olmayıp yalnız bunda yazın çıkılıp otundan ve suyundan intifâ' suretiyle tasarruf olunur. Bu tür yaylaklardan intifâ' hakkı yalnız bâ-tapu (tapulu) müstakillen veya müştereken mutasarrıf olanlara mahsusdur. Bunlardan da tahammüllerine göre yaylak resmi alınır.

YETİM: Kız veya erkek olsun babası ve anası vefat eden çocuktur. Çoğulu eytâm ve yetâmâdır. Vâkıf, vakfiyesinde “Vakfımın gallesinden filânın fakir yetimlerine şu kadar hisse verilsin” diye şart etse, şart gereği kız olsun oğlan olsun o kimsenin fakir çocuklarına hisse verilir. Ancak çocuklar bâliğ olunca yetimlik ve galleye istihkakı kalkar.

Z

ZAMM-I MÜTEVELLİ: İcabında mütevelliyeye yardım etmek üzere hâkimin mütevelliyeye diğer bir kimseyi yardımcı olarak vermesidir. Zamm-ı mütevellî, büyük ve işi çok vakıflarda yapılır. Ayrıca atanan (bu yardımcı) mütevellî, asıl mütevellinin yardımcısı mesâbesindedir ki mütevellinin nezâreti altında bulunur. Bazı fukaha buna kayyim demektedir.

ZÂKİRLER: Tekyelerde ayin esnâsında ilâhiyyat okuyanlardır. Kıymetli Araştırmacı Zeki Pakal'ın Tarih Deyimleri ve Terimleri adlı eserinde zâkir maddesinde bu hususa ait faydalı tafsilat vardır.

ZÂVİYE: Tekyelerin küçüğüne denir. Çoğulu zevâyâdır.

ZÂVİYEDÂR: Başmürşid demektir.

ZÂVİYE-NİŞİN: Zâviyede oturan turuk-ı aliyye müntesipleri derviş demektir.

ZEKER: Erkek demektir. Çoğulu zükûrdur.

ZEVİ'L-ENSÂB: Karabet sahipleri (yakın kimseler, akrabalar) manasındadır. Âl ve cins ve Ehl-i Beyt ve erhâm ve ensâb hepsinin manası birdir.

ZEVÂİD: Vakfın vâridâtı meşrutunlehlere verildikten sonra artan (arta kalan, bakiye) demektir. Bazı fıkıh kitaplarında örfen hizmet mukabili olmayarak vakfın gelirinden salah, ilim sahiplerine ve fakirlere verilen şey diye beyan olunmuş ise de bizde bu manada müsta'mel değildir (kullanılmamaktadır).

ZEYL-İ VAKFİYYE: Mahfuz bırakılan salâhiyete müsteniden bir vakfın aslına veya şartlarına veya ilâveten yapılan vakfa müteallik vakfiyenin altına vâkıf tarafından yapılan beyanlardır.

ZEYL-İ MEŞÂYİH: Vâizler demektir. Bâb-ı Meşihatte (Meşihât Kapısında) tutulmakta olan İlmiye sicilinin sonuna kayd edildiklerinden bunlara zeyl meşayih denirdi. Bu vâizliğin en yüksek derecesi Ayasofya Kürsü Şeyhliği idi. Bkz. Kürsi Şeyhi.

ZİYÂFETHÂNE: Misafir ve seyyahlar gibi fukarayı barındırmak ve yedirip içirmek üzere vakfolunan müessesedir

ZÜRRİYET: Nesil manasındadır. Bkz. Nesil.

ZÜRRÎ VAKIF: Zürriyete meşrut vakıftır. Mesela, vâkıf “Vakfımın gallesi evlad ve evlad-ı evladıma veya falânın evlad ve evlad-ı evladına verile” diye şart eylese bu zürrî bir vakıf olur.